

UTFLYKTS
GUIDE

50 NATURPÄRLOR I

Dalarna

LÄNSSTYRELSEN
DALARNAS LÄN

Berguv *Bubo bubo* är
Dalarnas landskapsdjur.

50 NATURPÄRLOR I DALARNA

Utgiven av Länsstyrelsen Dalarna.

© 2023 Länsstyrelsen Dalarna

Utgivningsår: 2023, upplaga 30 000 ex

Foto: Thomas Jågas, där ej annat anges, se sidan 118.

Omslagsfoto: Väckelberget, Falu kommun

Text: Anna Froster

Grafisk form och layout: Confetti

Projektledare: Anna-Stina Andersson, Länsstyrelsen

Redaktion: Åsa Pokela och Izabelle Svensson, Länsstyrelsen

Underlagskartor: © Lantmäteriet

Tryck: Ljungbergs Tryckeri i Klippan

ISBN: 978-91-527-6014-7

Upplev vår vackra natur...

Här i Dalarna finns naturen nära. Det är lätt att förstå varför Erik Axel Karlfeldt beskrev Dalarna som ett Sverige i miniatyr. Från de lummiga lövskogarna i söder, över öppna odlingslandskap och glittrande sjöar till de vidsträckta fjällen i norr har vi många olika naturtyper.

Naturen är viktig. Den är viktig för sin egen skull, för de växter, djur och andra organismer som lever där. Men den är också viktig för oss människor. Vi är många som kan vittna om att vistelse i naturen får oss att må bättre på så många olika sätt.

Att besöka våra naturreservat och andra områden med skyddad natur är ett utmärkt sätt uppleva naturen och samtidigt lära känna Dalarna. Vi vill gärna hjälpa dig att hitta ut till våra mest besöksvärda områden. Här finns något för alla – för barnfamiljen som gör sin första naturutflykt, för den mer erfarna friluftsmänniskan och för personer med funktionsvariationer. Här finns tätortsnära områden som du kan promenera till och här finns avsides vildmarksområden. Vi är stolta att i denna bok kunna presentera 50 av våra bästa naturpärlor.

Välkommen att uppleva du också!

Helena Höij
Landshövding i Dalarnas län

INNEHÅLL

Så skyddas naturen	6	Allemansrätt och allemanssvett	8
Bo i stuga i Dalafjällen	7	Det vilda Dalarna	10

AVESTA

1 Älvpromenaden 	12
2 Tyttbo 	14

BORLÄNGE

3 Gyllbergen 	16
4 Holmsjöarna 	20
5 Smörtjärnarna 	22

FALUN

6 Lurån 	24
7 Slogmyrloken 	26
8 Väckelberget 	28

GAGNEF

9 Sifferboberget-Skalsberget 	30
10 Trolldalen 	32

HEDEMORA

11 Stadssjön & Lilla Älvgången 	34
12 Kloster 	37
13 Hässlen 	38

LEKSAND

14 Kägelberget 	40
15 Naturum Dalarna & Siljansnäs 	42
16 Limsjön 	45
17 Ärtknubben 	46

LUDVIKA

18 Kullerbergen 	48
19 Predikstolen & Tansvägga 	50
20 Skattlösbergs by 	52

MALUNG-SÄLEN

21 Lybergsgnupen 	54
22 Norra Transtrandsfjällen 	56
23 Hälla 	59
24 Skarsås fjällen 	59
25 Tandövala 	60

MORA

26 Agnmyren & Norrviken 	62
27 Alderängarna 	64
28 Hykjeberget 	66

ORSA

29 Helvetesfallet 	68
30 Koppången 	70
31 Lindänget 	74
32 Stopån 	76

RÄTTVIK

33 Enån 	78
34 Styggforsen 	80
35 Vindförbergs udde 	83

SMEDJEBACKEN

36 Jättarn 	84
37 Lustigkulle-Rågästjärn 	86

SÄTER

38 Bispbergs klack 	88
39 Risshytte hage 	90
40 Säterdalen 	92

VANSBRO

41 Hästingsflotten 	96
--	----

KATEGORIER

Tätortsnära	Fjäll
Tillgänglighetsanpassat	Vinter
Passar för nybörjare/barn	Fåglar
Vildmark	Botanik
Utsikt	Geologi
Forsar & vattenfall	Kulturhistoria

ÄLVDALEN

42 Blyberget 98	47 Långfjället 110
43 Drevfjällen 100	48 Töfsingdalen 113
44 Fjätfallen-Kryptjärn .. 102	49 Rotensugnet 114
45 Fulufjället 104	50 Städjan-Nipfjället 116
46 Gryvelån 108	

Så skyddas naturen

Många natur- och kulturmiljöer är skyddade i lagar och bestämmelser. Tack vare det kan vi bevara olika naturtyper, hotade arter och historiska miljöer. Det finns flera olika skyddsformer – här är de som nämns i denna guide.

Städjan

Naturreservat

Naturreservat är det vanligaste sättet att skydda naturen. Det finns fler än 4 500 naturreservat i Sverige, varav över 380 i Dalarnas län. Varje naturreservat är unikt och har egna regler. Vad som gäller står på länsstyrelsens hemsida och på skyltar ute i reservaten. De flesta naturreservat förvaltas av länsstyrelsen men i vissa fall av en kommun eller annan organisation.

Natura 2000-områden

Natura 2000 är EU:s nätverk av skyddade naturområden. Syftet med nätverket är att hejda utrotningen av djur och växter, och förhindra att deras livsmiljöer förstörs. Många Natura 2000-områden är också skyddade som naturreservat eller nationalparker.

Fågelskyddsområden

Fågelskyddsområden finns för att skydda från störning. Därför är det förbjudet att röra sig i dessa områden under fåglarnas häckningstid under våren och delar av sommaren. Skyddsområdenas gränser syns på kartor. På öar med fågelskydd finns också gula skyltar som är lätta att upptäcka på långt håll.

Naturminne

Ett naturminne är ett ”särpräglat naturföremål” som behöver skyddas eller vårdas särskilt. Det är en av de äldsta skyddsformerna i Sverige. Ofta är det enskilda träd, flyttblock eller andra stenformationer. I Dalarna finns 147 naturminnen varav 112 är träd.

Nationalpark

Nationalpark är det starkaste skydd ett område kan få. Det ges bara till de finaste och mest värdefulla områdena i det svenska landskapet och beslutas av riksdagen. Sverige har 30 nationalparker varav tre ligger i Dalarna, Fulufjället, Töfingsdalen samt en del av Färnebofjärdens nationalpark.

Naturum

Naturum fungerar som en port till naturen. Här får du veta mer om djur, växter, geologi och kulturhistoria som format området där du befinner dig. De är öppna för alla och är en möjlighet för både barn och vuxna att lära sig mer om natur och miljö. I Sverige finns för närvarande 32 naturum varav två i Dalarna – naturum Fulufjället och naturum Dalarna i Siljansnäs.

Bo i stuga i Dalafjällen

I flera av våra naturreservat och nationalparker finns fina stugor att bo i. Vissa kan du hyra och ha helt för dig själv, andra står öppna för alla att övernatta i och behöver inte bokas i förväg.

Uthyrningsstuga

När du bokar en uthyrningsstuga bokar du hela stugan. Den har köksutrustning, gasolkök, kamin, madrasser, kuddar och filtar. Ta med lakan eller sovsäck. Du som besökare städar efter dig. Ved och gasol finns.

Övernattningsstuga

I de olåsta övernattningsstugorna kan du övernatta utan att boka. Men du får räkna med att dela stugan med andra besökare. Stugan har madrasser, enkel köksutrustning och oftast gasolkök. Du som besökare städar efter dig. Ved finns.

En bädd i en övernattningsstuga kostar mellan 100-200 kr/natt. Mer information om hur du betalar finns anslagen i respektive övernattningsstuga. Du kan betala med Swish eller bankgiroinsättning.

HUR GÖR JAG?

All information om hur du hyr en stuga hittar du på www.lansstyrelsen.se/dalarna/besoksmal/stugor-i-dalafjallen

Hävlingestugorna

Särsjöstugorna

Här finns uthyrningsstugor:

Drevfjällets naturreservat
Drevfjällsstugan och Holmsjökojan

Bredåsens naturreservat
Guttudalskojan

Städjan-Nipfjällets naturreservat
Harundsjöstugan

Långfjällets naturreservat
Hävlingestugorna, Spångkojan, Särsjöstugorna, Töfsinghån och Vandsjöstugorna

Vedungsfjällens naturreservat
Morvallen

Tandövala naturreservat
Södra Vardsättern

Töfsingdalens nationalpark
Kronstugan

Fulufjällets nationalpark
Lilla Tangsjöstugan, Harrsjöstugan, Björnholmsättern och Rösjöstugorna

Här finns övernattningsstugor:

Vid Hävlingestugorna i **Långfjällets naturreservat**.

Röskåsen i **Drevfjällens naturreservat**.

Norra Vardsättern i **Tandövala naturreservat**.

I **Fulufjällets nationalpark** finns övernattningsstugor vid Björnholmsstugan, Tangådalstugan, Tangsjöstugan, Bergådalstugan och Rösjöstugan.

LÄS MER

På www.naturvardsverket.se/allemansratten kan du läsa mer om allemansrätten.

Allemansrätt och allemansvett

Tack vare allemansrätten kan vi röra oss fritt i naturen och känna oss som hemma. Men det är en frihet under ansvar. Vi måste visa hänsyn till djur, natur, markägare och andra människor.

Ha koll på vad som gäller

Tack vare allemansrätten kan du vandra, klättra, bada i sjöar, paddla, tälta eller plocka blommor som inte är fridlysta även på mark som någon annan äger. Allemansrätten är en urgammal sedvana och många av oss ser den som självklar. Det är vårt gemensamma ansvar att använda den med omtanke. För att alla ska kunna njuta av allemansrätten behöver vi visa hänsyn till djur och natur men också till markägare och andra människor som är ute i naturen. Därför är det viktigt att ta reda på vad som ingår i allemansrätten.

Elda på rätt plats i rätt tid

Det är mysigt att elda och grilla men var försiktig! Använd iordningsställda eldplatser och skapa inga nya. Elda aldrig på berghällar, de kan spricka av värmen, även av engångsgrillar. Var försiktig så att inte elden kan sprida sig och släck ordentligt efteråt. Vid torrt väder kan det vara eldningsförbud. Kommunens räddningstjänst och Länsstyrelsen informerar och kan svara på frågor om brandförbud eller brandrisk.

Vid många grillplatser finns ved, men det är ingen garanti. Du får ta nedfallna kottar, löst liggande pinnar och grenar på marken, men det är inte tillåtet att hugga eller såga ner träd, buskar, grenar eller ta näver från vare sig levande eller döda träd. Döda och vindfallna träd är inte heller tillåtet att använda som ved.

Lämna inga spår

Ta med en påse ut för att kunna ta med dig skräpet hem. Ett tips är att ta bort onödiga förpackningar redan när du packar. Har du förankrat tältet med stenar? Glöm inte att lägga tillbaka dem där du tog dem.

Toalettvet

Hur gör man när man behöver ett dass och det inte finns? Välj en plats långt från stigen så att inte folk eller hundar råkar trampa där. Täck över ordentligt med mossa och grenar. Toapapper multnar om du petar ned det under mossan men bäst är om du kan elda upp det. På långturen är en liten spade bra att ha.

Kör inte i naturen

Allemansrätten gäller inte bilar och andra motorfordon på land. Terrängkörningslagen gäller, du får inte köra på barmark i skog och mark om du inte har tillstånd. Du får inte heller köra snöskoter överallt.

Rid med hänsyn

Allemansrätten tillåter dig att rida i naturen men hästens tyngd ökar risken för skador på mark och väg. Därför behöver du visa extra stor hänsyn när du rider på annans mark. Om du planerar att rida regelbundet i ett visst område är det bra att fråga markägaren om lov. Det är extra viktigt om du arrangerar organiserad ridning.

VIKTIGT ATT VETA

Skyddade områden som naturreservat och nationalparker har egna föreskrifter som kan begränsa allemansrätten. Det kan till exempel vara förbud mot att elda, tälta, rida med mera. Läs om reglerna på skyltar på plats eller på länsstyrelsens hemsida.

TIPS

Även utanför fjällvärlden är en papperskarta värdefull att ha med sig på turen. Har du ingen karta kan du ta ett foto av reservatsskyltens karta.

Långfjället, Älvdalen

Fjällsäkerhet

Ta med papperskarta och en kompass. Mobilen har inte täckning överallt och batteriet kan ladda ur, särskilt i kyla kan det gå snabbt. Läs på Fjällsäkerhetsrådets webbplats www.fjallsakerhetsradet.se om hur du bör förbereda dig inför fjällturen. Här finns råd om kläder, utrustning, tips om navigering, telefoni och mycket annan nyttig information. Här kan du även lämna färdmeddelande via Fjällsäkerhetsrådets digitala tjänst.

De lokala fjällsäkerhetskommittéerna fungerar som Fjällsäkerhetsrådets förlängda arm. Norra Dalarnas fjällsäkerhetskommitté har också råd och tips inför turen som finns på www.norradalarna.se.

HUNDAR I NATUREN

Tänk på att hundar alltid måste hållas under sådan uppsikt att de inte förföljer vilt. Från 1 mars till 20 augusti måste du ha extra uppsyn på din hund för att skydda de vilda djuren och deras ungar. I våra nationalparker gäller dessutom särskilda regler för hundar. Mer information om hundar i naturen hittar du på www.naturvardsverket.se

Det vilda Dalarna

Rör dig varligt i renens rike

Fjällen är ingen vildmark utan ett kulturlandskap. Här har människor levt under mycket lång tid och renskötsel har länge varit en självklar del. Samerna är Sveriges urfolk. Renskötselrätten bygger på urminnes hävd och är skyddad i grundlagen.

Renar är känsliga för störningar. Det gäller särskilt på våren i april-maj när kalvarna föds, men också när renarna samlas in och drivs för kalvmärkning eller skiljning.

Allemansrätten gäller även på renbetesfjällen, men här krävs särskild kunskap och hänsyn. Det är lätt att, kanske helt omedvetet, skapa stora problem för samebyarnas renskötsel.

VETT OCH ETIKETT PÅ FJÄLLET

- ▶ Fråga Ortsbor, personal vid fjällanläggningar och andra som känner till området om de lokala förhållandena. Renskötselområdet är stort och renarnas störningskänslighet varierar.
- ▶ Under maj och fram till ungefär midsommar, ta reda på var det för tillfället är möjligt att röra sig utan risk att störa renar eller annat känsligt djurliv. Säkrast är att undvika fjället den här tiden.
- ▶ Låt alltid renen vara ifred. OM du stöter på renar, ta en stor omväg runt eller sitt ner och vänta på att de flyttar sig.
- ▶ Under sommaren, undvik snöfält där renar kan skydda sig mot värme och besvärliga insekter.
- ▶ Håll din hund kopplad på och i närheten av fjället. En lös hund kan orsaka stor störning och skada för renen och renskötselarbetet. (Rennäringslagen 93§)

Möte med vilda djur

I Dalarna finns många slag av vilda djur. Men det är inte lätt att få syn på något. Även de personer som rör sig väldigt mycket ute i skog och mark ser ytterst sällan något av våra större rovdjur. Djuren ser dig långt innan du ser dem och håller sig sedan undan. Om du möter något av våra stora vilda djur – känn dig utvald och njut av upplevelsen.

Möte med björn

Om vindriktning och terräng gör det möjligt att titta på björnen på långt håll utan att störa den så kan du göra det. Provocera inte björnen genom att gå närmare. Kommer du och björnen för nära varandra, gör björnen uppmärksam på att du är där och gå långsamt baklänges samma väg som du kom. Spring inte.

Möte med varg

Om du mot alla odds skulle träffa på en varg och känna dig obekvämt med situationen så ge dig tillkänna. Om du har hund med dig kan vargen vara så fokuserad på hunden att den inte uppfattar dig. Ropa eller ryt, ta ett par steg mot vargen, klappa i händerna och gör dig stor. Gå från platsen.

HÅLL JAKTKOLL

I norra Dalarna börjar älgjakten i september och i söder börjar den i oktober. Även i naturreservaten kan du stöta på jägare. Ser du ovanligt många bilar parkerade ute i skogen under hösten kan det tyda på att jakt pågår. Ibland kan varningsskyltar finnas uppställda. Kanske kan du välja en annan plats för din utflykt?

TIPS

Om du vill undvika att stöta på vilda djur – se till du hörs genom att prata med din färdkamrat eller sjung en trudelutt. Vill du uppmärksamma djuren ännu mer på att du rör dig i skogen så sätt på dig en bjällra!

Möte med älg

Med tanke på hur vanliga älgar är så är det väldigt sällsynt att de går till angrepp mot människor. Men hundar har en tendens att göra älgerna mer aggressiva, liksom viljan att försvara kalvar. Respektera älgerna, gå inte fram utan välj en annan väg. Om du måste mota bort en älg – tjoa, flaxa och gör dig extra stor.

LÄS MER

På jakttider på www.lansstyrelsen.se/dalarna/djur/jakt-och-vilt finns mer att läsa.

NATURRESERVAT **AVESTA KOMMUN**

ÄLVPROMENADEN

Följ Älvpromenaden från järnbruk och industrihistoria till lummiga bävermarker. Den åtta kilometer långa vandringen är ett bra sätt att uppleva Dalälven. Längs vägen passerar du bland annat Avestaforsen, Gustav Vasa-linden och Döda fallen.

HITTA HIT

Älvpromenaden nås till exempel från alla tre broarna över Dalälven i Avesta-Krylbo, eller från Stationsparken i Krylbo. Döda fallen ligger vid Lindsnäs trafikplats vid infarten till Koppardalen.

Koordinater parkering:

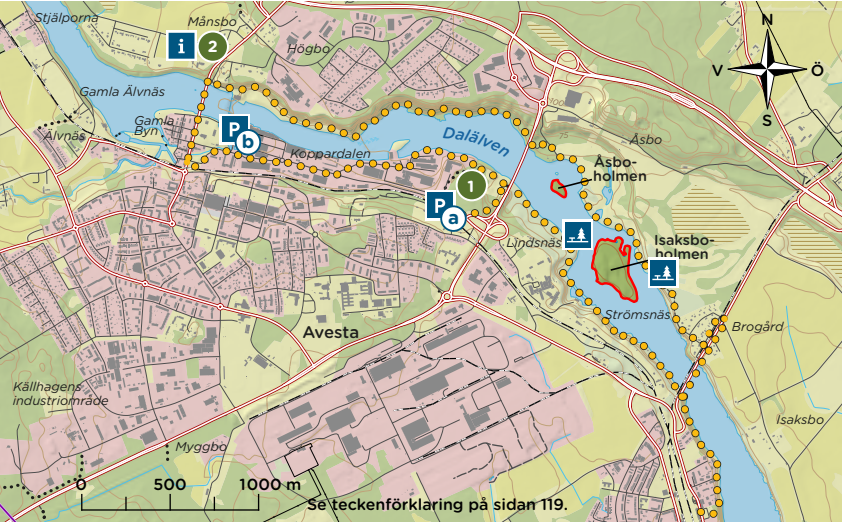
60.1450°N 16.1926°E

60.1493°N 16.1705°E

Döda fallen

MISSA INTE

1 Döda fallen

Det går nästan att höra dånet av vattenmassorna som störtade ner här, trots att det är över 10 000 år sedan Dalälven övergav dessa tomma klippor. Med lite inlevelseförmåga kan man använda bruset från väg 68 för att drömma sig tillbaka. Trots bullerstörningen är detta en spännande plats, där man kommer nära Döda fallen via trätrappor, och kan lära sig mer om områdets speciella historia.

2 Månsbolinden

Det sägs att Gustav Vasa band sin häst vid Månsbolinden när han rastade här år 1520 på sin väg mot norra Dalarna. Vad vi kan säga säkert är att trädet varit ett välkända landmärke intill landsvägen i flera hundra år. Den är Dalarnas näst grövsta lind (slagen av en annan gigant i Smedjebacken) och skyddades 1924 som naturminne. Linden är full av håligheter, där fladdermöss, fåglar och insekter bor. Ännu lever den och blommar i juli-augusti till stor glädje för humlor och bin.

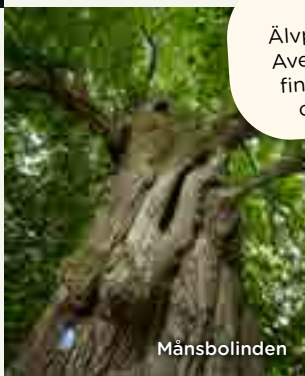
TIPS

Halvvägs längs Älvpromenaden finns en gångbro under vägbron, för den som hellre vill gå en runda på fyra kilometer, istället för att följa hela rundan på drygt åtta kilometer. Det går förstås bra att gå kortare sträckor också.

Den lättvandrade leden, på stig, spång, asfalt och grusväg, flätar ihop stad och natur från centrala Avesta till Krylbo. Längs älven händer det alltid saker – från isflaken som flyter fram på vintern till forsande vårflod och fågelsång. Älvpromenaden är lätt att nå utan bil och här finns många bänkar och grillplatser.

Här bytte älven riktning

Före senaste istiden fortsatte Dalälven söderut till Mälaren. Men när inlandsisen smälte för 10 000 år sedan lämnade den efter sig så mycket sten och grus att det täppte till älvens gamla fåra, och vattnet bytte riktning. Dalälven hittade ett nytt lopp norrut och mynnade istället i Östersjön, som den fortfarande gör. Detta skedde just vid dagens Avesta, och Döda fallen är en rest av för-istida vattenfall som har stått tomma sedan dess.

Månsbolinden

Avesta gamla byn

GAMLA BYN

Älvpromenaden går också genom Avestas äldsta stadsdelar, där det finns bebyggelse från 1630-talet och alla senare århundraden.

Vildmark i stan

Mitt i Avesta har två små naturskogsaktiga rester blivit kvar. Öarna Äsboholmen och Isaksboholmen har inte påverkats alls av skogsbruk. De har formats av sin otillgänglighet och är fortfarande inte så lätta att ta sig ut på. Men längs Älvpromenaden kommer du nära och kan njuta av det rika fågellivet i dessa naturreservat.

FÄRNEBOFJÄRDENS NATIONALPARK

DEL AV FÄRNEBOFJÄRDENS
NATIONALPARK **AVESTA KOMMUN**

TYTTBO

Detta är enda stället i Färnebofjärdens nationalpark där Dalälven koncentreras i en enda fåra. Här är forsarna som vildast och fisket som bäst.

HITTA HIT

Tyttbo ligger fyra mil öster om Avesta. Från By Kyrkby är det skyltat mot Tyttbo.

Koordinater parkering:

 60.1894°N 16.6468°E

 60.1938°N 16.6725°E

 60.1972°N 16.6966°E

Ett hörn av Färnebofjärdens nationalpark ligger i Dalarna och det kallas Tyttbo. Området är berömt bland sportfiskare men även för den som inte är fiskeintresserad är det härligt att vandra längs fyra kilometer av skummande forsar - Härsingen, Balforsen och Tyttboforsen.

Vindskydd vid Balforsen

Harr *Thymallus thymallus*

Sportfiskeeldorado

I Tyttbos forsar fiskas framför allt harr. Nationalparken är kanske det enda kvarvarande området med livskraftiga harrbestånd i Nedre Dalälven. Sök på Tyttbo fors-fiske för att köpa fiskekort.

VIDARE IN I NATIONALPARKEN

För att härifrån ta dig vidare in i Färnebofjärdens nationalpark måste du ha tillgång till båt. För att uppleva nationalparken utan att behöva åka båt utgår du lämpligen från någon av parkens övriga entréer: huvudentrén strax söder om Gysinge, Skekarsbo strax väster om Tärnsjö eller Öberget längst söderut i nationalparken.

Bo i Tyttbo

Där vägen tar slut i Tyttbo ligger Stad-Arvids stuga. Stad-Arvid var den siste bofasta i Tyttbo och hans hus kan hyras av Länsstyrelsen i Gävleborg. Stugan saknar el men man kan kanske inte säga att rinnande vatten saknas, med tanke på hur nära det är till älven. På Torrön tvärs över sundet finns ytterligare en stuga som går att hyra.

Stadarna

Den fria älvens växter

Vårens väldiga vattenmassor har format livet längs älven. Men sedan nedre Dalälven blev reglerad för vattenkraft har de årliga översvämningarna krympt. Vid Tyttbo finns fortfarande lite kvar av den speciella flora som hör till en fri älv – och som har försvunnit från nästan hela resten av nedre dalälvsområdet. Här finns små tåliga växter i strandkanten som ävjepilört, rödlänke, fyrling och nordslamkrypa. Sverige har troligen över hälften av de kända lokalerna för ävjepilört i världen och har därmed ett stort ansvar för arten.

Ävjepilört
Persicaria foliosa

1 Lättillgängligt

Vid entrén till nationalparken finns information, dass, soptunnor, rastplatser med eldstäder och parkering. Här finns också en tillgänglighetsanpassad fiskeramp.

2 Stadarna

De bördiga älvängarna vid Stadarna slogs med lie under flera hundra år. Här blommar bland annat den sällsynta kärrvialen i juli-augusti. Här finns en flytbrygga, en naturlig iläggingsplats för båtar och en eldstad.

MISSA INTE

Se teckenförklaring på sidan 119.

NATURRESERVAT **BORLÄNGE KOMMUN**

GYLLBERGEN

Trots att Gyllbergen bara ligger ett par mil från Borlänge är det en tyst och väglös vildmark – som till och med kan ge en känsla av fjälltur. Här finns övernattningsstugor, vindskydd och välmarkerade leder för både vandring och skidåkning.

HITTA HIT

Reservatet ligger cirka två mil sydväst om Borlänge. Det går att komma in från flera håll. Från väg 50, cirka 11 kilometer sydväst om Borlänge, sväng mot Idkerberget. Därefter skyltat mot Gyllbergens naturreservat.

Koordinater parkering:

P_a 60.4036°N 15.1834°E

P_b 60.3672°N 15.1664°E

P_c 60.3825°N 15.1013°E (sommarparkering)

P_d 60.4051°N 15.0516°E

Gyllbergområdet har länge varit ett populärt friluftsområde. Förutom att det är välkommande med leder och stugor är det också spännande att röra sig i. Det är kuperat och omväxlande mellan myr och skog, och eftersom området ligger högt brukar det finnas rikligt med snö om vintern. Borlänge kommun drar upp skidspår i området under säsong, se www.skidspar.se för aktuell spårstatus.

Rop, hack och brak

Längs vandringen kan tjäder, orre och ibland dalripa flyga upp med ett brak framför dig. Hackspettar och ugglor hörs ropa om vårvinterkvällarna och på myrarna häckar trana och gluttsnäppa.

Elda klokt

Det går bra att tända en brasa så länge du iakttar försiktighet. Vid rastplatserna finns iordningställda eldstäder och vedförråd. Du får inte skada växande eller döda träd, vindfällan, stubbar eller lågor (liggande träd). Om du vill elda någon annanstans än vid rastplatserna får du plocka löst liggande grenar på marken. Det går också bra att bära med sig ved från Gyllfäbodarna. Tänk på att hålla koll på när det råder eldningsförbud!

Torrakor och blöta myrar

Gyllbergen består till största delen av tallskog på hållmark blandat med sluttande myrar. På myrarna står många gråa torrakor (döda stående träd). Sommartid är vattentäta skor bra för att slippa bli blöt om fötterna på vandringsturen.

TÄNK PÅ...

...att inte gå i skidspåren eftersom det förstör dem för skidåkarna. Ibland drar Borlänge kommun upp en vintervandringsled från Gyllfäbodarna mot Lång-Älgsjön och Dragsjön. Här kan du gå på packad snö.

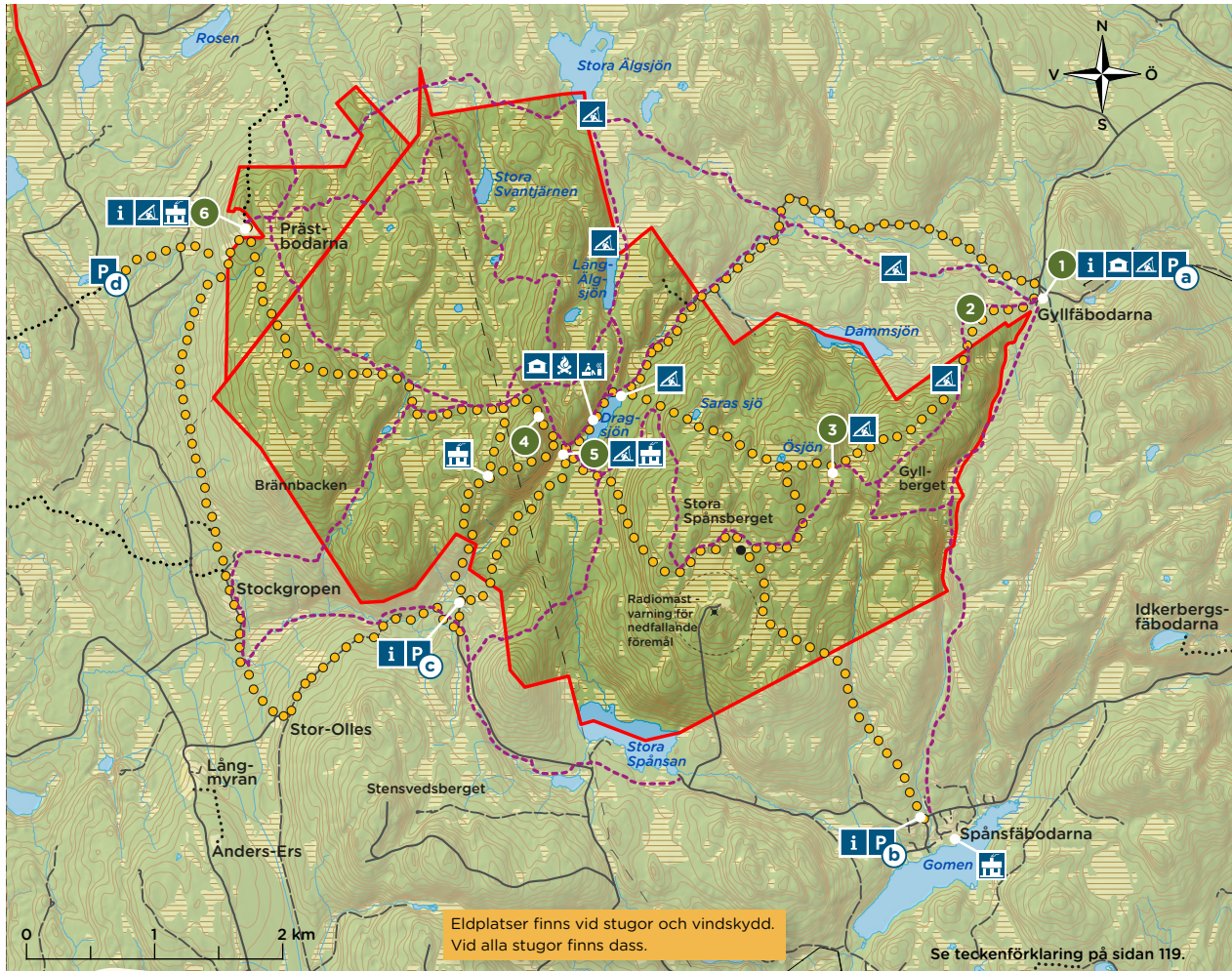
Järv *Gulo gulo*

Tassemarker

Gyllbergen ger intryck av vildmark och orördhet, men här har fäbodrift och kolning påverkat skogens utseende. Långsamt återgår skogen mot naturskog. Miljön på höjderna påminner om ett lågfjällsområde. Här tassar järven fram, men oftast är det endast spåren vi ser.

FLER LEDER

Ledkarta för utskrift kan laddas ned från Gyllbergens sida på www.lansstyrelsen.se

Övernatta

Det finns flera vindskydd och öppna raststugor för den som vill övernatta, se kartan. De är öppna för alla så ibland kan det bli fullt, men det är bara att dela på utrymmet så gott det går. Det är också fritt att tälta i reservatet så länge du tar hänsyn till naturen och andra.

TIPS

Vid Dragsjöns väst sida finns en gammal kolarkoja med två britsar. Här finns också en vedeldad bastu. Man kan doppa sig i sjön, men det finns ingen brygga och det är myrvatten i sjön.

Det finns borr och såg så att man kan såga sig en vak om vintern.

1 Gyllfäbodarna

För både vandring och skidåkning är Gyllfäbodarna en bra utgångspunkt. Här finns stor parkering, toalett och värme-stuga.

2 Dragsjörundan

Det finns många fina vandringsturer i reservatet. Ett tips för den som vill ha en rundtur är den 9 kilometer långa Dragsjörundan som utgår från Gyllfäbodarna och vänder vid Dragsjön. Denna runda går delvis på skogsbilvägar utanför reservatet.

3 Jättebordet

Jättebordet är en stor sten som ser ut att ligga utslängd mitt på myren. Det sägs att Gyllbergets jättar använder stenen som sitt middagsbord. Från Gyllfäbodarna är det cirka 2,5 kilometer att vandra för att nå Jättebordet.

4 Dragbergsgatan

Reservatets mest spektakulära sevärdhet är Dragbergsgatan. Det är en cirka 400 meter lång, 10 meter bred och 10 meter djup klyfta i berget. Gå gärna in en bit och titta, men ska du vandra genom hela gatan bör du ha stabila fötter, det är blockig terräng.

5 Dragbergsstugorna

I Dragbergsstugan finns vedkamin och plats för cirka tre personer att sova. Nära stugan ligger två grillplatser och ett dass.

6 Vila i Prästbodarna

Naturreservatet Prästbuan är ett höglänt gammelskogsområde som ligger kant i kant med Gyllbergen i väster. Namnet kommer av att prästen i Gagnef förr hade sina djur här på sommaren. Precis utanför reservatsgränsen ligger en fin övernattningsstuga, med fyra britsar, eldstad, kamin, dass och källa. Stugan förvaltas av Friluftsrämjandet i Gagnef.

Dragbergsgatan

Tänk på att under sommarhalvåret kan det vara blött på många ställen.

BRA ATT VETA

Terrängkörning är helt förbjuden, även vintertid. Skoter är enbart tillåtet för skidspårdragning och förvaltning av reservatet, som att köra ut ved.

Dragbergsstugorna

BRA ATT VETA

Efter snöfall kan det dröja några dagar innan Borlänge kommun har hunnit köra upp skidspåren.

TÄNK PÅ...

...att veden ibland kan ta slut vid stugorna. Elda sparsamt så att veden räcker till många!

Fåran som
förbinder
Holmsjöarna
med Dalälven.

NATURRESERVAT **BORLÄNGE KOMMUN**

HOLMSJÖARNA

Holmsjöarna hör till Dalarnas främsta fågelsjöar. Flera fågeltorn och spångade leder gör det lätt att uppleva det rika fågellivet.

HITTA HIT

Reservatet ligger i Borlänge kommun, cirka sju kilometer sydost om Borlänge, och har två entréer:

- Kanotstadion söder om Torsång. Parkera på den långsmala fickan längs vägen på älvsidan. Här kör bilar fort, så var försiktig när du går över vägen för att komma till vandringledens start på andra sidan vägen.
- Holm, öster om Rommeholen.

Koordinater parkering:

60.4388°N 15.5682°E, kanotstadion

60.4414°N 15.5407°E, Holm

Särskilt under vår och höst sjuder luften av pip, visslingar och kackel kring Holmsjöarna. Många flyttfåglar går in för landning just här eftersom det finns stor variation av områden där de kan hitta mat och skydd – vassar, sumpmarker, strandängar, betesmarker, åkrar, sjöar, vattendrag, lövskogar och barrskogar.

TÄNK PÅ...

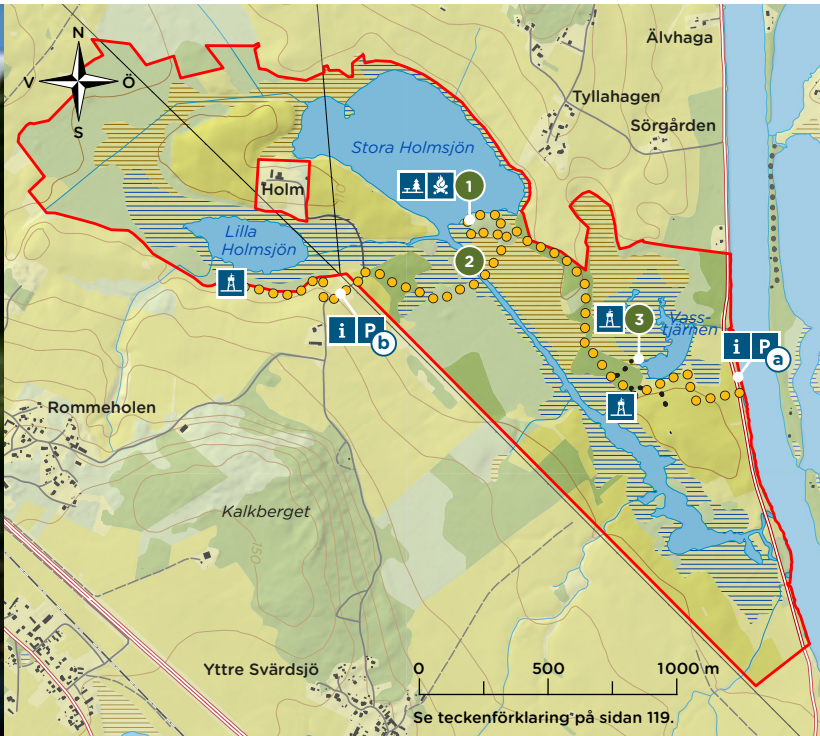
...att ta hänsyn till betesdjuren, de är våra bästa landskapsvårdare! När korna är i närheten rekommenderar vi att inte gå in i hagarna med hund.

TÄNK PÅ...

...att i delar av reservatet råder tillträdesförbud 1 april-15 juli, för att inte störa fåglarna när de har ungar.

Växlande vatten

Våtmarkerna kring Holmsjöarna är förbundna med Dalälven genom Fåran, en delvis grävd kanal. Det gör att vattenståndet i sjöarna varierar. Om våren står stora delar av strandängarna under vatten. Det ger stränderna en rik växtlighet som i sin tur ger ett rikt fågelliv. Många vadarfåglar går omkring på sina långa ben och söker mat under vår- och höstflytten. Naturreservatets tre fågeltorn är fina spaningsplatser.

Fågeltornet Lilla Holmsjön

BRA ATT VETA

Vid Stora Holmsjöns södra strand finns en trevlig rastplats med rastbord, eldstad och vedbod.

Skäggdopping *Podiceps cristatus*

MISSA INTE

- 1 Rastplatsen Holmsjön**
Rastbord och eldstad.
- 2 Vandringsbron över Fåran**
Vandringsbron över Fåran är en stillsam och rofylld plats.
- 3 Fågeltornet Vasstjärn**
Bra plats för att spana efter fåglar.

Inte bara vår och höst...

...utan även om sommaren är detta fina fågelmarker. Brun kärnhök ses ofta glida fram över vassen. I sjöarna häckar skäggdopping, sothöna, kricka, enkelbeckasin, trana och fiskgjuse. I vassar och buskmarker trivs sävsparv, rör- och sävsångare, gräshoppsångare och rosenfink. I lövskogarna runt sjöarna häckar vår minsta hackspett – mindre hackspett, liksom ormvråk och lärkfalk. I skogen kan du lyssna efter stjärtmes, sångare och trastar.

TÄNK PÅ...

...att kompassen kan visa fel i det här reservatet eftersom det är så mycket järnmalm i marken.

NATURRESERVAT **BORLÄNGE KOMMUN**

SMÖR-TJÄRNARNA

Smörtjärnarna har en ovanlig berggrund. Det syns både i form av gamla gruvhål och i form av ovanliga svampar och växter. Här finns flera stigar att välja på och i reservatet kan du vandra längs en ovanligt gammal färdväg.

HITTA HIT

Reservatet ligger i Borlänge kommun, cirka 4 kilometer sydväst om Idkerberget. Följ vägen från Idkerberget. Strax innan Tuna-Hästberg, sväng norrut på vägen som går upp mot reservatets sydvästra hörn. Efter 400 meter finns en vändplan där du kan parkera. Tänk på att parkera så att timmerbilar kan komma förbi. Fortsätt grusvägen till fots ytterligare 400 meter så kommer du till vandringsledens start.

Koordinater parkering:

60.3410°N 15.1874°E

Marken är rik på järnmalm, men här finns också stråk av kalksten.

Var kalken finns syns om våren när blåsipporna blommar. Även om hösten går det att lista ut var kalkstråken går, för där dyker många speciella svampar upp. Bara namnen ger en aning om en sällsynt rikedom: gyllenspindling, kopparspindling, kryddspindling, brödtaggsvamp, fransig jordstjärna, stjärntagging och många fler.

Fransig jordstjärna
Geastrum fimbriatum

Rasta i tjärnen

En vandringsled tar dig runt båda tjärnarna i en rundslinga som blir cirka 2,9 kilometer. Den följer delvis gamla transportleder som användes under gruvtiden. Via en spång kan du komma ut på den lilla ön i Nedre Smörtjärn. Här finns en rastplats med bänkbord samt eldstad. Ved får du ta med själv om du vill elda. Utöver lederna finns även flera omarkerade stigar i området.

Nedre Smörtjärn

- 1 Rastplatsen nedre Smörtjärn
- 2 Utsikt över Övre Smörtjärn
- 3 Gruvhål

TÄNK PÅ...

...att det finns flera gamla gruvområden i reservatet och många djupa gruvhål.

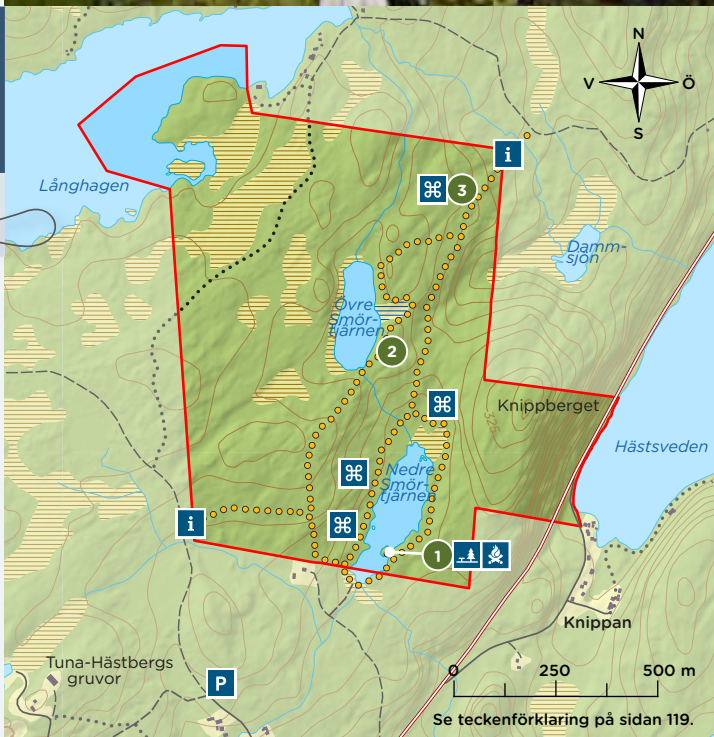
Människopåverkad gammelskog

Kring Smörtjärnarna finns många små gruvhål och ett gruvdike som försåg gruvorna i Tuna-Hästberg med vatten. Här bröts järn ända från 1600-talet fram till 1968. Området är ovanligt människopåverkat för att vara ett naturreservat – här finns tydliga spår av både kolning, gruvdrift och skogsbete. Däremot har inte särskilt mycket sentida skogsbruk påverkat skogen, och här finns många av gammelskogens arter, som tretåig hackspett, och gammelgranlav.

TIPS

I området finns många gamla stigar och vägar, vissa med anor redan från tidigt 1700-tal. Den gamla handelsleden mellan Kristinehamn och Gävle fungerade som förbindelse mellan slättbygderna i Grangärde och Tuna. I södra delen av reservatet syns tydligt en bit av vägen.

MISSA INTE

NATURA 2000-OMRÅDE FALUN KOMMUN

LURÅN

En vandring längs Lurån är vacker men bitvis stenig. Längs stranden finns ruiner från gamla tider och ute i vattnet går det att skymta den sällsynta flodpärlmusslan. I september eller oktober kan du se örningar kämpa sig upp mot strömmen för att leka.

HITTA HIT

Från Bjursås: Följ Bjursåsvägen (892) mot Rog och fortsätt genom Rog vidare österut. Cirka en kilometer öster om Lurgården finns vändplan med parkering, precis innan vägen går över Lurån.

Koordinater parkering:

P 60.7439°N 15.6403°E

Från parkeringen vid Rogsjön till sjön Utgrycken går en slingrande stig längs Lurån. Ett par gånger korsar den ån på broar. Efter två kilometers vandring är du framme vid en fin rastplats vid Utgryckens strand.

VISSTE DU...

...att flodpärlmusslor kan bli så gamla som 250 år. De kan bli uppemot 15 centimeter långa, men växer ytterst långsamt. Flodpärlmusslor är fridlysta och de kräver ett rinnande vattendrag med klart och syrerikt vatten för att trivas.

Flodpärlmussla *Margaritifera margaritifera*

Forsande kraft

Lurån skiftar mellan strida forsar och stilla lugna vattenspeglar. Vattendraget faller nästan 70 meter på en sträcka av 1,6 kilometer. Åns kraft har använts till kvarnar och sågar ända sedan 1600-talet. Lurgruvans vattenpumpar drevs med hjälp av ett stort vattenhjul i ån som överförde kraft via en stånggång.

Utgrycken

Stenbron vid Utgryckens östra utlopp.

1 Rastplatsen vid Utgrycken

Fin rastplats vid stranden. Här finns bänkar, eldplats och vedbod. Flera alternativa stigar leder hit.

2 Rastplatsen vid ån

En bro tar dig över till rastplatsen på Luråns östra sida.

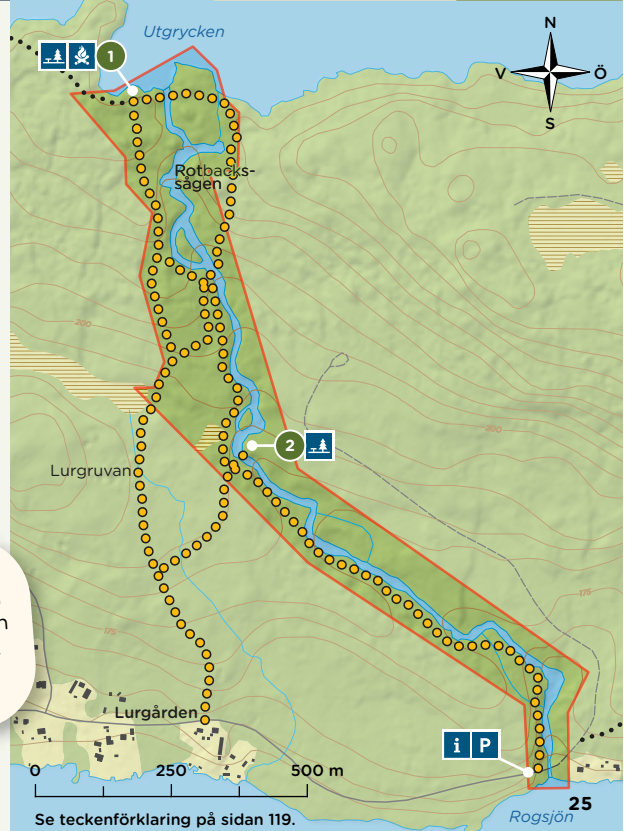
MISSA INTE

Trivsamt oordning

De branta forsarna passade inte för timmerflottning och därför är Lurån ett av få vattendrag som inte har rensats. Stenarna har fått ligga kvar hyller om buller, vilket ger skydd och bra lekplatser för öring. De öringar som vandrar upp här från Rogsjön hjälper i sin tur en annan art: flodpärlmusslan. Deras larver klamrar sig fast på öringarnas gälar i nästan ett år innan de släpper taget och faller till botten.

MISSA INTE

Går det att se flodpärlmusslorna? På några ställen finns det stenar i kanten av ån där man kan stå och titta ner på sandbotten. Med lite tur och envishet kan man se de ljusa kanterna där skalhalvorna möts. Ibland syns en öppen mussla.

Se teckenförklaring på sidan 119.

NATURRESERVAT **FALUN KOMMUN**

SLOGMYRLOKEN

Omgivna av myrmarker ligger två små myrsjöar: Slogmyrloken och Ståbiloken. Om våren samlas här små drakar med brandgula magar, det är den fridlysta större vattensalamandern. Tvärs igenom reservatet går Bjursvägen som har funnits sedan 1600-talet. Längs denna gamla väg går en cykelled.

HITTA HIT

Reservatet ligger i Falu kommun, cirka 3,5 kilometer nordöst om Grycksbo. Det ligger längs med den gamla vägen mellan Grycksbo och Bjursås.

Koordinater parkering:

 60.7133°N 15.5258°E

Det finns inga synliga bäckar som rinner från Slogmyrloken. Vattnet dyker i stället ned och kommer upp i en bäck en bit bort i skogen. Sjön står i kontakt med grundvattnet och när grundvattennivån är låg kan sjön vara nästan tom på vatten. Ståbilokens vattennivå är stabilare och ändrar sig inte på samma sätt.

Större vattensalamander
Triturus cristatus

BRA ATT VETA

För familjen med små barn finns möjlighet att parkera en bil nära rastplatsen och sedan är det inte mer än 50 meter till bänkbordet och eldstaden vid sjön.

TÄNK PÅ...

...att terrängen är bitvis blockig och stenig, så var lite försiktig med hur du sätter fötterna. På några ställen finns spänger som kan vara hala när det är blött ute.

1 Vandringslingor

Från parkeringen går två vandringsleder. En slinga på 900 meter runt Ståbiloken och en slinga på 1,3 kilometer runt Slogmyrloken.

2 Slogmyrlokens rastplats

Rastbord och eldstad.

3 Ståbiloken

En stilla skogstjärn.

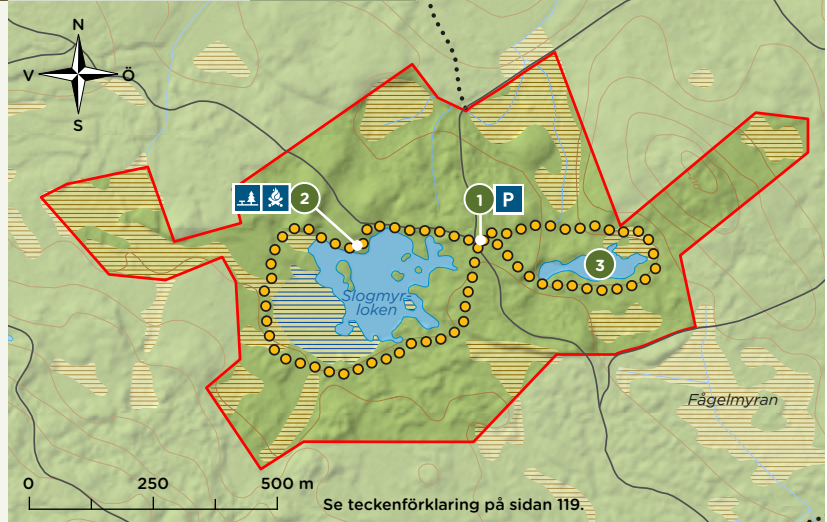
MISSA INTE

Tallskogen söder om Slogmyrloken.

Nattliga möten

Inför salamandrar lek på våren växer kammarna på hannarnas rygg så att de liknar små drakar. När isen har smält i april-maj vandrar de till vattnet, och kan ses simmande i skymningen och om natten. Efter parningen lägger honorna omsorgsfullt äggen ett och ett, invikta i skydd av bladen på undervattensväxter.

TÄNK PÅ...

...att både större och mindre vattensalamander är fridlysta. Varken ägg, yngel eller fullbildade djur får fångas, dödas, skadas eller flyttas.

VISSTE DU...

...att Slogmyrlokens namn tyder på att området tidigare använts för myrslätter. Lok är ett gammalt ord för en liten vattensamling.

NATURRESERVAT **FALUN KOMMUN**

VÅCKELBERGET

Väckelberget är ett av Dalarnas sydväxtberg, där många värmeälskande arter har fått en tillflykt. Här finns också en hisnande brant och milsvid utsikt.

HITTA HIT

Väckelberget ligger omkring en mil norr om Enviken intill riksväg 50 och direkt väster om Balungstrands sågverk. Cirka 500 meter norr om sågverket finns en parkeringsplats på vägens västra sida. Härifrån kan man gå upp på Väckelberget. Bitvis är stigen mycket brant. Det går också att åka högre upp med bil. En grusväg, cirka 600 meter norr om den nedre parkeringsplatsen på väg 50:s västra sida, leder till en vändplan där man kan parkera. Härifrån leder en markerad stig vidare upp på berget.

Koordinater parkering:

 60.9029°N 15.7336°E

 60.8993°N 15.7290°E

Ett sydväxtberg är en brant som har ett varmare lokalklimat än omgivningen. Normalt vetter det åt söder men vid Väckelberget vetter branten åt öster. Själva klippbranten blir som en trädgårdsmästare – den förser växtligheten med näringsrikt sippervatten och lagrar solvärme från dagen som håller undan nattkylan.

Trollens trädgård

Vid foten av stupet ligger Trollsträdgården – en liten lund med grova lindar, hasselbuskar och örter som trolldruva, getrams och myskmadra. Nedanför lunden breder en mäktig rasbrant av stora klippblock ut sig.

BRA ATT VETA

1 mars – 31 juli stängs ett område vid Väckelbergets brant av för besökare, för att fåglarna som häckar i branten inte ska bli störda. Under den tiden är stigen vid klippkanten stängd, men skogsleden är alltid öppen.

Två reservat i ett

Väckelberget är sedan lång tid tillbaka ett statligt naturreservat. I norr och söder har Falu kommun lagt till två skyddade områden – naturreservatet Väckelbergets skogar.

Magkittlande utsikt

Från toppen av Väckelbergets branta stup ser du milsvida omkring över stora delar av norra Falu kommun. Här finns också en rastplats med eldstad och bänkar. Namnet Väckelberget kommer antagligen från att berget användes som vårdkasberg, en plats som syntes långt, där man kunde tända ett bål för att signalera och varna för faror.

1 Fångstgropar

Användes redan under stenåldern för att jaga till exempel älg.

2 Trollträdgården

Gå försiktigt, stigen är brant och krävande!

3 Utsikten

Storslagen utsikt.

MISSA INTE

TÄNK PÅ...

...att ha uppsikt över barn vid de tvärbranta sluttningarna. När ni befinner er nedanför branten – tänk på att det kan komma nedfallande grenar eller stenar.

NATURRESERVAT
GAGNEFS OCH BORLÄNGE KOMMUN

SIFFERBO- BERGET OCH SKALSBERGET

De två bergstopparna Sifferboberget och Skalsberget är omslutna av gammelskog. Här finns gott om fallna döda träd, som lockar svampar och fåglar. Här finns också fina stigar och ett vindskydd som lockar oss skogsjutare.

HITTA HIT

För att besöka reservatet kan man antingen ta sig till övre eller nedre parkeringen. Till den övre parkeringen kommer man genom att åka genom Sifferbo och via grusvägar leta sig upp till Sifferbobergets topp. Vid de sista korsningarna finns träskyltar som visar vägen till Naturreservat. Till den nedre parkeringen kommer man genom att passera Gimsbärke och parkera vid dammen.

Koordinater parkering:

 60.5730°N 15.2431°E

 60.5671°N 15.2582°E

Det mesta av området har undgått modernt skogsbruk, med några undantag. Några mindre partier har brukats i sen tid, men reservatet är ändå en tillflykt för många av gammelskogens speciella invånare. I många träd syns ringformade hackmärken efter tretåig hackspett och de stora hålen efter spillkråkans brutala näbbkraft. Här är det heller inte ovanligt att träffa på en tjäder.

Tjäder *Tetrao urogallus*

Vandring och vindskydd

Från den övre parkeringen är det cirka 600 meter att gå upp på Skalsberget där det nära toppen finns ett vindskydd med eldstad. Tag med egen ved om du vill elda. Från övre parkeringen utgår även en cirka 1,8 kilometer lång rundslinga runt övre delen av Sifferboberget. En annan fin vandring är att ta den markerade leden upp på dessa berg från den nedre parkeringen.

Sifferbomyren

VIKTIGT ATT VETA

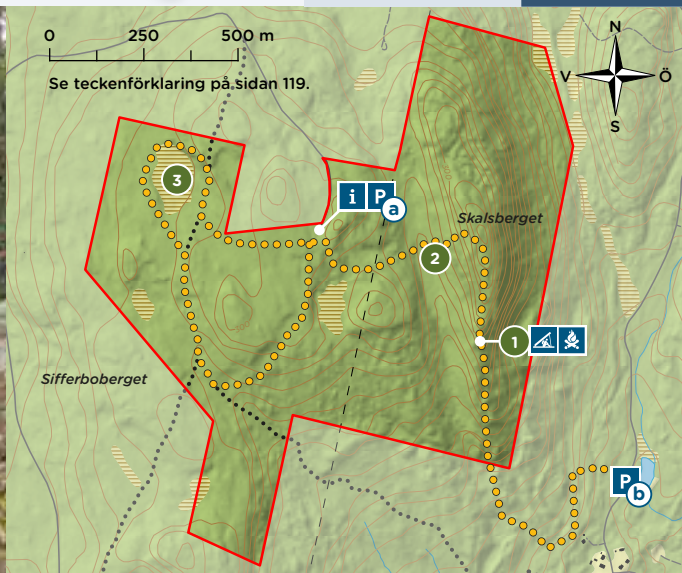
Under vårens tjällossning är vägbommarna låsta för att minska slitaget på vägen. Då går det inte att komma till den övre parkeringen men däremot till den nedre.

- 1 Vindskyddet Skalsberget
- 2 Djupa dalarna Skalsberget
- 3 Sifferbomyren

MISSA INTE

Vindskyddet på Skalsberget

Sparsmakade svampar

Här finns också många vedsvampar som kalasar på olika sorters döda träd. En av dem är doftskinn, den växer under granar som fått toppen avbruten av tunga snölass, och som sedan fallit. Svampen luktar som kokos eller sololja – en oväntad doft att känna i de här nordliga karga skogarna. Om du ser en vedsvamp sticka ut från en tall är det med största sannolikhet talticka. Nästan inga andra svampar klarar att ge sig på en levande tall. Taltickan växer sällan på tallar som är yngre än 150 år.

Doftskinn *Cystostereum murrayi*

Trollkyrkan är enligt sägnen porten till trollens rike.

TÄNK PÅ...

...att vid Ättestupan, Trollkyrkan och Nisstäppan går leden vid branter. Här är det viktigt att ha uppsikt över yngre barn. Observera att det inte är tillåtet att klättra på Trollkyrkan.

NATURRESERVAT GAGNEFS KOMMUN

TROLLDALEN

I Trolldalen kommer naturen, historien och sagans värld nära. De strålar samman i raviner, branter och en trolsk skog, med växter som myskmåra och underviol.

HITTA HIT

Från Djurås centrum: Åk mot Mockfjärd, ta vänster i rondellen vid Dalviks kvarn, och fortsätt cirka 2,8 kilometer tills du kommer till en T-korsning. Ta höger och fortsätt in i Björka. Håll utkik efter en skylt, parkeringen ligger på vänster sida.

Koordinater parkering:

60.5319°N 15.0846°E

När den senaste inlandsisen drog sig tillbaka för 9 500 år sedan smälte den väldiga issjön i Västerdalarna undan. Vattnet som forsade fram skapade en djup ravin – Trolldalen. Det är lätt att förstå att den vilda naturen här har gett upphov till sägner. I den östra bergsbranten finns ett stenvalv med namnet Trollkyrkan. Valvet är rester från ett gammalt silverbrott. Fortsätter du uppför trapporna och vandrar vidare österut kommer du till den höga och branta Ättestupan. Det sägs att gamla kastade sig utför här för att slippa åldras på fattighuset.

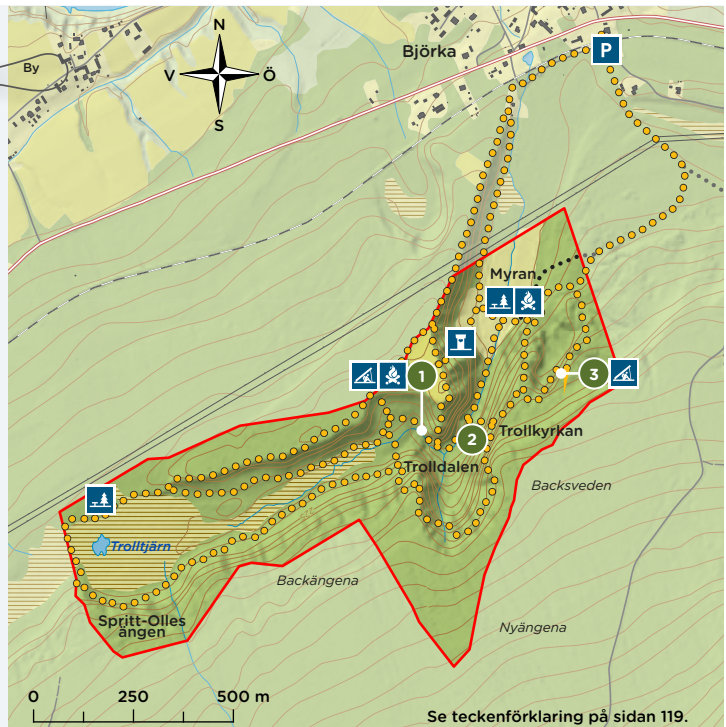
Trollbäckens rastplats

SE UPP!

I området finns många döda granar, se upp för fallande träd vid blåst.

Följ ravinen till Ättestupan

I Trolldalen finns både lättvandrade och mer kuperade leder. Lätt är det att vandra till Trolltjärn som ligger längst västerut i dalgången. Den är omgiven av ett sviktande gungfly som österut övergår till artrikt kärr med orkidéer som ängsnycklar, tvåblad och myggblomster. Inne i själva ravinen är det fuktigt. Här trivs ovanliga växter som trolldruva, skuggviol och dvärghäxört. Här kan du rasta vid Trollbäckens rastplats och sedan bege dig in på områdets mer kuperade stigar som för dig upp till Trollkyrkan och vidare mot Ättestupan.

Ättestupan

MISSA INTE

- 1 Trollbäckens rastplats
- 2 Trollkyrkan
- 3 Ättestupan

TIPS TILLGÄNGLIGHET

För lite terränggående barnvagnar och rullstolar går det att ta sig rastplatsen vid Myran via den västra leden.

Myggblomster *Hammarbya paludosa*
(vattenklöver i bakgrunden)

TÄNK PÅ...

...att längs lederna finns flera spänger och branta trappor. Tänk på att dessa kan vara väldigt hala när de är fuktiga.

Rastplats Myran

NATURRESERVAT HEDEMORA KOMMUN

STADSSJÖN & LILLA ÄLVGÅNGEN

Lilla Älvgången och Stadssjön är en del av Hovranområdet - ett av Mellansveriges viktigaste rastlokaler för fåglar. I dessa välkommande reservat kan alla komma nära naturen tack vare fågeltorn, rastplatser och många kilometer av tillgängliggjorda leder.

HITTA HIT

Stadssjön och Lilla Älvgången ligger nära Hedemora centrum. Vid Riksväg 70, strax söder om Hedemora finns skylt "Fågeltorn" och "Hovran". Entrén till Stadssjön nås från väg 270 mot Långshyttan. Sväng av mot ÅVC Hamre.

Koordinater parkering:

 60.2872°N 16.0057°E

 60.2723°N 16.0168°E

Hovran är en bit av Dalälven som är så bred så att det blir som en sjö, mitt på den biologiska norrlandsgränsen. Här möts nordliga och sydliga fågelarter. Vår och höst kan du se det mäktiga skådespelet när tusentals tranor, sångsvanar, änder, gäss, vadare och olika småfåglar samlas under flytten.

Ute i älven ligger öarna Brunnaön och Stackharen där fågellivet får vara ovanligt ostört. Öarna är inte så lätta att ta sig till och dessutom råder tillträdesförbud under häckningssäsongen. Desto lättare är det att komma ut i den inbjudande naturen kring Stadssjön och Lilla Älvgången.

Ängspiplärka
Anthus pratensis

Stadssjön

Stadssjöns fågeltorn

MISSA INTE
I Hovranområdet
finns flera fågeltorn att välja
på. Glöm inte kikaren!

Lilla Älvgången

Rosenfink
Carpodacus erythrinus

KURIOSA

Namnet Lilla Älvgången
kommer från den naturliga
kanal som skiljer fastlandet
från ön Stora Grundet.

Lättillgängliga oaser

Hedemoraborna är lyckligt lottade som har så nära till Lilla Älvgången och Stadssjön. De öppna betesmarkerna och myllret av fåglar är lätt att uppleva även med rullstol, rollator eller barnvagn. Fram till 1950 slog traktens bönder strandängarna med lie för att få vinterfoder åt djuren. Under några decennier växte markerna igen men på 1990-talet började området restaureras och nu betar djur här. På så sätt bevaras ett öppet, blommande, surrande och fladdrande landskap.

MISSA INTE

1 Grillstugan vid Hälla

Den rymliga grillstugan har fin utsikt över betesmarkerna. I mitten finns en eldstad - kom ihåg att ta med egen ved!

2 Nibble fågeltorn

Härifrån har du fin utblick över Hovran.

3 Stadssjöns fågeltorn

Både fågeltornet och leden dit är anpassade så att det går att ta sig upp på den nedre plattformen med rullstol eller barnvagn.

Grillstugan vid Hälla

FISKEINTRESSERAD?

I Hovrans fina fiskevatten finns bland annat gädda, abborre och gös. Mer information om fiske och fiskekort kan du få av Husby-Hedemora fiskevårdsförening.

KLOSTER

Kloster är ett eldorado för fåglar och de som skådar fågel. De vidsträckta våtmarkerna och asprika skogarna sjuder av liv vår och höst.

Där Klosterån mynnar i Flinesjöns sydöstra ände breder vidsträckta strandängar och lummiga lövskogar ut sig. Klosters naturreservat är en bra plats för att välkomna våren. Lövskogarna är bäddade med tjocka täcken av vitsippor och från strandängarna hörs en kör av fågel-sång. Hela sex arter av hackspettar har också hörts trumma här om våren. De dras till de många gamla asparna, som också är hem för många sällsynta skalbaggar och den ståtliga aspfjärilen.

Aspfjäril *Limenitis populi*

TIPS!

Från maj till augusti kan du få se aspfjärilen flyga bland trädtopparna – en av våra största och vackraste fjärilar.

Flinesjön

Flinesjön, som också är en del av Hovranområdet, är en av Dalarnas mest fågelrika sjöar. Under vår och höst kan det löna sig att spana efter sångsvan, trana, bläsand, kricka, tofsvipa, beckasiner och olika snäppor. Inte sällan ses rovfågeln fiskguse, brun kärnhök, havsörn och tornfalk jaga över de öppna våtmarkerna.

HITTA HIT

Naturreservatet Kloster ligger 15 kilometer nordost om Hedemora. Kör väg 270 mot Husby. Efter Dalälven, sväng höger. Kör drygt 1 kilometer på vägen som svänger söderut igen och följer Dalälven. Ta sedan vänster mot Kloster och Dormsjö. Du är framme efter cirka 3 kilometer.

MISSA INTE

1 Fågeltornet

Från det tillgängliga fågeltornet med grusad stig har du fin utsikt över Flinesjön och strandängarna

2 Engelska parken & klosterruinen

Besök den restaurerade Engelska parken vid Klosters herrgård. Här kan du gå en grusad slinga genom Klosteråns ravin och besöka det lilla muséet som berättar om traktens långa industrihistoria. År 1486 anlades Sveriges nordligaste kloster här - Gudsberga. Efter att Gustav Vasa tog makten inleddes reformationen och redan 1527 stängdes klostret. Men uppe vid bruket finns fortfarande ruiner av det kvar.

NATURRESERVAT HEDEMORA KOMMUN

HÄSSLÉN

Hässlen är ett bra ställe för att vårskutta bland blåsippor och gullvivor eller vandra i gröna lövgrottor om sommaren. Här finns ett av Sveriges nordligaste hasselbestånd. Det gillar också den sällsynta nötkråkan.

HITTA HIT

Från Garpenberg: Kör cirka 5 kilometer söderut till Brattfors. Där tar du vänster och kör knappt 2 kilometer. Där ser du en skylt till höger mot Hässlen.

Koordinater parkering:

 60.2696°N 16.2474°E

Hässlen var från början ett finntorp med anor från 1600-talet. Stora lövängar slogs med lie så länge gården var bebodd fram till 1950-talet. Sedan började markerna växa igen, men på 1980-talet röjdes området och slåttern återupptogs. Norra delen av reservatet slås numera varje sommar och övriga delar betas av får. På slätterrängen växer bland annat brudsporre, fältgentiana och darrgräs.

Grillplatsen.
Ta gärna med egen ved, det är inte säkert att vedboden är fylld!

Sällsynt samlare

Omkring 20 par nötkräkor häckar i den intilliggande granskogen. Under vintern överlever de på hasselnötter som de samlat och gömt. Nötkräkor är sällsynta i hela Sverige och särskilt så här långt norrut.

Nötkräka
Nucifraga caryocatactes

TÄNK PÅ...

...att hasselnötter inte ingår i allemansrätten. Låt dem sitta kvar till nötkräkorna.

MISSA INTE

1 Vandringstips

Genom reservatet löper den 16 kilometer långa Reservatsleden som knyter ihop Hässlen med naturreservaten Realsbo hage, Pålbenning och Blåberget vid Persbo.

2 Hassellunden

3 Ängsmarken

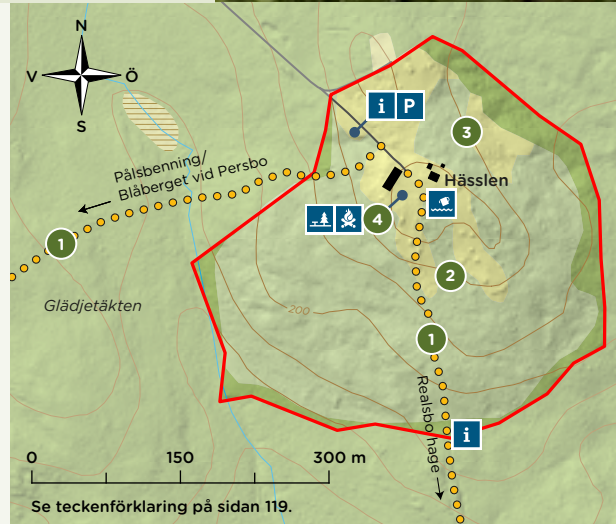
4 Bästa matsäcksplatsen

Vid Hässlen finns en enkel grillplats med bänkbord. Vatten finns att hämta i brunnen.

Dalarnas sista hässle

Många gårdar i södra Dalarna höll sig förr i tiden med skötta hasselbestånd – hässlen. Här fanns från början ett vilt hasselbestånd men som sedan brukades som slåtteräng samtidigt som hasselnötterna togs till vara. Hässlen är ett av de få skötta hasselbestånd som överlevt in i vår tid.

KOM IHÅG...
...att alltid stänga grindarna efter dig.

Fältgentiana
Gentianella campestris

14

NATURRESERVAT LEKSANDS KOMMUN

KÄGELBERGET

Efter en vandring uppåt och uppåt genom gammelskogen blir du belönad med milsvid utsikt från tornet på Kägelbergets topp. Men om du vill hitta exklusiva arter ska du dröja kvar i raviner och branter.

HITTA HIT

Från Leksand: Åk mot Dala-Järna. Efter drygt 8 kilometer ta vänster skyltat mot Skeberg. Fortsätt drygt 3 kilometer tills du är framme vid reservatet.

Koordinater parkering:

60.6162°N 14.8406°E

60.6145°N 14.8304°E

Reservatet ligger i östsluttningen av Kägelberget och Skinnaråsen. Bitvis går stigen över knastrande torra hållmarker. Här växer tallarna långsamt och kan se ganska kläna ut fastän de är uppåt 400 år gamla. På fuktigare ställen blir det mer fart – här blir granarna tjocka, örterna höga och på marken ligger mängder av döda fallna träd.

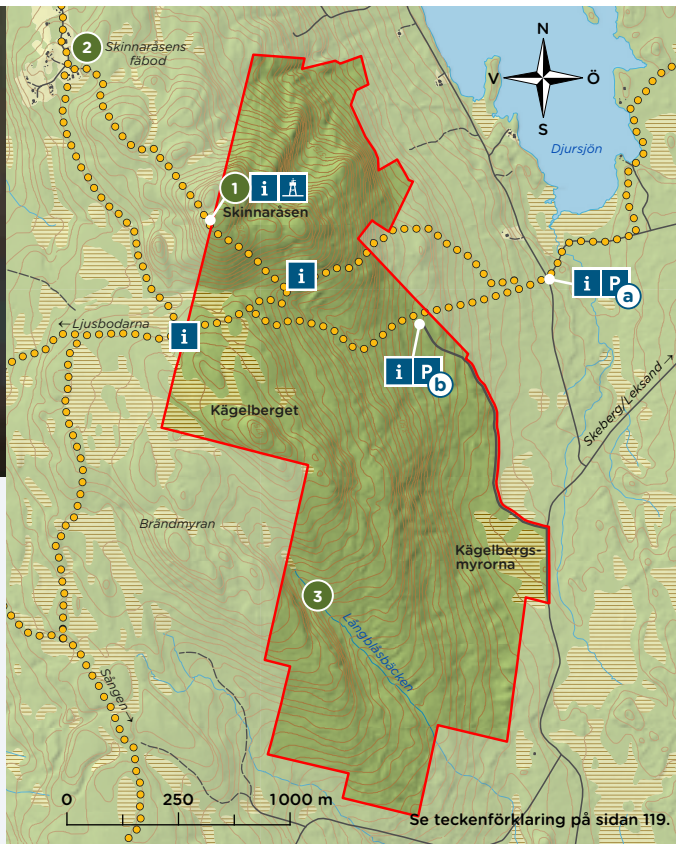

Varglav *Letharia vulpina*

Torrtallarnas giftiga tussar

Ute på myrarna finns gamla gråa torrtallarna som bär spår efter brand, trots att det förmodligen var över 200 år sedan myrholmarna brann. På sådana hårdingar trivs varglaven. Gärna högt upp på soliga stammar där den kan glänsa med sin giftigt gulgröna färg. Namnet kommer av att den användes förr till att förgifta kött som lades ut till vargar.

Sök i skuggan

Branter och bäckraviner är ofta bra ställen att snoka på för den som vill uppleva gammal skog och hotade arter. Dels har skogen ofta fått stå orörd där det är svårt att komma åt den, och dels trivs många lavar och svampar i skuggiga, jämnfuktiga lägen. Här kan du hitta exklusiviteter som vedtrappmossa och svamparna ostticka, rynkskinn och stjärntagging.

Spana spettspår

På vandring genom skogen kan du ibland se hackmärken i ringar runt träden. Det är spår efter en av gammelskogens charmigaste invånare: tretåig hackspett. Den lever av skalbaggar som finns under barken och dricker även av trädens sav. "Tretån" är lätt att skilja från övriga spettar eftersom den helt saknar rött i fjäderdräkten och hannen har gul hjässa.

Tretåig hackspett
Picoides tridactylus

MISSA INTE

1 Utsiktstorn

Vid toppen av Skinnaråsen finns ett utsiktstorn med milsvid utsikt. Nedanför tornet finns en rastplats med bord och bänkar.

2 Vandringsleder

Flera av omgivningens vandringsleder passerar genom reservatet. Till exempel går det en stig från Skinnaråsens fåbod mot Kågelberget.

3 Bäckravinen

Vill du ut på äventyr i ospårad terräng är bäckravinen i reservatets södra del värd att undersöka.

NATURRESERVAT LEKSANDS KOMMUN

NATURUM DALARNA & SILJANSNÄS NATURRESERVAT

På toppen av Björkberget ligger naturum Dalarna omgärdat av Siljansnäs naturreservat. Den vidunderliga utsikten är slående i sig men här kan du också vandra längs naturstigar, besöka utställningar om Dalarnas natur och delta i aktiviteter för både vuxna och barn.

HITTA HIT

Naturum Dalarna ligger högst upp på Björkberget i Siljansnäs, 14 kilometer nordväst om Leksand. Vägen till naturum är skyltad från Siljansnäs. Med buss: Ta Dalatrafiks buss 272 från Leksand mot Siljansnäs. Närmaste busshållplatsen heter Björkberget. Därifrån är det 1 kilometers promenad uppför berget till naturum.

Koordinater parkering:

  60.7877°N 14.8545°E

  60.7895°N 14.8540°E

Det är ingen slump att naturum Dalarna hamnade just här. Redan på parkeringen känns det som att Dalarna breder ut sig framför fötterna, med utsikten över Siljansbygden. Ännu mer maxad blir vyn från det nybyggda utsiktstornet som med sina 32 meter tar dig upp över trädtopparna.

Hela Dalarnas natur

På Björkbergets topp ligger naturum Dalarna med lekfulla och lärorika utställningar om Dalarnas natur. Utanför entrén finns en fjärilsträdgård, en bipaviljong, en välbesökt fågelmatning och en damm där grodorna solbadar varma dagar. Här kan du också delta i aktiviteter och guidningar för både stora och små.

Läs mer på www.naturumdalarna.se

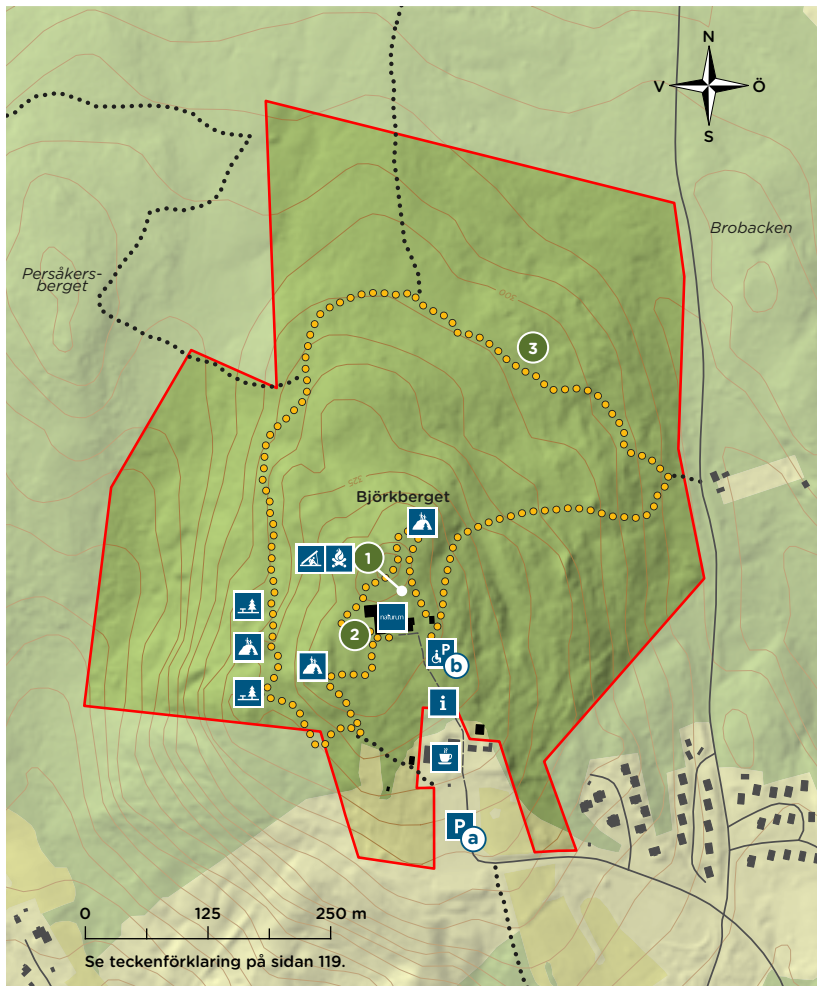

Blommande och fladdrande äng

På Buffils Annas äng har många generationer av Siljansnäsbönder skördat hö. Ängen tas om hand på gammeldags vis och det gör den ovanligt blomrik. Vid midsommar är den som finast, då står ängen i full blom. Varm, vindstilla dagar fladdrar ängen av fjärilar. Har du tur kan du få syn på den tjugiga makaonfjärilen som trivs på bergets topp.

Buffils Annas kaffestuga

Vid parkeringen ligger kaffestugan som serverar fika, glass och enklare maträtter. Varierande öppettider.

Upptäck skogen på berget

Björkberget är 361 meter högt och på toppen står höga tallar och granar. Marken täcks av mjuka, gröna mossmattor, doftande skvattram, ljung och blåbärsris. Det är en trevlig skog för utflykter och skogspromenader. Här finns gott om bär att plocka, fåglar att se och stigar att upptäcka.

MISSA INTE

1 Grilltips

Längs Ekorrsslingan ligger ett rymligt vindskydd med rejäl eldstad. Välkommen att grilla här!

2 Fjärilsträdgården

Utanför naturum finns odlingar med blommande perenner som är mycket omtyckta av humlor, bin, fjärilar och andra insekter. Här kan du bland annat få se makaonfjäril, amiralnfjäril, påfågelläga, sorgmantel och nässel-fjäril.

3 Spår av eld

2017 genomförde Länsstyrelsen en mindre naturvårdsbränning i naturreservatet, dels för att skapa ett område med bränd skog men också för att du som besöker naturreservatet ska kunna se hur naturen återhämtar sig efter en skogsbrand.

16

NATURA 2000-OMRÅDE LEKSANDS KOMMUN

UTFLYKT
NÄRA

LIMSJÖN

Med promenadavstånd från Leksands centrum ligger Limsjön, ett Natura 2000-område* och en av Mellansveriges viktigaste rastplatser för flyttande sjöfågel. Här finns tre fågeltorn.

När du ändå är i trakten...

... missa inte Limsjön, en av mellansveriges viktigaste rastplatser för flyttande sjöfågel, som ligger precis utanför Leksand. Här finns tre fågeltorn, ett fågelgömsle och fina vandringsleder – bland annat en sjukilometers-runda runt hela sjön. Utöver fåglar finns mycket annat att se, exempelvis ängsnycklar som blommar på betesmarken i sydost under juni–juli.

Brun kärrhök *Circus aeruginosus*

* Natura 2000 är ett nätverk av värdefulla naturområden med arter eller naturtyper som i ett europeiskt perspektiv betraktas som särskilt skyddsvärda.

Ekorrslingan

Runt naturum går en 250 meter lång stig där barn kan upptäcka livet i skogen. Här kan du lära känna grävlingen, haren och ekorren som gömmer sig i blåbärsriset, eller testa om du hoppar lika långt som ett rådjur. Stigen är framkomlig med barnvagn eller rullstol.

Skogsstigen

Vid naturum startar en två kilometer lång runda genom naturreservatet. Den är lätt att följa, men är bitvis brant och stenig.

VILL DU GÅ LÄNGRE?

Då rekommenderas **Alviken runt**. En sju kilometer lång runda som börjar vid vattnet nedanför Siljansnäs. Här följer du strandängarna runt viken och ut på Storön. Den obebodda Storön bjuder på ett rikt fågelliv och en vacker vandring längs böljande fält och vackra ängslador. Rundan avslutas med en liten roddtur för att ta dig tillbaka till startpunkten.

Utsikten från Ärtknubbens topp är milsvid.

17

NATURRESERVAT LEKSANDS KOMMUN

ÄRTKNUBBEN

Från Ärtknubbens topp har du vidunderlig utsikt över skogsvidder och sjöar. Här kan benen och sinnet vila. Men det finns mer än toppen att upptäcka – som skogsplockepinn och sällsynta musslor.

HITTA HIT

Ärtknubben ligger 35 kilometer nordväst om Falun. Knappt 1 kilometer norr om Fjällgrycksbo, sväng västerut. Till södra parkeringen svänger man västerut i själva Fjällgrycksbo.

Koordinater parkering:

60.8204°N 15.4850°E (stängd vintertid)

60.8118°N 15.4861°E

Efter en ganska lång färd på grusvägar kommer du fram till Ärtknubbens naturreservat. De flesta beger sig direkt mot toppen och den fantastiska utsikten därifrån. Här kan du slå dig ner vid vindskyddet och göra upp en eld. Men vägen upp är egentligen minst lika spännande. Välj gärna den lite längre stigen från södra parkeringen som går genom frodig granskog.

Flodpärlmussla
Margaritifera margaritifera

FLODPÄRLMUSSLORNA...

...är inte så lätta att se, men försök, så får du åtminstone se det klara vatten som de behöver för att överleva.

TÄNK PÅ...

...att även om veden skulle vara slut vid vindskyddet – plocka inte ved från skogen. Då gör du livet svårare för gammelskogens invånare som hittat en fristad här. Dessutom är det förbjudet.

Ur det döda vaknar livet

Ärtnubbens sluttningar är påverkade av skogsbruk, men eftersom marken är bördig har skogen snabbt blivit grov och trolsk igen. På många ställen ligger "plockepinnhögar" med träd över varandra. Sådant uppskattar många djur, växter och svampar som lever i och av död ved. Här finns till exempel sällsyntheter som svamparna blackticka och doftskinn och skalbaggen stubbfuktbagge.

Musslans vilda ungdom

I Ärtån finns ett livskraftigt bestånd av flodpärlmussla. Den har blivit sällsynt eftersom den kräver rent klart vatten, som inte grumlat av exempelvis skogsbruk. Dessutom behöver den vandrande öringar. Under sina första tio månader lever musslan ett spännande liv, som liftare på öringens gälar. Sedan blir det desto mer stillsamt. Musslan slår sig ner på bäckens botten resten av livet – som kan vara i över 200 år.

1 Vandring till Ärtnubben

Från grusvägen på reservatets norra sida finns två stigar upp till toppen. Den ena är cirka 700 meter, den andra inte ens hälften så lång men betydligt brantare. Vill du ta en längre promenad? Parkera då vid grusvägen som går genom reservatets södra delar vid Ärtnubbens fot. Den är 1,5 kilometer lång genom frodig granskog. Vägen till södra parkeringen är i regel öppen, utom under tjällossningen om våren. Den norra vägen är stängd under vinterhalvåret.

2 Vandra vidare

Den 35 kilometer långa vandringsleden Vildmarksleden går igenom naturreservatet. Leden börjar i Bjursås, går över Andersbo, Sörskog, Ärtnubben och sedan tillbaka över Bjørsberg och slalombacken och åter till Bjursås.

MISSA INTE

TÄNK PÅ...

...att det är förbjudet att åka fyrhjuling i området. Skoter är tillåtet men bara på markerad skoterled när marken är snötäckt.

18

NATURRESERVAT **LUDVIKA KOMMUN**

KULLERBERGEN

Stora Kullerbergets topp är Ludvika kommuns högsta punkt – här är det lätt att känna sig som i fjällen. Ta en paus i raststugan eller njut av utsikten från grillplatsen.

HITTA HIT

Området ligger 4 kilometer nordväst om Fredriksberg. Det finns en parkering vid stigen som går norrifrån in i området.

Koordinater parkering:

P 60.2044°N 14.3090°E

Reservatet består av flera toppar, varav Stora Kullerberget är högst med 552 meter över havet. Häruppe är skogen gles och karg som fjällskog. Men det finns mer att upptäcka än vackra vyer.

Vy mot söder från Stora Kullerberget.

Fläckar av gammelskog

Mycket av skogarna kring de här bergen avverkades under Fredriksbergs bruksepok på 1700- och 1800-talen. Men några orörda fläckar är kvar. I södra delen av reservatet finns ett av västra Bergslagens finaste områden med gammal granskog. Här finns gott om döda träd – som ger mat och livsmiljöer för många av gammelskogarnas hotade invånare. På Bolagsberget, Kalvtjärnsberget och sydväst om Södra Kullertjärnen finns tallar som är mer än 250 år gamla.

1 Raststugan och grillplats

Om sommaren tar du dig lättast till Stora Kullerbergets topp, med den fantastiska utsikten, raststugan och grillplatsen, på stigen som går från parkeringen norr om reservatet. Vinter-tid är det lättare att komma via skoterleden söderifrån.

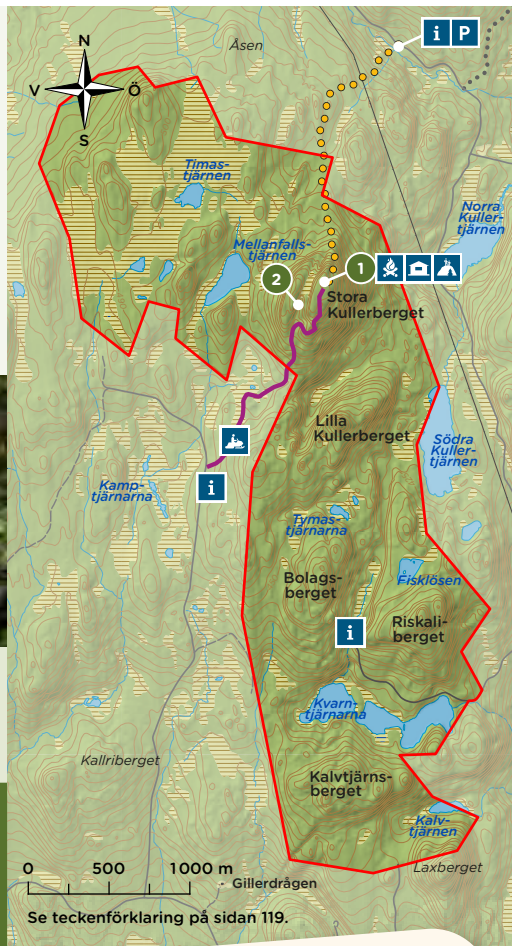
2 Gamleskogen

Den finaste gammelskogen finns i södra änden av klyftan på Stora Kullerbergets topp.

Flygande och lufsande liv

Reservatet rymmer många olika naturtyper och många olika fåglar hittar sin plats här. På myrarna finns bland annat orre, grönbena, ljunpipare och gluttsnäppa. I skogarna är chansen stor att stöta på tjäder och här häckar även flera par av tretåig hackspett och gråspett. I gransumpskogarna hörs ibland järpens ljusa vissling. På de magrare hållmarkerna kan man träffa på rödstjärt och dubbeltrast. Lavskrika har syns till trots att den är ovanlig så här långt söderut. Spår av björn, varg, järv och lodjur korsar också bergen då och då.

MISSA INTE

Se teckenförklaring på sidan 119.

TIPS

Raststugan på toppen av Stora Kullerberget ägs av Fredriksbergs skoterklubb. Den är öppen för alla året om.

Majestätisk ödslighet

Kullerbergens skönhet har blivit omskriven av bland andra den lokala författaren och poeten Dan Andersson (född 1888):

"Utsikten går inte att tala om; den är helt enkelt ett trolleri. Inte i den mening att man ser så hejdlöst långt bort; därtill äro de kringliggande höjderna alltför dominerande. Det är utsikten över den majestätiska ödsligheten, de gula myrarna, de avlånga sjöarna, de tysta skogarna. Det är så mycket stillhet och så mycket äkta vildmark på en gång, att man nästan slutar att andas och bara lyssnar. Och vi sutto där tysta tills mörkret svepte in Kullerberget i svart. Då gingo vi ned till barrskogen och redde ett läger."

Ur Svenska Turistföreningens årsskrift, 1918.

19

PREDIKSTOLEN - NATURRESERVAT LUDVIKA KOMMUN
TANSVÄGGA - NATURRESERVAT GAGNEFS KOMMUN

PREDIKSTOLEN & TANSVÄGGA

Predikstolen är en magkittlande tvärbrant med storslagen utsikt. Det solbelysta läget gör att många så kallade sydbergsväxter trivs här. Tillsammans med reservatet Tansvägga är det ett omtyckt område för vandring och klättring.

HITTA HIT

Åk via Nyhammar. Följ skogsvägen bredvid badplatsen Havstjärn. Fortsätt mot Brynberget i cirka 10 kilometer och följ sedan skyltarna mot Predikstolen. Båda reservaten är lättillgängliga från den skogsbilväg som når Brynbergets boställe i väster på Ludvikasidan av kommungränsen.

Koordinater parkering:

P 60.3595°N 15.0069°E

KLÄTTRINGSFÖRBUD

Eftersom rovfåglar häckar i bergbranterna får man inte klättra i Tansvägga mellan 1/3 och 30/6. Bergväggen i Predikstolen kan stängas tillfälligt om fåglarna väljer att häcka även där.

Egentligen är det bara en kommungräns som delar Predikstolen och Tansvägga. De är delar av samma berg och samma dramatiska klippbrant. Brantens högsta punkt kallas Predikstolen och här finns en fin utsiktsplats med vindsydd och två grillplatser. Även i Tansvägga finns fina utsiktsplatser.

Död ved ger liv

Uppe på bergets hållmarker växer en mager tallskog, men nedanför bergsbranten i öster växer en bördig blandbarrskog. Här är det fuktigt med många äldre träd och liggande döda träd, så därför trivs många lavar och vedsvampar. En annan som gillar gamla skogar är tretåig hackspett, vars närvaro syns genom upphackade ringar kring granstammarna.

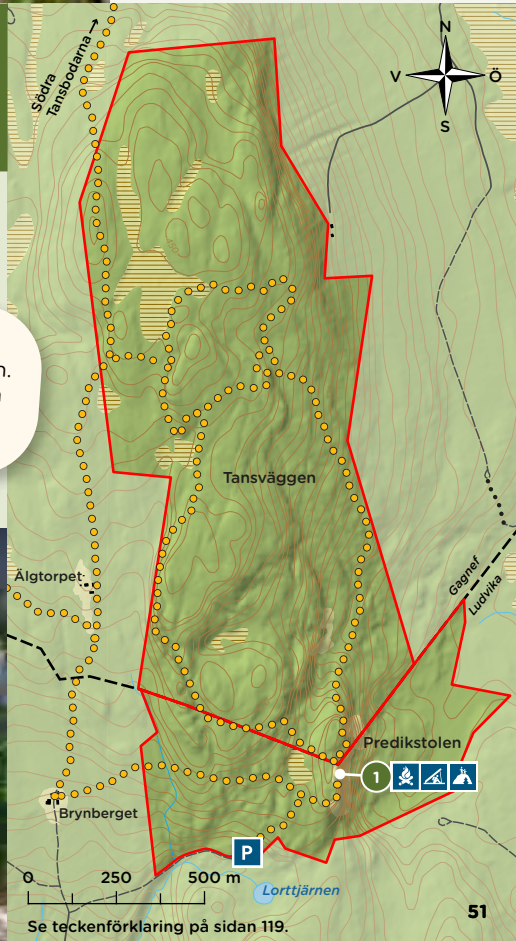
1 Brant vandring

Leden från parkeringen upp till toppen, Predikstolen, är cirka 600 meter lång och ganska krävande.

MISSA INTE

TÄNK PÅ ATT.

...inte kasta ut något utför branten. Väggen har flera klätterleder och även små saker kan innebära livsfara för klättrarna.

Värmande berg

Den kala branten värms upp av solen och lagrar värme över natten. Det gör lokalklimatet mildare än omgivningens, och här trivs många växter som uppskattar det varma berget. Några exempel är bergglim, träjon och blågröe.

Träjon *Dryopteris filix-mas*

Se teckenförklaring på sidan 119.

TIPS

Vila benen en stund och njut av den vackra miljön. Kanske får du inspiration till en dikt?

20

NATURRESERVAT LUDVIKA KOMMUN

SKATTLÖS- BERGS BY

Välkommen till "Finnmarkens huvudstad". Här kan du kliva in i diktaren Dan Anderssons hem, vandra över blommande slätterängar och besöka en gammal rökstuga.

HITTA HIT

Området ligger väster om Sunnansjö på vägen från Ludvika mot Fredriksberg.

Koordinater parkering:

P 60.1791°N 14.7502°E

Finnmarken är de vidsträckta skogsbygder som började befolkas av finska nybyggare på 1600-talet. Skattlösberg har ibland kallats för huvudstad i detta karga rike, även om det inte är mer än ett tiotal gårdar utspridda kring en rundad höjd. Detta är en bra plats för att förstå mer om livet i finnskogarna.

Finngårdar och trolldom

Gammalgården är en samling skogsfinska byggnader som har flyttats hit från skogarna runtom. Den äldsta byggnaden är från 1771. Här finns bland annat en rökstuga som är en bostad som istället för skorsten har en röklucka i taket, och en kolmila med tillhörande kolarkoja.

På Trolltomta bodde på 1700-talet Matts Larsson som var en av Finnmarkens mest framstående trollgubbar. Han ansågs ha så magiska krafter att prästen i Grangärde vägrade att begrava honom i vigd jord.

Dan Anderssons stuga

Skattefri ödemark

Skattlösberg är en typiskt högt belägen finnby. Namnet vittnar om skattefriheten som staten lockade nybyggarna med under de första åren, för att få de hopplöst steniga ödemarkerna bebodda. Under 1930- och 40-talen var befolkningen så stor att här fanns både skola, postkontor och två affärer.

Omsjungna marker

1888 föddes poeten Dan Andersson i Skattlösbergs numera nedbrunna skola. Fadern var byns lärare. En minnessten finns på platsen vid infarten till byn. Senare bodde familjen i Luossastugan, där flera kända verk skapades, bland annat Kolarhistorier och Kolvaktarens visor. Under hela sommaren går det att få guidade visningar här, vissa av dem sjungande. I augusti varje år hålls Luossafesten till Dan Anderssons minne.

Fältgentiana
Gentiana campestris

Blommande historia

Byns slätterängar slås fortfarande delvis med lie, precis som i hundratalens år. De öppna markernas långa historia syns till exempel genom att fältgentiana blommar rikligt – kanske rikligare än någon annanstans i Dalarna. Även arter som blåklocka, kattfot, brudsporre, jungfrulin, dvärglumner, tvåblad, darrgräs, låsbräken och slätterfibbla förgyller sommaren här.

1 Stor artrikedom

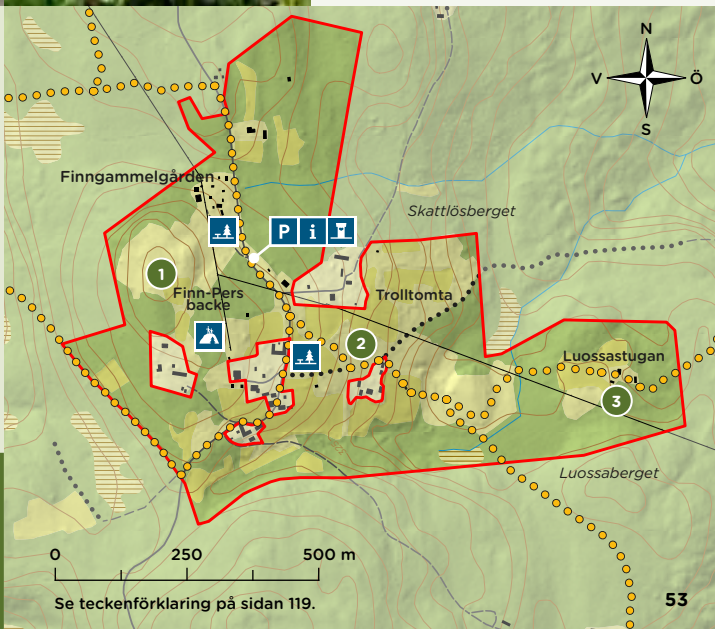
Markerna runt högsta toppen, Finn-Pers backe, betas av kor. De håller landskapet öppet och därför trivs här många örter och ängssvampar.

2 Fältgentiana

Här i Skattlösberg har du goda chanser att få se fältgentianan blomma i början på juli.

3 Luossastugan

Luossastugan var Dan Anderssons hem under några år på 1910-talet. Här skrev poeten några av sina mest älskade verk, bland annat Kolarhistorier och Kolvaktarens visor.

MISSA INTE

Se teckenförklaring på sidan 119.

TÄNK PÅ...

...att vandringen upp är krävande. Vandringskängor rekommenderas!

21

NATURRESERVAT MALUNG-SÄLENS KOMMUN

LYBERGS- GNUPEN

Den milsvida utsikten från Lybergsgnupen har länge varit ett utflyktsmål för ortsbefolkningen. Men det är inte för vyernas skull som området blev reservat, utan för den unika växtligheten.

HITTA HIT

Lybergsgnupen ligger norr om Malung. Strax nordväst om Malung, sväng norrut mot Lybergsgnupens naturreservat. Från parkeringen i Lyberget är det cirka 3 kilometer att vandra till toppen.

Från Öje, följ skyltar mot Lybergsgnupen. Från parkeringen vid Öjs-Lyberget är det cirka 2 kilometer att vandra till toppen.

Koordinater parkering:

60.8475°N 13.6503°E

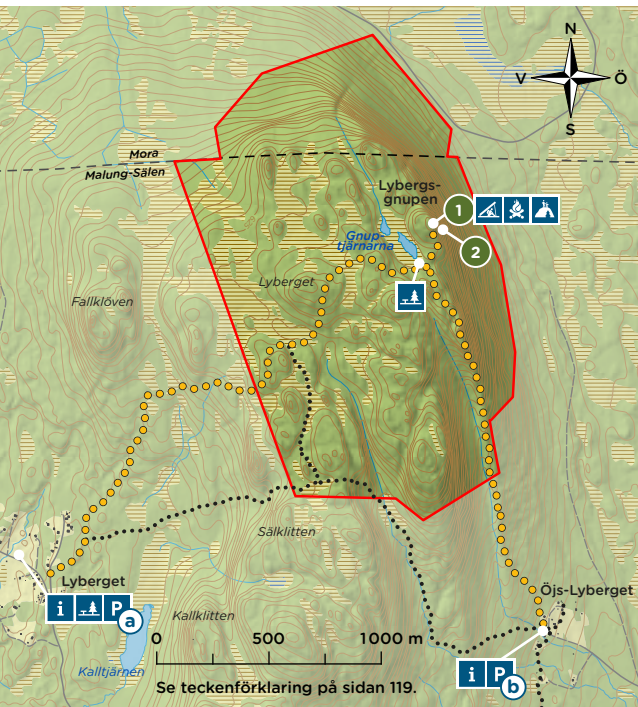
60.8449°N 13.6940°E

Uppför, uppför, uppför... över stenar, rötter och ibland ett träd tvärs över stigen. Östra leden till toppen är två ovanligt långa och branta kilometer, men då och då öppnar sig en föraning mellan träden om den utsikt som väntar. Väl uppe vid det tvärbranta stupet ligger myrar och skogar framför dina fötter så långt ögat når.

Gnuptjärnarna

Toppenfika eller nästan toppenfika

Nästan uppe på toppen möts de två stigarna och här finns ett rastbord med utsikt över de två små Gnuptjärnarna. Den som har höjdskräck ska kanske stanna kvar här och fika, men för alla andra rekommenderas även den sista lilla bitens vandring upp till stupet och Gnupens makalösa utsikt. Här finns ett fint vindskydd med grillplats.

1 Utsikt mot Sälénfjällen

Är du här på våren eller försommaren, kan du norrut se snön på Sälénfjällen långt borta i horisonten. Åt nordöst ser du Ogsjön och vattendraget Ogan som slingrar sig fram i landskapet.

2 Märken i klippställarna

I klippställarna vid branten kan du se märkliga märken efter ..., ja, vad då? Kan det vara ett blixtnedslag? Eller issprängning på vintern? Ingen vet med säkerhet.

MISSA INTE

Urskog med julgransglitter

Lybergsgnupens östra brant är speciell att blicka ut från, men ännu mer speciell att titta in i. Här har skogen fått stå orörd av både människor och skogsbränder under mycket lång tid. Dessutom är marken ovanligt näringsrik. Det gör skogen till hemvist för många sällsynta arter. Mest känd är långskägg, en lav som kan likna julgransglitter när den hänger från grangrenarna. På granlågor kan den sällsynta och iögonfallande orangeröda storporiga brandtickan hittas.

Blommande berg

Lybergsgnupen är det sydligaste berget som täcks av så kallad särnadiabas. Diabas är en bergart som lätt vittrar sönder och har ett högt pH-värde. Det gillar många ovanliga växter. Här finns arter som är mycket sällsynta i Dalarna, så som skogssvingel, myskmadra, gulplister och hässleklocka.

Gammelskogslaven långskägg *Usnea longissima* är numera sällsynt i Sverige eftersom den kräver stora sammanhängande skogar som håller jämn fuktighet.

TIPS

Från den internationella flygplatsen Scandinavian Mountains Airport är det endast 10 kilometers vandring till Norra Transtrandsfjällen. En resenär från London kan inom några få timmar lägga sig i tältet uppe på fjället!

22

NATURRESERVAT MALUNG-SÄLENS KOMMUN

NORRA TRANSTRANDS- FJÄLLEN

Norra Transtrandsfjällen ligger intill de stora turistanläggningarna i Sälenfjällen och har länge varit ett populärt friluftsområde. Men det är inte bara inbjudande fjäll och skogar för vandring och skid-turer – här finns också många speciella naturvärden.

HITTA HIT

Naturreservatet ligger i norra delen av Sälenfjällen, norr om Hundfjället och Tandådalen, cirka 15 kilometer nordväst om Sälen by.

Koordinater parkering:

 61.2081°N 13.0230°E

 61.1886°N 12.8947°E

Naturreservatet består av flera rundade kalfjälltoppar med skogsklädda sluttningar. Här är det lätt att komma upp till vida horisonter och ner i riktiga gammelskogar. Skogarna är varierade, med alltifrån torra glesa tallskogar till frodiga, örtrika granskogar. Allra yppigast är skogarna på Öjskogsfjällets östsluttning, med bland annat högvuxen torta, nordisk stormhatt, hässleklocka och myskmadra.

Myrflodammen

TIPS
Håll utkik efter kungsörnen som ofta glider över trädtopparna.

Kungsörn *Aquila chrysaetos*

Rikt djurliv

Björn, järv och lodjur rör sig i Norra Transtrandsfjällen, och kungsörn syns ofta glida över topparna. Om du stannar för en fika kan det hända att du får sällskap av ett gäng småpratade lavskrikor. Den som sitter stilla länge i en mossig skog kan ha turen att få se en skogslämmel pila fram. Längs vattendragen gör strömstjärnor sina iskalla dykningar och på fjällhedarna visslar ljungpiparen sin vemodiga strof.

Spår av brand och laviner

I Synddalen gick en våldsamt lavin i början av 1950-talet. Snöns framfart lämnade efter sig en lucka i skogen på cirka tio hektar, som fortfarande går att se även om ny skog har kommit upp. Här omkring finns flera sådana lavinstråk, som gator med mest taniga björkar. Ännu vanligare är spåren efter forna dagars bränder. Exempelvis på Skärfjällets västsluttning finns gott om tallar med märken av brand. Vissa bär spår av att ha överlevt hela tre bränder!

TIPS
Passa på att njuta av det rena vattnet i fjällbäckarna.

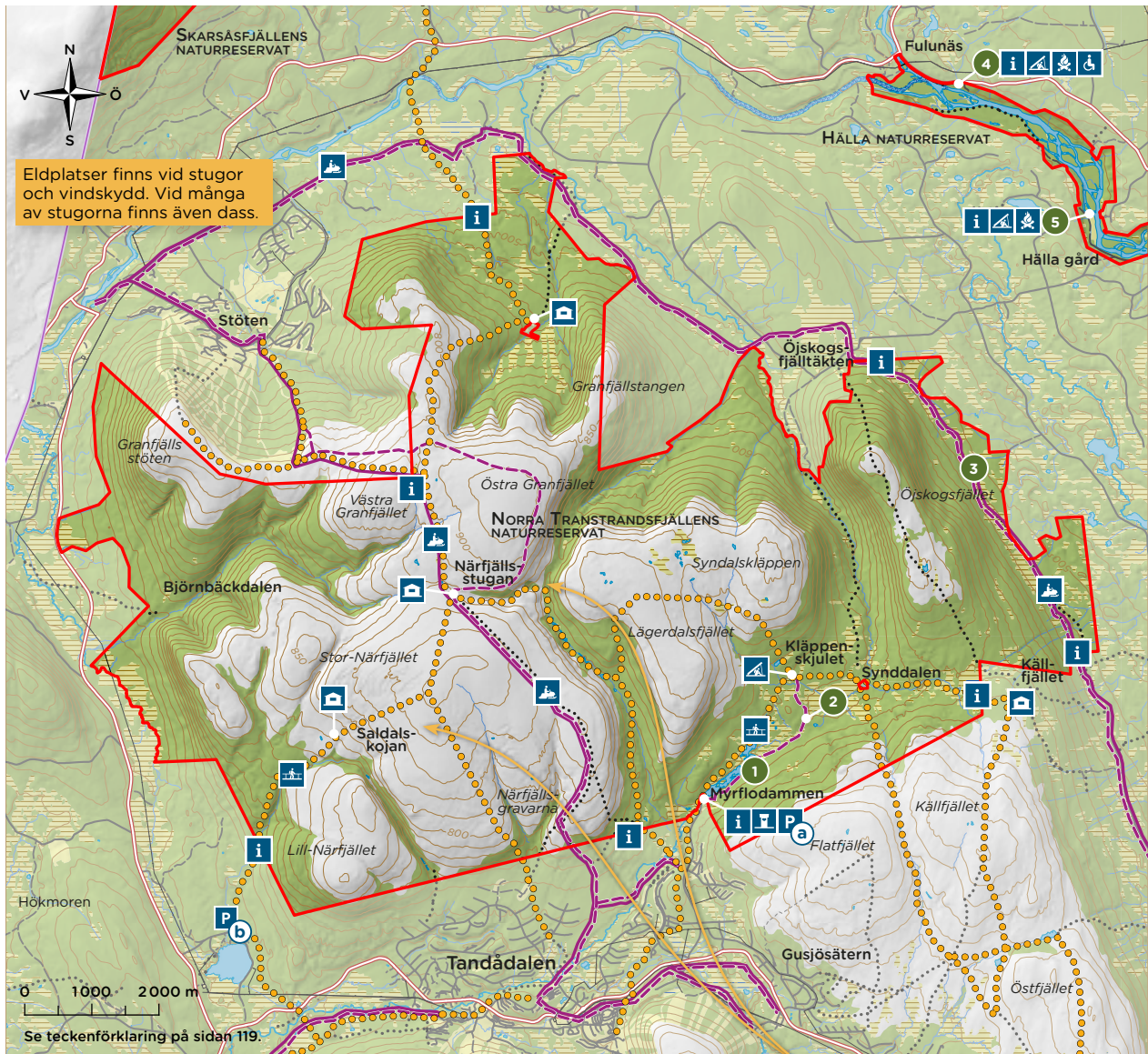

Nattviol
Platanthera bifolia

Södra Kungsleden

Vandringen genom Norra Transtrandsfjällens naturreservat kan vara början på en ännu längre vandring. Strax utanför reservatet, vid Högfjällshotellet i Sälen, börjar nämligen Södra Kungsleden. Den fortsätter omkring 15 mil norrut till Härjedalsgränsen genom många fina områden, som Fulufjällets nationalpark, Drevfjällens naturreservat, Långfjällets naturreservat och Töfsingdalens nationalpark.

Eldplatser finns vid stugor och vindskydd. Vid många av stugorna finns även dass.

1 Runda flottarhistorien

Myrflodammen är en gammal flottningsdam som flottarna skapade genom att dämna upp myrmark. Där samlade de upp timret för att sedan öppna dammen och ge stockarna ordentlig skjuts vidare. Trots flottandet har mycket fin gammelskog blivit kvar kring dammen. Runt den går preparerade skidspår och längs nordvästra stranden går en vandringsled. En liten bit norr om Myrflodammen finns ett vindskydd med grillplats.

2 Vattnets vägskäl

Om du följer leden norrut från Myrflodammen kommer du till en så kallad vattendelare. På ena sidan om denna punkt, som är utmärkt med en skylt, rinner vattnet mot Dalälven och Östersjön, medan på andra sidan rinner det via Norge till Klarälven och vidare till Västerhavet.

3 Rika myrar

Speciellt fina myrar finns nedanför Öjsgögsfjällets östsluttning. Där finns kalkrika så kallade rikkärr med gott om orkidéer och andra rikkärrsväxter. Bland orkidéerna finns nattviol, brudsporre och tvåblad.

MISSA INTE

RAST UNDER TAK

Saldalskojan och Närfjällsstugan är två stugor som står öppna för rast men inte övernattnig. Här finns ved, kamin och dass. Däremot kan det vara bra att fylla flaskan i bäckarna en bit i förväg, för ingen av stugorna har något rinnande vatten helt nära. Från Saldalskojan har du fin utsikt söderut mot Saldalen.

23   HÄLLA

24   SKARSÅSFJÄLLEN

NATURRESERVAT MALUNG-SÄLENS KOMMUN

HÄLLA & SKARSÅSFJÄLLEN

Nära Norra Transtrandsfjällen finns mer att upptäcka! Som en fiskrik "flätflod" med blommande stränder, och ett lite undanskymt urskogsfjäll.

UTFLYKT
NÄRA

Hälla naturreservat

Hälla naturreservat, som följer Västerdalälvens början en knapp mil. Här har vattnet blivit något som är mycket sällsynt i Sverige: en flätflod. Det betyder att vattnet är uppdelat på många grunda fåror i ett flätligt mönster. Ute i älven finns ett 40-tal öar. Området är populärt bland fiskare eftersom det finns gott om harr och öring. Det är också fint vandra längs vattnet, eller paddla om du tar med egen kanot.

Rastplatsen vid Fulunäs.

Kor betar på gräsmarkerna, så glöm inte att stänga grindarna.

MISSA INTE

4 Fulunäs

Här möts Görälven och Fulan - och blir till Västerdalälven. Vid norra stranden finns en 20 meter lång tillgängliggjord led samt rastplats med bänkar och bord.

5 Rastplats Hälla gård

Vid Hälla gård finns en fin rastplats. Här längs de örtrika strandbrinkarna, växer bland annat smörboll och kung Karls spira.

Skarsåsfjällen - mittemellanfjällen

Skarsåsfjällens naturreservat ligger mellan Sälenfjällen och Fulufjället och är kanske just därför inte lika välbesökt som dessa. En fin väg in är att vandra från Skarsåsens fåbod upp mot fjället, genom gles och lättvandrad tallskog, där lavskrikor kan dyka upp ibland. Skogen kan kallas urskog, även om det har brunnit ofta här, så här finns bara några få riktiga gammeltallsbjässar. Efter en halvmils vandring är du framme vid Lilldalsstugan, en raststuga med milsvid utsikt över svenska och norska fjällvidder. Södra Kungsleden går från Norra Transtrandsfjällen, genom Skarsåsfjällen, fortsätter till Drevfjällen och vidare norrut.

Lilldalsstugan i Skarsåsfjällen ligger vackert med både norska och svenska fjäll som en fondvägg bakom sig. I stugan finns kamin, bord och bänkar.

VISSTE DU...

...att området i och kring Tandövala hyste ett 20-tal fäbodrar under slutet av 1800-talet. Därför finns många spår av fäboddriften i form av stigar, ristningar och platsnamn.

25

NATURRESERVAT MALUNG-SÄLENS KOMMUN

TANDÖVALA

Tandövala har kallats Sveriges sydligaste fjäll. Det är visserligen inte kalt som ett fjäll, men det är kargt och snörikt, med lavskäggiga gammelskogar och stark vildmarkskänsla.

HITTA HIT

Det finns flera vägar att välja på. Om du kör väg 66 från Malung eller Äppelbo rekommenderas antingen vägen från Limhedsforsen eller Östra Tandö. Om du kommer från Värmlandshället finns flera skogsbilvägar att välja på. Inte alla plogas om vintern. Ofta är vägen mellan Limhedsforsen fram till dammen vid Lushässjön plogad. Vid västra ingången till reservatet vid Gräsbricksleden finns en större plan där man kan parkera. För övrigt saknas parkering, så om du kommer från ett annat håll får du försöka hitta en lämplig plats längs vägen.

Koordinater parkering:

60.8350°N 13.1201°E

Så här beskrivs Tandövala i boken Landet bortom tiden: "Söder om Sälenfjällen börjar barrskogarnas susande rike, obrutet ända ned mot det stora havet. Men vänta! Där, långt nedom fjällen, skjuter faktiskt ett sista litet fjäll trotsigt upp. Litet och lågt är det, men kargt och vilt så det räcker."

Fjäll eller vard?

Det är kanske inte riktigt rätt att kalla Tandövala för ett fjäll. Som namnet antyder är det snarare en vard. Så kallas höga berg i skogslandet som är delvis beskogade och delvis kala. Å andra sidan är Tandövala en utpost av fjällkedjan med tanke på att flera fjällväxter har sin sydligaste förekomst här. Några sådana är krypljung, ripbär och fjällven.

MÅNGA DJUR

Många djur rör sig i Tandövardens folktomma gammelskogar. Här kan du hitta spår av mård, hermelin, björn, lo, varg och järv. Chansen är ganska stor att träffa på tjäder, orre, järpe, hackspettar, rovfåglar eller ugglor.

Lo *Lynx lynx*

Leder och stigar

Genom reservatet går bland annat Gräsbricksleden som passerar både norra och södra Vardsäterna. Västerifrån är stigen brant och krävande. Österifrån är den mer plan och går delvis över myrar. Håll dig på leden här för att inte sjunka igenom! Det finns också en hel del gamla fåbodstigar som är uppmärkta med orange ledmarkering. En uppmärkt vinterled startar strax söder om Gräsbricksleden från östra sidan av Tandövala. Från Gräsbricksleden kan du ta omvägen upp på Storvarden, 777 meter över havet. Väl värt mödan, för härifrån kan du beundra utsikten över vardarna.

KVINNONAMN

Kvinnonamn på åsar i området vittnar om några av de vallkullor som gått här i skogarna - så som Niss-Karikiippen och Niss-Elinklippen.

1 Fåbod och övernattningsstuga

I reservatet ligger två gamla fåbodvallar från början av 1700-talet. Den ena heter Södra Vardsäterna och här vallas fortfarande getter om sommaren. Strax norr om denna ligger den andra fåboden, Norra Vardsäterna. Den står öppen för alla att rasta eller övernatta i. Här finns fyra bäddar, köksgeråd och kamin. Södra Vardsäterna går också att bo i under höst, vinter och vår, men behöver bokas via länsstyrelsens hemsida.

2 Vattenfallet vid Gärmdalen

Vackert vattenfall som ligger lättillgängligt precis intill vägen.

3 Linnéstenen

Stort flyttblock som vilar på några små stenar, en "höna på ägg".

Södra Vardsäterna

Norra Vardsäterna

MISSA INTE

TILLGÄNGLIGT

Längs Agnmyrens nordöstra sida är leden bred och går nära vattnet så att alla kan få möjlighet att uppleva grodornas lek.

I Agnmyren finns ingen fisk och det grunda vattnet blir snabbt varmt om våren. Det gör dammen till en perfekt grodleplats.

NATURRESERVAT OCH NATURA 2000-OMRÅDE
MORA KOMMUN

AGNMYREN & NORRVIKEN

Det är härligt att möta våren och försommaren på Sollerön. Agnmyren skälver av kväkande känslor, i Norrvikens vasshav grymtar vattenrallen och på strandängarna blommar orkidéer i tusental.

HITTA HIT

Områdena ligger på Solleröns norra del, cirka en mil sydost om Mora. När du ska besöka Agnmyren kan du parkera vid hembygdsgården eller vid ångbåtsbryggan och promenera till Agnmyren. Är du rörelsehindrad finns det möjlighet att parkera vid entrén till Agnmyrens naturreservat. Vid Norrviken finns en parkering i södra änden av Natura 2000-området, nära Utanmyra.

Koordinater parkering:

- 60.9222°N 14.6182°E, hembygdsgården
- 60.9325°N 14.6228°E, ångbåtsbryggan
- 60.9334°N 14.6178°E, Agnmyren
- 60.9241°N 14.5854°E, Norrvikens södra ände

norra Siljan ligger Sollerön, och på öns norra del finns två exklusiva naturområden – Agnmyren och Norrviken. De binds ihop av Strandstigen som går runt hela Sollerön. Mellan Agnmyren och Norrviken är det cirka tre kilometers vandring.

Rika ängar

I midsommartid blommar ängsnycklar i tusental på Norrvikens strandängar. Orkidéerna har sällskap av typiska ängsväxter som ormröt, prästkrage, ängsstarr och axag. De vittnar om att marken innehåller kalk och har hållits öppen under lång tid.

Ängsnycklar *Dactylorhiza incarnata*

OBSERVERA!

Under grodornas parringslek stängs sista biten av vägarna av eftersom risken att köra på grodor är mycket stor.

Vanlig groda *Rana temporaria*

Mångtusenhövdad kör

Agnmyren är känd för skådespelet som sätter igång när solen börjar värma i slutet av april. Då samlas tusentals grodor i denna lilla damm för att spela och para sig. Du hör dem på långt håll och från stranden kan du se hur hannarna blåser upp sina strupar. Agnmyren är en av de största lekplatserna i Siljanstrakten för vanlig groda. Här finns också en del åkergrodor och mindre vattensalamander. Intill dammen finns bänkbord med bra utsikt.

Norrvikens flaxande hav

Norrviken är en av Dalarnas främsta fågellokaler. Från området tre fågeltorn har du bra utsikt över vasshav och strandängar. I vassarna lever flera arter som vanligtvis håller till längre söderut, som den sällsynta vattenrallen. Den lever ett undanskymt liv men kommer plötsligt med högljudda, grislika grymtningar. Över strandängarna visar tofsvipor och enkelbeckasiner upp sina akrobatiska flygkonster om våren samtidigt som storspovens karaktäristiska drillande hörs.

1 Vandring från hembygdsgården

Parkera vid Sollerö hembygdsgård och vandra den 3,2 kilometer långa Kulturstigen. Det är ett bra sätt att förstå mer om de människor som befolkat Sollerön i flera tusen år. Stigen passerar stora järnåldersgravfält, silvergruvan och Agnmyren. På www.sollerö-hembygd.se finns mer information om Kulturstigen.

MISSA INTE

Vattenrall *Rallus aquaticus*

FÅGELSKÅDARTIPS

I Norrviken finns tre fågeltorn. På morgonen är det östra att rekommendera för att undvika motljus. Framåt kvällen är ljusförhållandena bättre från de två andra tornen. Skådarplatserna är tydligt skyltade och binds samman av markerade leder.

DJURSPANING

Bäver och utter är vanliga vid älven, och lodjur rör sig här även om de är väldigt svåra att få syn på. Med lite tur kan en glittrande kungsfiskare fara förbi över vattnet. Mindre hackspett, stjärtmes, spillkråka och slaguggla är några av alla de fåglar som häckar i skogarna här.

27

NATURRESERVAT MORA KOMMUN

ALDER- ÄNGARNA

Alderängarna och Västra Alderängarna är två reservat som ligger bredvid varandra. Här får begreppet "biologisk mångfald" fast form - till exempel i mosippans ludna stjälk uppe på niporna. Följ stigen neråt genom deltalabyrinter, ängsmarker, gamla skogar och till de fjärilsrika klapperstensstränderna vid älven.

HITTA HIT

Området ligger cirka 5 km nordväst om Mora längs riksväg 70.

Koordinater parkering:

 61.0516°N 14.4348°E

Här breddar sig Österdalälven till ett labyrinthiskt delta. Vattenvägar, källor och kärr korsas här och tvärs med torrare, grus- och klapperstensvallar. Stora översvämningar varje år sedan istiden har skapat väldigt säregna miljöer, som ger livsrum för många speciella arter.

HÅLL UTKIK..
...efter spår av
bävertänder i löv-
träden längs älven.

Fladdrande stränder

Älvens översvämningar har skapat klapperstensstränder som inte liknar något annat i Dalarna. Här blommar till exempel kattfot, ängsvädd, fjällnejlika och norrlandsviol. Den rika florán ger förutsättningar för många specialiserade fjärilar, som exempelvis väddnätfjäril, brun gräsfjäril och kattfotsfjädemott.

Väddnätfjäril *Euphydryas aurinia*

Se teckenförklaring på sidan 119.

1 Salunäbb

MISSA INTE

Inuti Alderängarna finns ännu ett naturreservat – Salunäbb, som bildades på 1950-talet. Syftet med reservatet var att bevara ett mindre område skogbeklädd nipa av geologiska skäl.

Nipor som känns i benen

Du behöver inte gå mer än ett par hundra meter från parkeringen för att komma ut på en nipa – en sandig brant ner mot älven. Vill du ha ännu mer av niporna, ta istället sydöstra stigen mot Salunäbb. Tar du stigen västerut kommer du ner till ängsmarkerna och vidare till klapperstensstränderna. Att både följa stigen till Salunäbb och sedan stigen mot ängarna innebär många höjdmeter upp och ner.

En nipa i Salunäbb

Rika slättermarker

Förr var landskapet nästan helt öppet, med spridda ängslador. Här slog bönderna det frodigaste höet tack vare vårens översvämningar som gödslade ängarna. På 1940-talet började Alderängarna växa igen med lövsly, eftersom lieslättern upphörde och vattenkraftverk hejdade översvämningarna. Numera slås ängarna av Mora kommun som förvaltar Alderängarna och Västra Alderängarna.

28

NATURRESERVAT MORA & ÄLVDALENS KOMMUNER

HYKJEBERGET

Med branta stup sticker Hykjeberget upp som en jätte i skogslandskapet. Berget är sydvänt och samlar in mycket värme från solen, vilket ger en rik och annorlunda växtlighet. Vandringsleden upp på berget är både brant och stenig men på toppen väntar ett vindskydd och en vidunderlig utsikt.

HITTA HIT

Reservatet ligger cirka en mil nordöst om Älvdalens samhälle. Det går att komma in från två håll:

Norra entrén, huvudentré: Åk genom byn Klitten och följ sedan skylten Naturreservat. Från parkeringen är det cirka en kilometer till Hykjebergets topp. Leden är delvis brant och stenig men kortare än den från södra entrén.

Södra entrén: Sväng höger i byn Liden och fortsätt cirka fem kilometer. Vid tjällossning kan vägen vara bommad. Från parkeringen är det cirka två kilometer till toppen av Hykjeberget. Denna led är brantare och längre än den från norra entrén.

Koordinater parkering:

61.2761°N 14.1866°E, norra entrén, huvudentré

61.2605°N 14.1787°E, södra entrén

Det är svårt att se Hykjeberget utan att längta till toppen, 594 meter över havet. Bergssidan stupar 100 meter ned i en närmast lodrät vägg. Under stupet ligger ett hav av nedrasade stenblock.

Lind *Tilia cordata*

TIPS

Ta gärna med en kikare och spana ut över landskapet.

TÄNK PÅ...
...att inte utsätta klättrare för livsfara genom att kasta sten, vedträn eller skräp nedför branten.

Bergvärme

Hykjeberget är ett så kallat sydvästberg. Den stora kala bergssidan vetter åt söder och i berget lagras solvärme från dagen som sedan ligger kvar och mildrar kyliga vår- och höstnätter. Detta gynnar värmekrävande växter som annars bara hittas längre söderut.

Linné, lönn och lind

Redan 1734 besökte Carl von Linné Hykjeberget och beskrev den säregna floran nedanför branten. Bland annat lönn, lind, skogstry, sötvedel, getrams och gaffelbräken. Lindarna är fler än 40 stycken, och är därmed ett av Dalarnas rikaste lindbestånd.

1 Vila på kunglig bänk

Leden är stenig och efter regn kan rötterna vara hala. Väl uppe kan du vila på den bänk som prinsparet Carl Philip och Sofia fick av dalfolket i lysningspresent 2016. Här finns också ett vindskydd med grillplats.

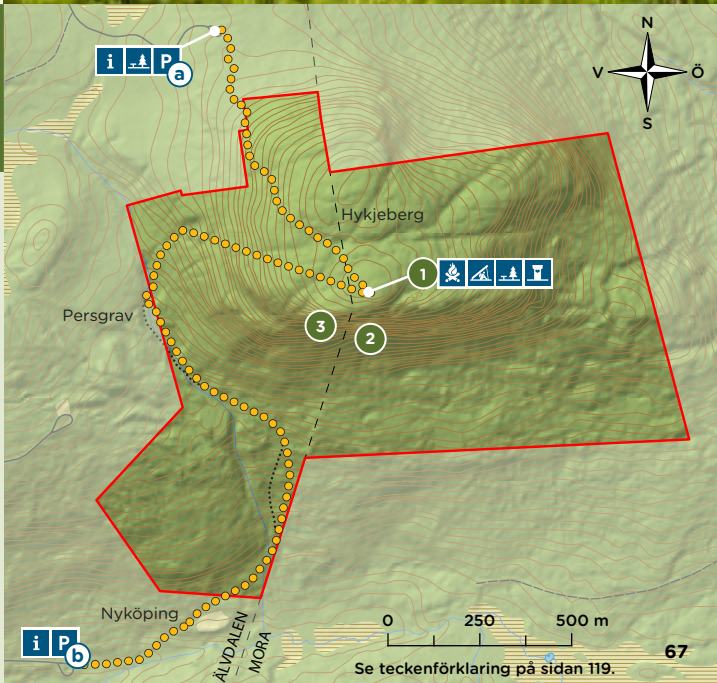
2 Älskad brant

Många tycker om den varma klippan. Här kan du få se korp, fjällvråk och tornfalk glida fram. Kryper du ner på alla fyra kanske du ser någon av de 25 olika arterna av sniglar och snäckor som har hittats. Hykjeberget är en av Dalarnas rikaste platser för denna djurgrupp. Bergets gynnsamma lokalklimat bidrar dessutom till att det finns gott om fjärilar här.

3 Klättring på branten

Klättring är tillåten på den del av bergsväggen som ligger i Älvdalens kommun.

MISSA INTE

Se teckenförklaring på sidan 119.

29

NATURA 2000-OMRÅDE ORSA KOMMUN

HELVETESFALLET

Plötsligt delas berget i en tvärbrant klyfta, och 30 meter ner forsar vitskummande virvlar. Att gå ut på hängbron över Helvetesfallet är en magkittlande upplevelse. Här vilar något uråldrigt och vilt som förstärks av gammelskogen längs kanjonens sidor.

HITTA HIT

Åk väg 45 norrut från Orsa cirka 3 kilometer. Ta väg 296 höger mot Skattungbyn-Voxna. I Mässbacken (efter cirka 4 kilometer), ta vänster vid skylt mot Orsa Tallheds Flygplats. Följ vägen över flygfältet, därefter skyltar till Helvetesfallet.

Koordinater parkering Helvetesfallet:

 61.2675°N 14.7473°E

MISSA INTE...

...forsärla och strömstare som trivs vid det strömmande vattnet, djupt nere i kanjonen.

Strömstare
Cinclus cinclus

TIPS

Allra mäktigast är Helvetesfallet om våren, när vårflodens stora vattenmassor kastar sig utför fallet.

Spår av flottning

Ämån var förr en viktig flottningsled och flottarna sprängde i vattenfåran för att stockarna skulle ta sig fram lättare. Man kan fortfarande se rester av ett så kallat skibord, ett golv av parallella stockar på botten av fallet, som hindrade stockar från att fastna.

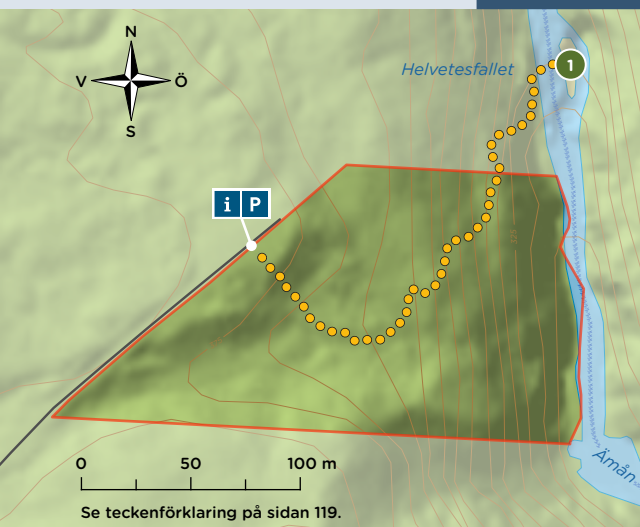

När senaste inlandsisen smälte forsade en rasande isälv fram här och skar djupt ner i berggrunden. Klippbranterna är särskilt mäktiga vid Helvetesfallet, där Ämån trycker sig igenom en smal passage.

1 Utsiktsplatsen över Helvetesfallet

Vägen ner är brant och krävande, men när man väl står där är det väl värt mödan! Tänk också på att det kan vara halt på stenar och rötter.

MISSA INTE

Se teckenförklaring på sidan 119.

Skogsfru *Epipogium aphyllum*

Gammelskogarnas hemliga liv

Fuktiga stup, gammal skog och kalkrik berggrund är tre saker som får biologer att spetsa öronen – det brukar betyda intressanta arter. På de lodräta klippväggarna finns sällsyntheter som trådbrosklav och den rödskimrande mossan purpurmylia. Vissa år tittar orkidén skogsfrun upp ur mossan, i blekt hemlighetsfull skrud. Skogsfrun lever som snyltgäst på det underjordiska samarbetet mellan trädens rötter och svamparnas hyfer, och tål inte att skogen avverkas.

30

NATURRESERVAT ORSA KOMMUN

KOPPÅNGEN

Koppången är ett stort sammanhängande myrlandskap. Här kan du glida fram över tysta vidder som kan vara vita en bit in i maj, eller bege dig upp på Stora Tunturiberget där några av gammelskogens mest exklusiva invånare lever.

HITTA HIT

Koppången ligger längs väg E45, cirka tre mil norr om Orsa.

Koordinater parkering:

61.3651°N 14.7718°E

61.3970°N 14.8127°E

På högländet norr om Orsa faller stora snömängder.

Om vårvintern kommer många hit för att njuta av gnisterljuv skidåkning. Över de böljande myrmarkerna hörs orrarnas bubblande spel och tranornas vårskräk. Annars är det förvånansvärt tyst trots närheten till väg E45. I detta gränsland mellan Orsabyarnas gamla fåbodmarker och de ödsliga finnmarkerna vilar en vidsträckt stillhet.

HUNDSPANN HAR FÖRETRÄDE

Spåren prepareras av Polarhundklubben Gävle-Dala. Det går bra för turskidåkare att nyttja dessa, men kliv åt sidan när det kommer ett hundspann! Tänk också på att hålla din hund kopplad.

Pärla bland myrar

Kombinationen av många olika sorters värdefulla myrar och gamla orörda fuktiga granskogar gör Koppången till ett av Sveriges mest värdefulla myrkomplex – ur naturvärdessynpunkt. Att det också är ett älskat skidparadis gör ju inte det hela sämre.

Gammelskogens granar

På öarna i myrhavet och på bergen står skäggiga gammelträd. Vid Stora Tunturiberget växer granar som är mer än 300 år, vilket är ovanligt i dagens brukade landskap. Att snön ligger kvar så länge gör skogarna fuktiga – till glädje för många sällsynta lavar, mossor och vedsvampar. Här finns bland annat laven långskägg och vedsvampen doftticka.

Blomtäkts fäbod

Prins Gabriels skidled

1 Barnvänlig skidled

Prins Gabriels skidled var en av dalfolkets två doggåvor till prins Gabriel, Hertig av Dalarna, 2017. Spåret är cirka två kilometer, har inga stora backar och längs med vägen finns roliga skyltar om djur och natur. (Vit prickad led.)

2 Rasta i björnidet

Intill prins Gabriels skidled ligger det nya vindskyddet Björnidet. Här finns eldstad, bord och bänkar under tak. Ved finns i skjulet intill, men var snäll och hushåll med den. Här finns också spadar att leka med i snön och en vevbar ljudspelare med djurlåten och musik. Sommartid går det att gå hit längs en grusväg på cirka en kilometer.

3 Blomtäkts fäbod

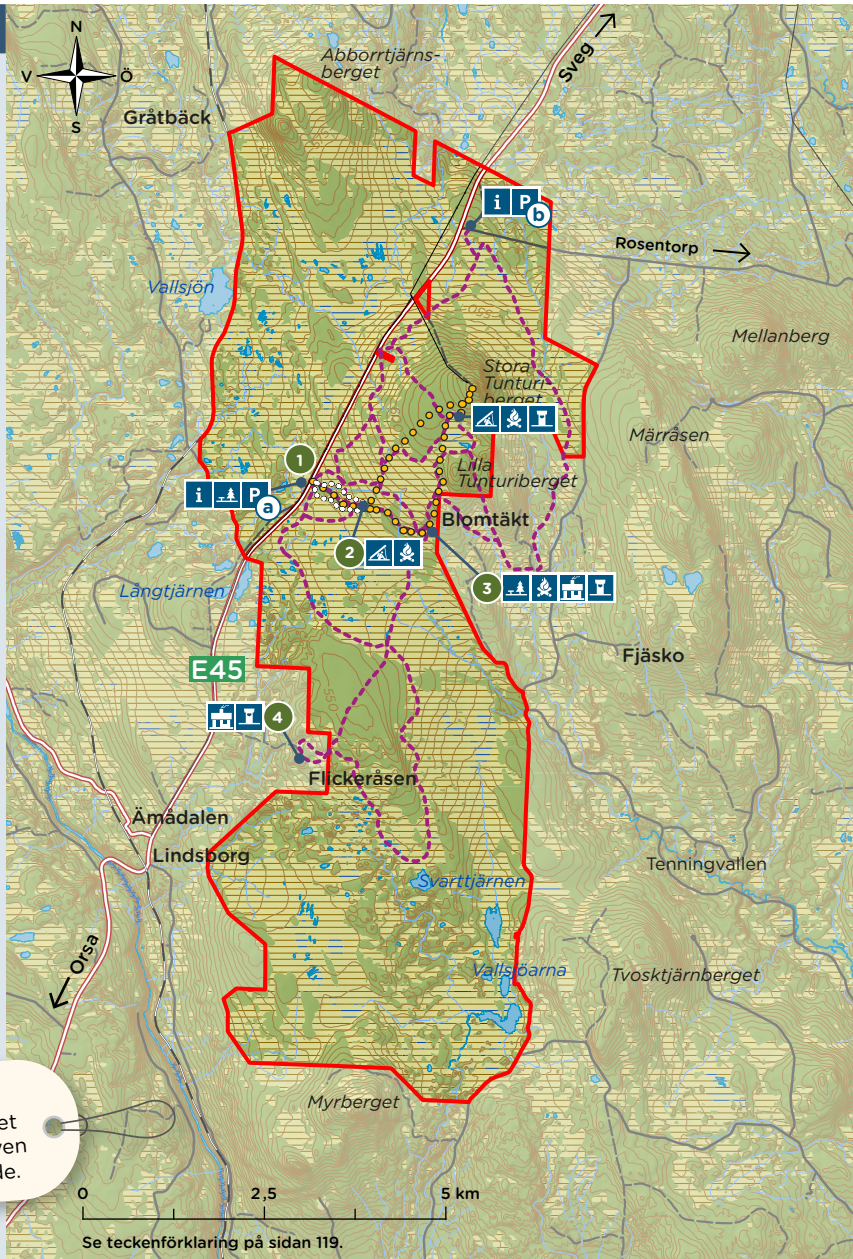
Raststuga med kamin med kokplatta och ett bord att äta vid. Utomhus finns grillplats och bänkar. Övernattning går bra men max en natt.

4 Flickeråsens fäbod

Precis utanför naturreservatet, längs en av de markerade vinterlederna, ligger Flickeråsens fäbod som förvaltas av Orsa kommun. Här finns en stuga delad i två separata rum med varsin kamin där det går bra att rasta eller till och med övernatta.

BRA ATT VETA

Vill du vandra här på sommaren är det bra att ha skor som klarar lite väta, även om de blötaste partierna är spångade.

Se teckenförklaring på sidan 119.

Hökuggla *Surnia ulula*

Vindskyddet Tunturi på vägen upp på Stora Tunturiberget.

Pausa i Blomtäkt

Söder om Tunturiberget ligger den gamla fäboden Blomtäkt. Ljudet av svepande liar och klingande koskällor har för länge sedan tystnat. Kvar finns den öppna marken och husen. Här finns en raststuga med kamin som står öppen för vandrare och skidåkare. Utomhus finns en grillplats med bänkar. Vill du stan-
na över natten går det bra, men max en natt.

TIPS

En solig, aprilsöndag när skaren är fin är det säkrast att vara här i god tid på morgonen för att få plats på parkeringen. Vid Rosentorpsparkeringen finns ofta mer plats. Väl ute på vidderna kan du sedan skida ensam långa sträckor utan att se en enda människa, särskilt väster om vägen.

31

NATURRESERVAT ORSA KOMMUN

LINDÄNGET

Lindänget är ett av Dalarnas bästa fågel-skådarställen – och ett av de vackraste.

De vidsträckta strandängarna och de lövrika skogarna längs Orsasjön lockar såväl människor som flyttfåglar, sällsynta snäckor, blommor, fjärilar och trollsländor.

HITTA HIT

Området ligger strax söder om Orsa tätort, på nordöstra stranden av Orsasjön. Det bästa sättet att komma ut i detta paradiset är genom att gå eller cykla hit från centrum. Kommer du med bil finns parkeringar vid fågelplattformen och vid Brantuddens förskola.

Koordinater parkering:

 61.1002°N 14.6235°E

 61.1160°N 14.6098°E

Naturreservatet har två olika delar: öppna betade strandängar i söder och frodiga lövrika skogar i norr. Strandängarna är en fantastisk plats att möta våren på, när skrattnåsarna skrär, tofsviporna har vilda flyguppvisningar och majvivorna blommor.

Blommande strandängar

Strandängarna är även av botaniskt intresse med flera arter som signalerar att det finns kalk i marken. Några sådana är gräset älväxing och den rosablommiga majvivan. Här finns ett rikt liv av mindre djur som bland annat den sällsynta kalkkärrsgrynsnäckan.

TÄNK PÅ...

...att inte störa de många fåglar som har bon på strandängarna under våren och sommaren. Gå inte ut på strandängarna under perioden april-juli, utan njut av dem från leden längs järnvägen. Om du har hund är det inte lämpligt att gå ut i beteshagarna förrän kossorna har åkt hem på hösten.

Skogsvandring

I norra delen av reservatet kan du vandra genom skogen till två rastplatser vid Orsasjöns strand. Bitar av leden är bred och grusad medan andra stigar är smalare och mer krävande, speciellt då det är blött. Genom skogen slingrar Enån fram, kantad av den högvuxna ormbunken strutbräken. Vid ån kan du få se mindre hackspett, forsärla och utter om du har riktigt tur.

Ängsvädd *Succisa pratensis*

KNUTAR EINARS ÄNG

Detta lilla reservat är Dalarnas sista större kalkfuktäng. Den slås varje år i augusti, vilket har bevarat en stor mångfald av arter. Några exempel är späd ögontröst, ängsgentiana, fältgentiana, älvväxing, ängsvädd och majviva.

Spelande strandängar

Under vår och höst rastar mängder av flyttande änder, vadarfåglar och tättingar på strandängarna. Enkelbeckasinen svirrar förbi i skymningen med det luftiga knarrande som gav den namnet himmelsget. Har du tur kan du sena vårvällar även höra spellätena från dubbelbeckasin och dvärgbeckasin. Stammisar som häckar här är tofsvipa, skrattnås, silvertärna, rörsångare, grönsångare och stjärtmes.

1 Fågelplattform mitt ute i strandbetet

I områdets södra del, utefter Lisselhedsvägen, finns en tillgänglighetsanpassad plattform för fågelskådning med fin utsikt över strandängarna.

2 Fågeltornet

Härifrån fågeltornet får du en annan fin vy ut över vatten, skog och våtmarker.

3 Fikaplatser vid vattnet

Två fina små rastplatser längs Orsasjöns strand. Leden fram till dem är tillgängliggjord genom grusning.

4 Vandring från centrum

Från Orsa centrum går en gångstig söderut till lederna i Lindångets naturreservat. Stigen är markerad i orange på träd och stolpar och den börjar vid Krokgatan, cirka 100 meter sydväst om Orsa kaffestuga.

5 Knutar Einars äng

Nära parkeringen i södra änden ligger detta lilla reservat som förvaltas av Orsa kommun. Här finns cirka 90 arter av kärlväxter.

MISSA INTE

TIPS

Sedan 1994 har ringmärkning pågått vid Lindångets fågelplattform. Om du är intresserad av att få se fåglar på nära håll, kontakta Lindångets fältstation i Dalarnas Ornitologiska Förening.

NATURRESERVAT ORSA KOMMUN

STOPÅN

Välkommen in i Stopåns storslagna dalgång. Här börjar ett stort vilt område med ståtliga gammelgranskogar och vilda vattenfall.

HITTA HIT

Området ligger i nordvästra delen av Orsa kommun, i anslutning till naturreservaten Vämhuskölen och Anjosvarden i Mora kommun. Där Stopåvägen tar slut börjar den 1 kilometer slingrande naturstigen som följer längs med Stopån upp till de två fallen.

Koordinater parkering:

 61.4392°N 14.3383°E

Stopåns naturreservat ingår i ett stort sammanhängande område med flera naturreservat i norra Mora kommun. Kloss i kloss ligger Anjosvarden, Vämhuskölen och Norra Mora Vildmark. Gränserna mellan reservaten och kommunerna märks mest på kartan. Väl på plats står du i ett vidsträckt och väglöst område med gammelskogar och myrmarker.

Kambräken *Blechnum spicant*

TIPS FÖR VÄXTINTRESSERADE
Vandra längs Stopån och Gravvasselns bäckravin. Här finns bland annat den sällsynta ormbunken kambräken.

Enstaka gamla stubbar

I början av 1900-talet högg de grövsta timmertallarna ner i så kallade dimensionsavverkningar här omkring. Fortfarande syns yxhuggna stubbar här och där, men skogen är opåverkad av modernt skogsbruk, och ekosystemet fungerar som i en naturlig gammelskog.

Lilla vattenfallet

Skuggälskare

De gamla, fuktiga och skuggiga skogarna har försvunnit i snabb takt, och deras invånare med dem. Längs Stopån har många gammelskogsarter fått en fristad. Bland dem finns sällsynta knappnåls-lavar, skuggblåslav, lappticka, rynkskinn, rosenticka och doftskinn.

Rosenticka *Rhodofomes roseus*

1 Stora vattenfallet

Föl stigen upp från parkeringen cirka en kilometer längs Stopån så kommer du till ett trappstegsformat vattenfall.

2 Lilla vattenfallet

Ett par hundra meter ovanför det första vattenfallet ligger nästa brusande fall.

3 Vindskyddet

Föl rundslingan vidare från stora vattenfallet så kommer du till ett enkelt vindskydd med grillplats. Då har du precis gått över kommungegränsen och in i Anjosvardens naturreservat.

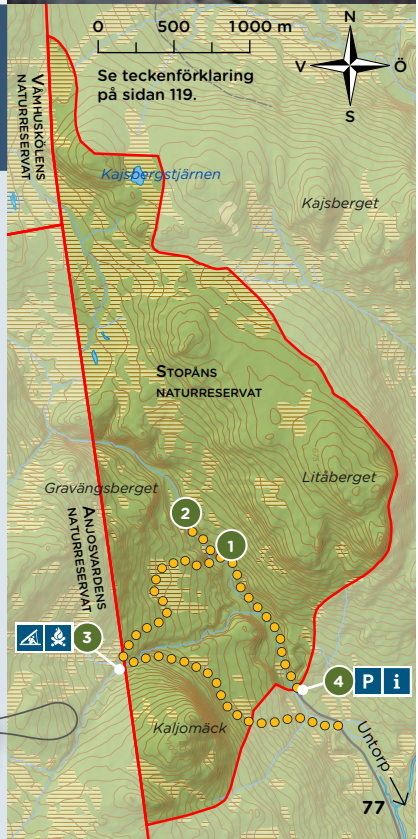
4 Rundslingan

Rundan som binder ihop vattenfallen och vindskyddet är cirka fyra kilometer lång.

TIPS

Vattentåta kängor är lämpligt att ha på sig eftersom delar av leden går över myrmark.

MISSA INTE

33

NATURRESERVAT RÄTTVIKS KOMMUN

ENÅN

Rättviksborna kan skatta sig lyckliga som har ett så exklusivt naturområde för promenader, springturer, cykling, ridning och skidåkning. Längs Enåns slingrande lopp finns gott om ingredienser till en saga – som klotrunda bombmurklor och en naturlig fontän med källvatten.

HITTA HIT

Enåns naturreservat ligger i nära anslutning till Rättviks centralort. Området är stort och det finns tre officiella entréer med parkeringsplatser: Jarlstugan i söder, motorbanan mitt i området och vid Springkällan i norr.

Koordinater parkering:

60.8970°N 15.1262°E

60.9067°N 15.1572°E

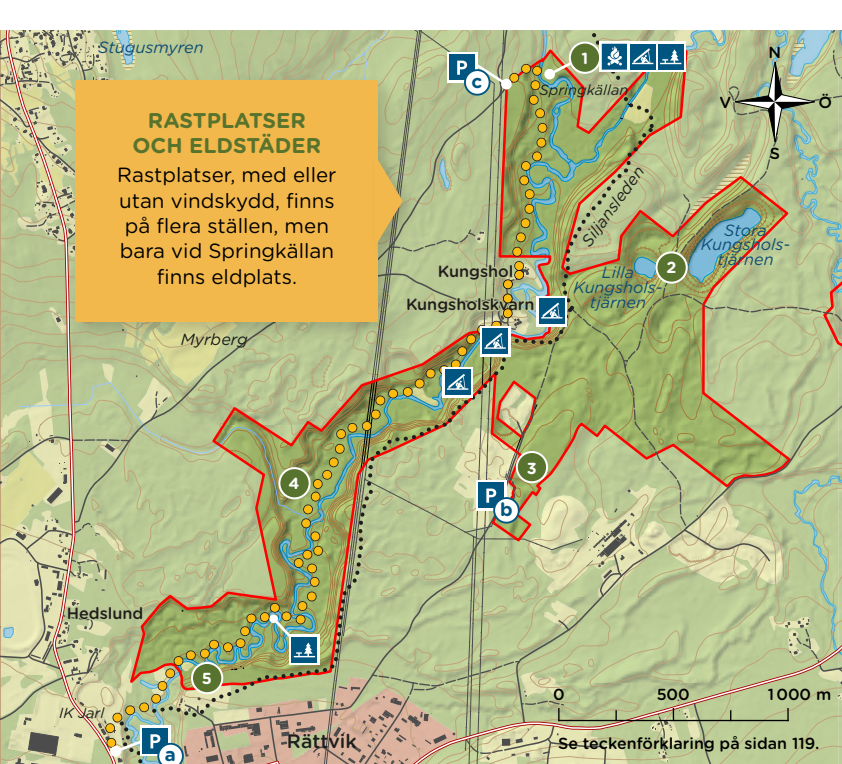
60.9231°N 15.1583°E

Här står du i ett gammalt floddelta, med ett mäktigt lager av sand under fötterna. Som djupast 90 meter tjockt! Sanden kom hit för omkring 9 000 år sedan, när en isälva rann ut här vid det som då var Östersjöns kust. Nu slingrar sig Enån ner genom sanden och mejslar fortfarande ut nya strandlinjer.

Coola kalkälskare

De tjocka sandlagren i dalgången är rika på kalk, och därför har många kalkälskande skönheter sin hemvist här. I maj dyker den ludna mosippan upp samtidigt som den lilla näpna majvivan och de bakelselika bombmurklorna. Om hösten poppar många andra sällsamma svampar upp, som spindelskivlingar i alla färger.

MISSA INTE

1 Springkällan

Följ leden en liten bit från norra parkeringen till Springkällan. Här borrade Dalabolaget efter olja 1869, eftersom det hade hittats i nordamerikanska områden med liknande berggrund. Häromkring hittades bara små mängder olja men upp ur detta hål kom i stället vatten. Borren hade träffat en kraftig källåder av grundvatten som sprutade rakt upp och gör så än idag. Slå dig ner vid vindskyddet och förundras över denna till synes eviga fontän.

2 Kungsholstjärnarna

Vattnet i Kungsholstjärnarna är glasklart, eftersom de är kalkrika, näringsfattiga och troligen får sitt vatten enbart från grundvattnet.

3 Artrik tallhed

På heden ser du mosippa, nattviol och svampar. Mosippan gynnas av den naturvårdsbränning som genomförs här.

4 Enånsleden

Från parkeringen i norr till parkeringen i söder kan du följa Enåns slingrande lopp fyra kilometer på Enånsleden. Längs leden finns flera av reservatets sevärdheter: springkällan, bombmurklorna om våren och många broar och vindskydd.

5 Bombmurklor

I granskogen längs Enåns dalgång dyker de spektakulära bombmurklorna upp vid snösmältningen, från februari till maj. De sammetsmjuka klotrunda svamparna har liknats vid både bomber och bakelser.

Från äng till gammelskog

Enåns stränder har bytt skepnad. Förr var de öppna blommande ängar där bönderna slog hö till kor och getter. Längs med Vinterån finns några öppna marker fortfarande kvar, men i Enåns dalbotten växer numera skog. De sydvästligaste delarna känns som riktig urskog, delvis tack vare bävrar och erosion som får träden att falla kors och tvärs över ån.

Springkällan

Bombmurkla *Sarcosoma globosum*

Kulligt och håligt

Längs Enåns dalgång är marken bullig och kullig av så kallade dödisgröpar. De bildades när inlandsisen höll på att smälta och gigantiska isklumpar strandade och täcktes av jord och grus. När en klump till sist smälte hade marken byggts upp runtomkring den och kvar blev ett tomt hål.

34

NATURRESERVAT RÄTTVIKS KOMMUN

STYGGFORSSEN

Styggforsen är ett trolskt och dramatiskt stycke natur. Här finns branta klippor, hisnande utsikt, spännande växtlighet, forsande vattenfall och dessutom ett av de tydligaste spåren efter meteoriten som rammade Dalarna för 380 miljoner år sedan.

HITTA HIT

Ta väg 301 norr om Rättvik mot Boda. Vägen har brun-vita vägskyltar som du kan följa från Boda fram till reservatets asfalterade parkering.

Koordinater parkering:

 61.0071°N 15.1910°E

Styggforsen är ett av Dalarnas mest välbesökta naturreservat. Det är lätt att känna sig välkommen här, tack vare det sommaröppna caféet, den skyltade naturstigen, rastplatserna och en lättframkomlig stig till vattenfallet.

Led för hjulburna

En grusad led går från parkeringen till Getryggen nedanför vattenfallet. Leden börjar brant nedför, så du som är rullstolsburen behöver troligtvis hjälp. Längs leden finns också en grillplats.

MER METEORITMINNEN

Fyra mil bort, söder om Orsa, kan du fortsätta vandringen i meteoritens fotspår. Från Folkparken Skeer har du utsikt över en del av Siljansringen, och en liten stig leder ner till Kårgärdesprofilen. Här kan du också se bergslager som vräkts på högkant av meteoriten.

TÄNK PÅ...

...att vid branterna finns skyddande staket, men håll ändå barn och hundar under uppsikt!

Färgstark kalkrikedom

De frodiga, kalkrika skogarna i östra delen av reservatet skiljer sig tydligt från skogen i väster, som växer på mager granit. Kalken sätter fart på växtligheten i öster, här finns till exempel ståtliga sällsyntheter som skogsknipprot och purpurknipprot. Om hösten dyker svampar i alla färger och former upp.

Spår av en jättesmäll

För 380 miljoner år sedan tjongade en 5 kilometer stor meteorit in i jorden med en hastighet av 100 000 kilometer i timmen! Om det hade hänt idag skulle tryckvågen ha slagit ner alla träd i Europa. Smällen omformade hela landskapet kring Siljan, men just här vid Styggforsen går det att se spåren extra tydligt. Vid bergväggen Getryggen syns lager av sandsten, kalksten och lerskiffer som står på fel ledd. De lagrades från början horisontellt på havets botten, men meteoritismällen fick berget att vända sig på högkant.

Fantasifull natur

Namnet Styggforsen sägs komma från ”styggmannen”, ett annat namn för djävulen. Längs naturstigen finns skyltar där du kan läsa om tomtarna som mjölnaren såg, om tjuvarnas tillhåll i grottan, om fogdeklippan och vad man ska göra för att undvika att den rasar.

HALKVARNING

Bilvägens branta backe ned mot parkeringen kan vara mycket hal höst och vår, och den plogas inte på vintern. Åk inte ner där om du inte är säker på att du kan köra upp igen. Tänk också på att trappor och leder inte underhålls under vintern!

MISSA INTE

1 Vattenfallet

Vattnet faller 36 brusande meter i Styggforsen, som har gett namn åt reservatet.

2 Fogdeklippan

Denna höga, utskjutande klippavsats intill vattenfallet har fått namn efter en olycklig kronofogde som 1712 tänkte ta sitt liv och rida utför klippan, men räddades av att hästen tvärvände.

3 Getryggen

Här i bergväggen syns bergartslager som står på högkant efter meteoritnedslaget.

4 Trollhålet

Intill trapporna vid fallet finns den lilla grottan Trollhålet. Här sägs det att Styggforsens mjölnare ofta såg små nättas tomter kika fram.

5 Vindskydd

I västra delen av området, nära vattenfallet, finns ett vindskydd med grillplats.

6 Skvaltkvarn

Längs stigen mot Getryggen ligger en skvaltkvarn, en enkel slags kvarn där ett vattenhjul var direkt kopplat till kvarnstenar som malde säd.

7 Naturstigen

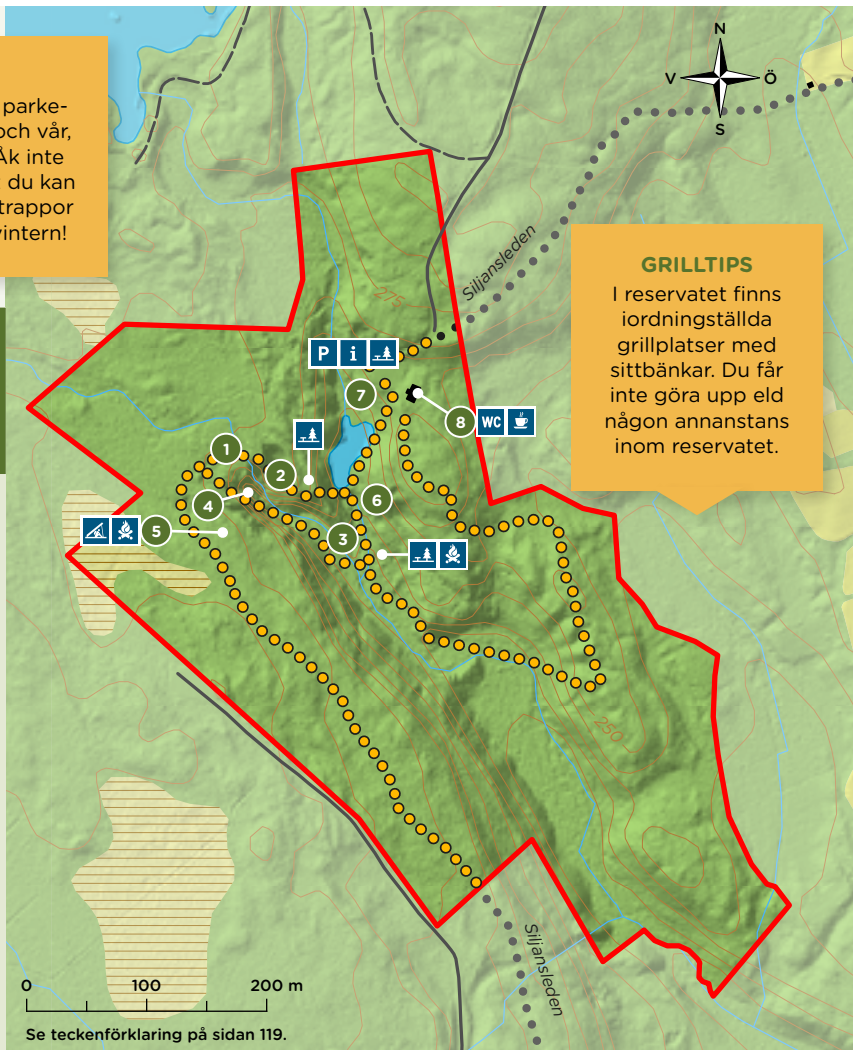
Denna kuperade rundslinga passerar alla sevärdheter i reservatet. Längs stigen finns skyltar om djur, växter, geologi och folktrö.

8 Kaffestugan

Från mitten av juni till mitten av augusti håller caféet vid parkeringen öppet med fika, glass och enklare maträtter.

GRILLTIPS

I reservatet finns iordningställda grillplatser med sittbänkar. Du får inte göra upp eld någon annanstans inom reservatet.

Vid Getryggen syns hur meteoriten ställt de från början horisontella bergartslagren på högkant.

VINDFÖRBERGS UDDE

Ett par mil norr om Styggforsen, i utkanten av Furudal, ligger naturreservatet Vindförbergs udde. Området ligger öster om Furudal på västra sidan av Oresjön. Redan för 4 000 år sedan tyckte människor om denna rullstensås som sträcker sig ut i Oresjön.

Stigen ut på udden går högt längs en rullstensås som reser sig 30 meter över vattnet. Den glesa gamla tallskogen, utsikten åt alla håll och den strövvänliga släta marken gör att fötterna nästan sugts mot uddens yttersta punkt. Härute kan fötter och ögon vila. Och begrunda stencirkklarna som järnålderns människor byggt åt sina döda.

MISSA INTE

Gravfält och ännu äldre boplatser

Längst söderut på udden finns ett järnåldersgravfält som är omkring 1600 år gammalt. Det är Dalarnas största, och här ligger 43 runda stensättningar tätt intill varandra. Under gravfältet finns spår som är ännu äldre – arkeologer har hittat rester av en stenåldersboplatser som fanns här för omkring 4 000 år sedan.

Rullstensåsen

Udden är en del av Rättviksåsen, en rullstensås som bildades när inlandsisen började smälta för 10 000 år sedan. Smältvattnet rann som stora älvar i tunnlar under isen och tog med sig block, stenar och grus som blev kvar i långa strängar.

Gammelskog kring myren

Omkring den lilla myren i reservatets inre del finns skog som har mer gammelskogs-karaktär – tallar i olika åldrar och döda träd som har fallit eller står kvar som silverfuror.

Rättviksåsen

Luden skönhet

Det är lätt att bara titta ut över sjön, men vänder du i stället blicken ner i backen kan du om våren hitta den vackra och sällsynta mosippan på åsens sluttningar. Lite dold bland lavar och ljung blommor den i blekt rosa på sin håriga stjälk.

Mosippa

BRA ATT VETA

De senaste åren har det varit stora angrepp av granbarkborre i Jättturn. Vintern 2022 fälldes ett stort antal döda granar runt båtplatsen för att minska risken för olyckor.

NATURRESERVAT SMEDJEBACKENS KOMMUN

JÄTTURN

Jättturns naturreservat är ett perfekt utflyktsmål för hela familjen. Längs vandringsstigen finns många spännande saker att se. Väl framme vid sjön Jättturn kan du rasta vid kolarkojan och låna en båt för att ro ut över sjön och ända in i Jättturngrottan.

HITTA HIT

Norrifrån: åk från Romme, passera Skens- och Ulvshyttan. Sväng sedan vid skylten som pekar mot Jättturns naturreservat.

Söderifrån: åk från Smedjebacken via Jobsbo, passera Getbo och Finggården. Sväng sedan vid skylten som pekar mot Jättturns naturreservat.

Här finns en olåst vägbom som kan öppnas om den står över vägen. Bommen kräver alltså ingen nyckel eller kod, och det är bara att köra in. Undantaget är om våren i tjällossningstider, då är bommen låst. Det är viktigt att hålla låg fart längs denna väg med hänsyn till boende och stugägare.

Koordinater parkering:

60.2807°N 15.2915°E

Kalkstensgrottan vid Jättturn är kanske ett av Dalarnas äldsta turistmål. På grottväggarna finns klotter ända från 1600-talet. Att ro in i grottan är en höjdpunkt men här finns ännu mer att upptäcka. Naturreservatet ligger kring de tre sjöarna Jättturn, Vitturn och Sävsjön, som omges av artrika skogar, myrar och en vacker slätteräng.

VILL DU VANDRA LÄNGRE?

Sméleden är en 57 kilometer lång vandringsled som börjar i Björnsjö och går genom Jättturn upp till sjön Tunsan. Sméleden är för övrigt en del av den 7 000 kilometer långa E1 (Europaled 1) som går från södra Italien upp till Nordkap.

Runda Jättturn

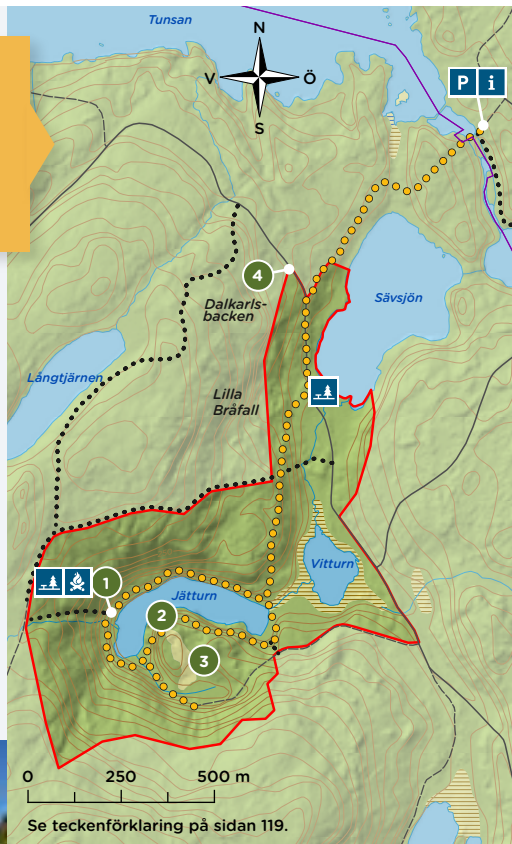
Runt Jättturn går en delvis spångad led. Vid sjöns västra strand finns en kolarkoja där du kan söka skydd från väder och vind. Här finns också en grillplats med fin utsikt över sjön. För den som vill går det även att låna en eka. Glöm inte att förtöja båten ordentligt efteråt. Passa på att gå hela vägen runt sjön när ni ska hem igen!

GLÖM INTE...

...att ta med flytväst om du vill ro på Jättturn. Båt finns att låna men inte flytvästar.

Kalk-knalle med ovanlig flora

På Jättturns södra sida reser sig en bergknalle delvis av urkalksten – en mycket ovanlig bergart i Dalarna. Här är växtligheten frodig med bland annat tre sällsynta ormbunkar; murruta, grönbräken och fjällhüllebräken samt mängder med blåsippor. I den gamla granskogen finns ädla lövträd som alm och lönn.

Se teckenförklaring på sidan 119.

MISSA INTE

1 Fin grillplats

Trevlig grillplats vid sjön. Om det är regnigt går det rasta och elda inne i kolarkojan. Följ gärna bäcken uppströms efter pausen.

2 Jättturngrottan

Grottan som syns tvärs över sjön har bildats när kalkstenen vittrat. Vatten har i årtusenden runnit nedför berget så att kalken lösts upp. Folk har i flera hundra år ristat i de mjuka väggarna. Nu är det förbjudet att rista eller måla, men däremot får du gärna ro in i grottan med båten vid rastplatsen.

3 Blommande slåtteräng

Strax söder om sjön Jättturn finns rester av Jättturnvallen, ett torpställe som fanns här redan på 1600-talet. Torpets gamla äng finns kvar och hålls öppen genom årlig slåtter.

4 Bråfallsstenen

Vid reservatets nordvästra spets ligger Bråfallsstenen. På dess södra sida syns ett intressant vågbandat mönster. Stenen är en migmatit, en blandbergart som en gång i tiden smält samman under vulkanisk verksamhet.

37

NATURRESERVAT SMEDJEBACKENS KOMMUN

LUSTIGKULLE- RÅGÅSTJÄRN

Naturreservatet har en långsmal, slingrande form eftersom det följer två rullstensåsar. Det är en speciell, lite flygande känsla att vandra längs åsarnas krön. Genom glesa tallskogar med svamp, bär och glittrande, fiskrika vatten.

HITTA HIT

Området ligger sydost om Malingsbo, söder om Nedre Malingsbosjön. I söder gränsar reservatet mot länsväg 233.

Koordinater parkering:

59.9225°N 15.4562°E

59.9139°N 15.4629°E

Lustigkulle-Rågåstjärn ligger i ett stort skogslandskap med hundratals kilometer av stigar och leder, fiskesjöar och kanotvatten. Reservatet ligger i Ekopark Malingsbo, och i det stora naturområdet Malingsbo-Kloten. Här finns vidsträckta områden för friluftsliv, även om skogarna till största delen fortfarande brukas. I Lustigkulle-Rågåstjärns naturreservat bedrivs dock inget skogsbruk.

MER OM...

... geologin i området finns att läsa om du söker på Riddarhyttans geopark och Istidsleden.

Spetsiga getryggar

Rågåsen och åsen mellan Fisklösen och Ljustjärnen är rullstensåsar som skapades under istiden. Åsarna har skarpa krön eftersom de bildats över högsta kustlinjen och aldrig rundats av vågors svall. Sådana åsar kallas för getryggsåsar. Rågåsens högsta punkt är Lustigkullen, som når 40 meter över sjöytan.

BRA ATT VETA

Det har varit stora angrepp av granbarkborre i reservatet på senare år. De döda träden kan falla, särskilt vid blåst.

Storlom *Gavia arctica*

LYSSNA EFTER...

...storlommens ödsliga rop från någon av området många sjöar.

Fina svampskogar

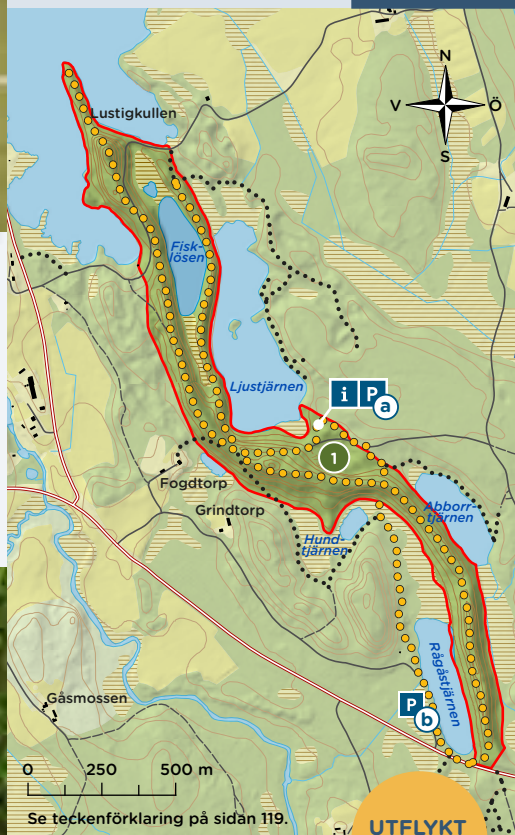
De flesta av tallarna i reservatet är omkring 130 år, med enstaka bjässar här och där som är uppemot 200 år. Här finns gott om svamp, exempelvis den sällsynta skrovliga taggsvampen. Området är egentligen inte skyddat i första hand på grund av skogen utan för sin speciella geologi.

1 Vandring längs rullstensåsarna

Från Rågåstjärnen eller Ljustjärnen går flera vandringslingor som följer de smala rullstensåsarna.

MISSA INTE

UTFLYKT
NÄRA

Lättillgängligt fiske

Strax utanför reservatet finns flera fina fiskesjöar. Fiskekort köper du av Sveaskog. Här och vid många andra sjöar i området finns fina rastplatser.

38

NATURRESERVAT SÄTERS KOMMUN

BISPBERGS KLACK

Från toppen på Bispsbergs klack blir världen stor och liten på samma gång. Åkrar, gårdar och skogar breder ut sig långt därnere. Men här finns mer än fantastisk utsikt – den branta sydsidan lockar till sig speciella djur och växter.

HITTA HIT

Från rondellen strax sydost om Säter tar du av mot Bispsberg. Efter två kilometer är det skyltat mot Bispsbergs klacks naturreservat. Sväng höger och följ skyltningen i cirka 1,5 kilometer. Naturreservatets parkeringsplats ligger alldeles till höger om vägen.

Koordinater parkering:

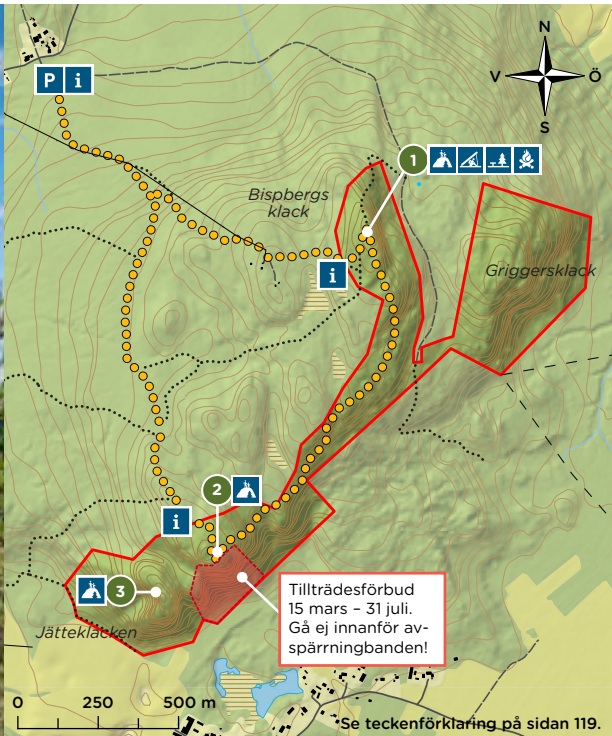
P 60.3614°N 15.7972°E

Som en jätte reser sig bergsmassivet över det omgivande slättlandskapet. Det består av tre höjder: Jätteklacken, Bispsbergs klack och Griggers klack. Högst är Bispsbergs klack, med hela 315 meter över havet. Härifrån går det att vid klart väder se ända till hoppbackarna i Falun. Utsiktsplatsen har varit ett populärt utflyktsmål sedan lång tid tillbaka.

Värmande sydvästberg

Bergets sydsida är på de högsta ställena uppemot 80 meter hög. De sydostvända klippväggarna ger lä för kyliga nordanvindar och berget lagrar värme över natten. Sådana här berg skapar ett mildare lokalklimat omkring sig och kallas för sydvästberg. I reservatet finns ädla lövträd och en rad av värmekrävande växter som stenros, backförgätmigej och sötvedel.

MISSA INTE

1 Toppen av Bispsbergs klack

Förutom en svindlande utkiksp plats finns en rastplats med vindskydd och grillplats.

2 Utkiksp plats vid gränsröset på Jätteklacken

Utsikten är värd att njuta av från många olika punkter. Du får alltid gå på leden även om den går alldeles intill det område som är avspärrat vissa tider.

3 Utkiksp plats på Jätteklacken

Ännu mäktigare utsikt får du om du lämnar leden och går ut på Jätteklacken.

ELDNING...

...är **enbart** tillåtet i eldstaden vid vindskyddet på Bispsbergs klacks topp.

Vandring i höjdled

Från entrén till Bispsbergs klack finns markerade vandringsleder. Från parkeringen i byn är det 1,5 kilometer och cirka 110 meters stigning till Bispsbergs klack. Till Jätteklacken är det två kilometer och cirka 100 meters stigning.

Känsliga fåglar och mossor

Flera störningskänsliga rovfågelarter bygger gärna bo på klippfyllorna. I bergsbranterna finns även ovanliga mossor och lavar som är känsliga för slitage. Därför är det förbjudet att bergsklättra här.

Stenos *Rosa canina*

TILLTRÄDES FÖRBUD

Från 15 mars till 31 juli råder tillträdesförbud på delar av berget, för att störningskänsliga fåglar ska få häcka ifred i branterna. Alla markerade leder, även de som går nära det avspärrade området, är tillåtna att vandra på. Det är väldigt viktigt att respektera avspärningarna och inte gå utanför leden just här.

39

NATURRESERVAT SÄTERS KOMMUN

RISSHYTTE HAGE

Kom hit i mitten av juni om du vill ha en blomsterchock. Den som aldrig tidigare sett vilt växande guckusko kan inte annat än bli imponerad.

HITTA HIT

Följ vägen mellan Säter och Smedjebacken. Här finns en vit skylt med texten naturreservat som pekar in till parkeringen. Härifrån går en led som är spångad över de blötaste partierna.

Koordinater parkering:

 60.3396°N 15.6089°E

Att följa stigen genom granskogen och komma fram till kärret där guckuskon blommor är en speciell upplevelse. Många kommer hit om försommaren för att få vara med om det för första gången, eller för att få ett kärt återseende.

Blygare blommor

Utöver guckuskon finns fler, mindre pråliga rariteter i detta kalkrika lilla område. Här växer till exempel den vackra ormbunken kambräken, vars blad är vintergröna. Det betyder att de sitter kvar och är lika gröna året runt. Håll också ögonen öppna efter smörbollen, som liknar en förvuxen smörblomma. Den kan bli upp till sju decimeter hög med klargula, alldeles klotrunda blommor.

PLOCKA INTE!

Liksom alla övriga orkidéarter är guckuskon fridlyst och får inte plockas.

NÄR?

Blomningens höjdpunkt varierar lite mellan åren men guckuskon brukar blomma från början till mitten av juni.

Följ spängerna!

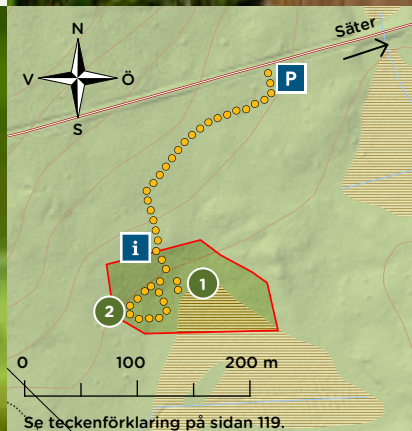
Guckuskon trivs i fuktiga skogar. Tramp kring blommorna kan kompaktera marken så att vattenvägar förändras, och det kan hindra arten från att spridas vegetativt. För både blommornas och besökarnas skull finns spänger att gå på. Från 15 maj till 15 juli måste du hålla dig till markerade stigar och anlagda träramper i reservatet.

Fängslande skönhet

Guckuskon har den största blomman av alla svenska orkidéer. Blommorna har en gul uppblåst läpp med halkig öppning, där små sandbin lockas in och blir instängda. Det fiffiga med detta gula fängelse är att bina kämpar för att ta sig ut och innan de hittar den trånga "bakdörren" har de hjälpt till att pollinera blomman.

Guckusko *Cypripedium calceolus*

MISSA INTE

1 Guckuskobloomingen

Den stora samlingen av guckuskor finns i fuktängen, det lilla kärret inne i skogen. Följ spängen så kan du inte missa dem om du är här i rätt tid.

2 Smörbollar

Håll utkik efter lysande gula smörbollar som bland annat finns i västra delen av reservatet.

FLER GUCKUSKOR

På Länsstyrelsens webbplats över naturreservat finns fler reservat med guckuskor.

Smörboll *Trollius europaeus*

NATURRESERVAT SÄTERS KOMMUN

SÄTERDALEN

Från Sätters gator kan du promenera in i en mjuk djungel. Lummiga lövskogar och branta raviner gör att Säterdalen älskas av både fågelskådare, picknickare och vandrare.

HITTA HIT

Området ligger alldeles norr om Sätters samhälle. Tips: parkeringarna öster om ån (b+d) har ofta fler lediga platser.

Koordinater parkering:

P_a 60.3800°N 15.7137°E

P_b 60.3695°N 15.7370°E

P_c 60.3653°N 15.7367°E

P_d 60.3570°N 15.7753°E

P_e 60.3535°N 15.7634°E

P_f 60.3491°N 15.7596°E

Säterdalen är ett av landets främsta exempel på ett levande ravinlandskap.

Ljusterån som slingrar fram i ravinens botten hittar då och då nya vägar genom de mjuka stränderna. Det gör att vandringsleden som följer ån genom dalen ändras lite för varje år.

Gnagande landskapsarkitekt

Bävvar hjälper också till att hela tiden förändra Säterdalens stränder. Du behöver inte följa ån så länge innan du ser fällda träd, gnagspår eller hyddor. Hyddorna ser ut som spretiga högar av pinnar, men de är raffinerade bostäder med ingången under vattenytan.

HÅLL UTKIK...
...efter bävrar och fåglar i
Säterdalen. Glöm inte att
ta med dig kikaren!

Fart och frodighet

Från ovan lyser Säterdalen som ett slingrande grönt stråk i det omgivande slättlandskapet. Väl därnere bland träden känns det som att gå i en sydländsk ädelövskog. Det är en händelserik natur, med stränderna som ändrar form och gråalsskogar som snabbt blir gamla och faller. De fallna träden blir mat och boplats för många djur och växter som behöver död ved.

Ravinen äter sig fram

Efter den senaste istiden avlagrades stora mängder finkornig sand och lera här. Genom dessa lager har sedan Ljusterån och Hyttbäcken letat sig fram och grävt sig allt djupare ned. Säterdalen har omkring 35 sidoraviner och på de djupaste ställena har ån skurit sig ner 50 meter under omgivningen. Idag ser vi alltså resultatet av vattnets arbete under flera tusen år. Odlingsmarkerna intill ravinerna slukas sakta av den växande dalen.

Almbacken

Stånggången

Bäver *Castor fiber*

Kärleksudden ligger intill prins Gabriels rastplats.

Rikt lövskogsliv

Säterdalens lövskogar är sällsynt rika på växter, fåglar, insekter och svampar. Här fladdrar till exempel många ovanliga lövskogsfjärilar. Tre av dem lever på växten springkorn: springkornfältmätare, gulryggad fältmätare och nätådrig parkmätare. Som en blixtrande juvel kan kungsfiskaren fara förbi, på väg mot sitt bohål i strandbanken. Håll också utkik efter mindre hackspett, forsärla och strömstare.

Kungsfiskare

Alcedo atthis

FRANSSONS STUGOR

Här finns det grill och bänkbord samt ett enkelt utedass.

Franssons stugor

Sällsynt lång svans

I dalen lever buskmusen som bara finns på några få platser i Sverige och är Nordeuropas enda representant för familjen hoppmöss. Den känns igen på sin extremt långa svans och en mörk strimma på ryggen. Buskmusen kommer fram i skymningen och på nätterna. Om vintern kryper den in i ihåliga träd för att gå i dvala.

Forsärla *Motacilla cinerea*

Buskmus *Sicista betulina*

LÄTTILLGÄNGLIGT

Många delar av naturreservatet är anpassade så att det går att ta sig fram med barnvagn eller rullstol. Leden från Norddalen till Almbackens grillstuga är även gjord för att passa synskadade. Vid parkeringen finns ett tillgänglighetsanpassat torrass.

1 Prins Gabriels rastplats

Följ gångvägen från folkparken mot fäboden. Här finns en bäver att fota sig med, och träd med fågelholkar varav två år gjorda av prinsens själv, prins Carl Philip och prinsessan Sofia. Hela leden är tillgänglighetsanpassad. Intill ligger kärleksudden med stenbänken.

2 Almbacken

En fin plats att möta vitsipporna om våren. Här finns en grillstuga med eldstad, bord och bänkar under tak, intill en slåtteräng. Håll också utkik efter buskmusen!

3 Springkällan

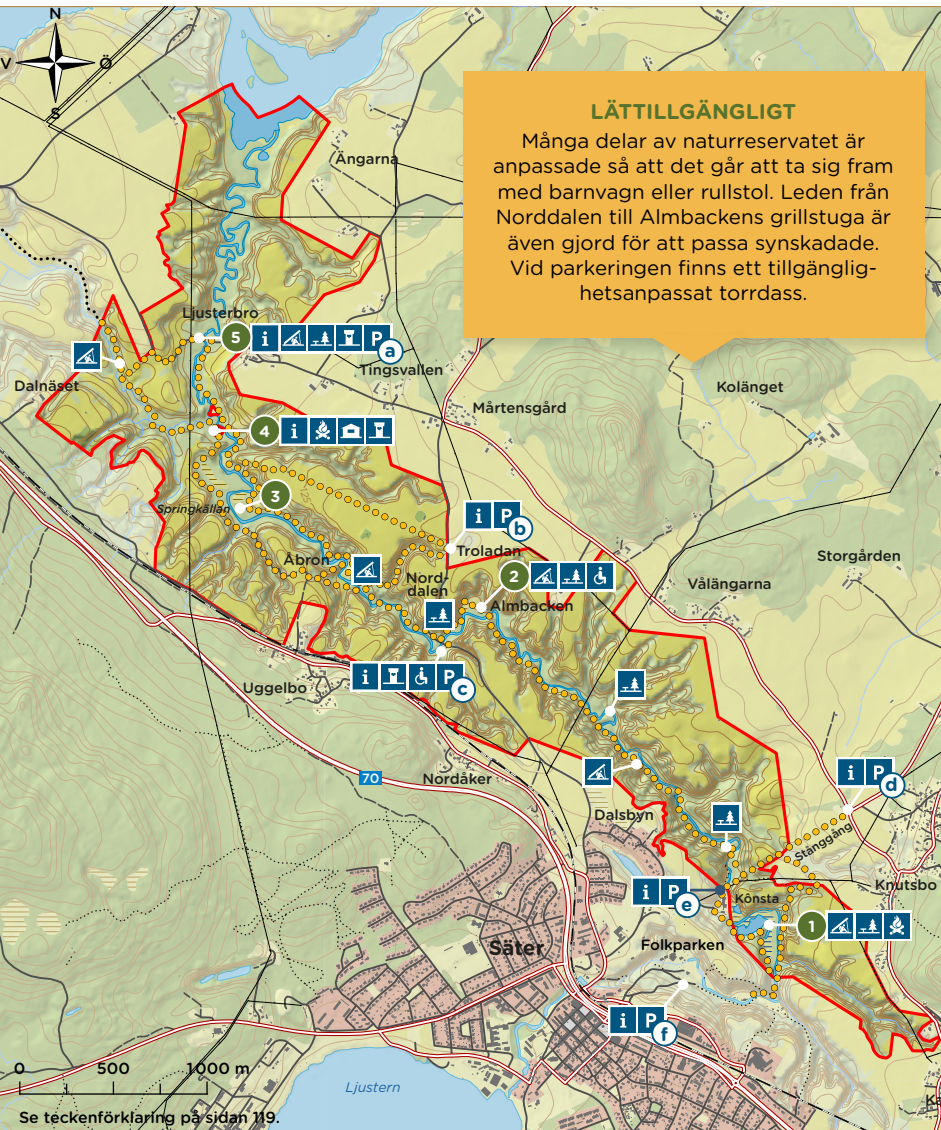
Springkällan vid Svartmyrorna är en så kallad artesisk källa. Grundvattnet är här under tryck, under ett tätt jordlager. Vid springkällan har det uppstått ett hål i jordlagret och där bubblar vattnet upp ur marken. Smaka gärna, vattnet går att dricka.

4 Franssons stugor

I Säterdalens norra del ligger några enkla stugor där du kan rasta och söka skydd för regnet. Intill stugorna finns grill och bänkbord, och ett enkelt utedass. Hit kommer du enklast via Ljusterbro i norra delen av området, men det går naturligtvis även att vandra upp hit från till exempel Norddalen.

5 Ljusterbro

Ta rast i vindskyddet mitt i lummigheten vid den porlande ån. Håll spaning efter forsärla och strömstare!

Se teckenförklaring på sidan 119.

FINA VANDRINGSFÖRSLAG

Folkparken till Könsta

2,4 kilometer. Från Folkparken till Könsta, vidare på Stånggången och via Sördalen tillbaka till Folkparken. En lagom lång promenad där du bland annat går runt Näsåkerspussen där Kärleksudden finns och tillbaka över åsen.

Folkparken-Norddalen-Ljusterbro

6 kilometer i ena riktningen. Följ vandringsleden utmed Ljusterån genom hela Säterdalen. Fram och tillbaka tar promenaden omkring fem timmar i maklig takt. Leden kan bitvis vara svårframkomlig. En matsäck är alltid bra att ha med sig.

Troladan-Springkällan-Åbron-Troladan

2,5 kilometer. En kortare slinga, delvis på traktorväg. På sina ställen kuperad terräng.

Ljusterbro-Springkällan-Åbron

4,5 kilometer. Ljusterbro-Springkällan-Åbron och vidare längs leden på andra sidan ån tillbaka till Ljusterbro. Här passerar leden Pumphuset, Svartmyrorna samt Franssons stugor, som är en trevlig fikaplats. Mellan Svartmyrorna och Ljusterbro går en led vidare in i Solvarboravinen.

VISSTE DU...

...att Ljustjärn och Mörktjärn heter just så för att botten är ljusare i den ena och mörkare i den andra?

Även fiskarna är ljusare respektive mörkare – en anpassningen helt enkelt. Man syns nog lätt av rovdjur om man råkar ha fel färg i fel tjärn.

41 G K

NATURRESERVAT VANSBRO KOMMUN

HÄSTINGS- FLOTTEN

Hästingsflotten är ett vidsträckt myrområde, som är ovanligt eftersom det inte är påverkat av dikning. Myllret av myrar och småsjöar är inte lätt att ta sig fram över om sommaren, men som tur är kan du gå torrskodd på spänger och på en rullstensås mitt i myren.

HITTA HIT

Området ligger sydost om Vansbro. Åk mot Grånäs, efter drygt 4 kilometer sväng höger vid skylten mot naturreservat.

Koordinater parkering:

 60.4886°N 14.3146°E

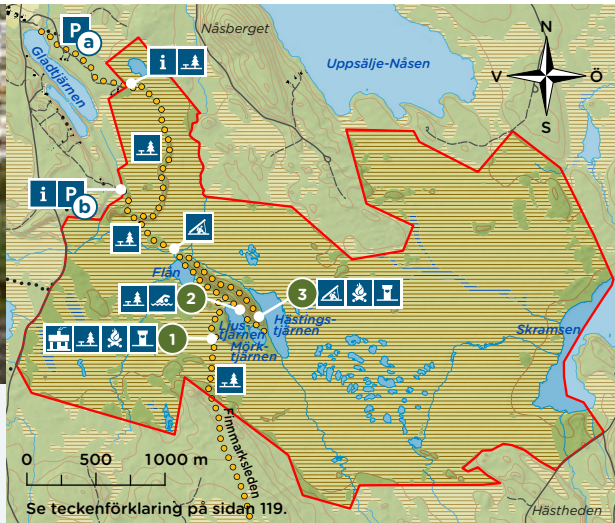
 60.4793°N 14.3225°E (vägen hit är svårframkomlig)

Vid Glad tjärns badplats i nordväst börjar en vandringsled till Hästingsåsen, cirka 3 kilometer söderut. Den är spångad över blöta partier och från åsen har man milsvid utsikt över myrlandskapet. Längs leden och i resten av reservatet finns flera fina vindskydd, rastplatser och grillplatser. Leden genom området är en del av Finnmarksleden.

Bryggan vid Ljustjärn

Se teckenförklaring på sidan 119.

Spår av en gammal vägkrog

Före järnvägarnas och bilvägarnas tid användes myrar och sjöar som genvägar om vintern. Mellan Nås och Äppelbo gick Nesvägen där varor till övre Västerdalarna transporterades med slädar. Vägen passerade Hästingsflotten och strax norr om Ljustjärnen, där vägen gör en krok mot sydväst, fanns under första hälften av 1800-talet en färdkoja. I kojnan bodde en kvinna som sålde brännvin åt forkarlarna som körde förbi. Platsen kom att kallas brännvinskroken. Grundstenarna efter kojnan finns fortfarande kvar. Nesvägen och den omnämnda kroken syns också väl i terrängen.

MISSA INTE

1 Kolarkojan

Kolarkojan står öppen för vem som helst att rasta eller övernatta i, helt gratis. Den är en av många fina anordningar som föreningen Uppsälje framtid har byggt och sköter om i reservatet.

2 Bryggan vid Ljustjärn

I tjärnen finns en fin badbrygga. Här finns även grillplats och ett rymligt bord med sittplatser omkring.

3 Rastplatsen på åsen

I slutet på åsen, skyddad av tallskogen, ser du ut över den storslagna myren.

Brushane *Calidris pugnax*

Ljudet av en levande myr

Hästingsflotten är en värdefull fågelmyr. Att se brushanarna spela i sina pråliga fjäderdräkter om våren är förstklassig underhållning. Här hörs ljunpiparens ödsliga skrik, tranornas vårfanfarer och de uråldriga ropen från storspov, småspov, storlom och smålom.

MISSA INTE...

...den fina portalen vid rullstensåsens början, entrén till Hästingsåsen.

Hö från myren

Idag är myrarna folktomma men förr var det mycket folk här, åtminstone på sensommaren när höet skulle slås. Myrhöet var viktigt för att djuren skulle överleva vintern. Det lades på hässjor och fördes hem på släde vintertid, som var den tid på året då många långväga transporter gjordes. Även idag är det lättast att färdas över det vidsträckta landskapet om vintern, på skidor.

MISSA INTE...
...midsommarnattens
soluppgång.

MIDSOMMARNATTEN

Under midsommarnatten är Blyberget ett klassiskt ställe för att bevittna den tidiga soluppgången. De första strålarna kommer i öster, när snart bergstopparna i väster och klättrar sedan nedåt i dalen.

42

NATURRESERVAT ÄLVDALENS KOMMUN

BLYBERGET

Blyberget reser sig högt över Österdalälvens dalgång. Framför besökarens fötter ligger vida utsikter, artrika gammelskogar och en lång stenhuggarhistoria. Berget består av Blybergsporfyrr, en bergart som finns i prydadsföremål på många slott runtom i världen.

HITTA HIT

Blyberget ligger en mil sydost om Älvdalens tätort. På vägen genom byn Blyberg finns en skylt mot naturreservatet. Den visar vägen till en parkeringsplats med informationstavlor om reservatet och stenbrotten i området.

Koordinater parkering:

 61.1583°N 14.1714°E

Blybergsporfyrr, som är en av Älvdalsporfyrrerna, bröts här under nästan 200 år, fram till 1960-talet. Porfyrr har brutits på flera håll i Älvdalen men detta var det största stenbrottet. Blybergets porfyrr sprack inte så lätt som denna hårda bergart annars ofta gör.

Utsikten vid Nya brottet

Artrika gammelskogar

Bergets branta sidor är typiska för porfyrberggrunden. Branterna har också gjort berget svårtillgängligt för skogsbruk och därmed har mycket gammal skog blivit kvar. På den fuktiga östsidan har granarnas lavskägg hunnit växa sig långa. Här finns också en rar mossflora, med bland annat den vackra purpurmylian. I fuktiga stråk växer bland annat ögonpyrola, dvärghäxört och orkidén grönkulla.

KUNGLIG GLANS

I Stockholm finns Älvdalsporfyr bland annat i Kungliga slottet och på Rosendals slott. Gustaf III:s staty på Skeppsbron står på en sockel av Blybergsporfyr. På Drottningholm, i kungens privata ägo, finns en vas som är det allra första föremålet som gjordes av Älvdalsporfyr.

Ugglas-stenen

Purpurmylia *Mylia taylorii*

Älvdalsporfyr på Rosendals slott

1 Händelserik runda

Från entrén går en rundslinga till Ugglas-stenen vid Gamla brottet och till vindskyddet vid Nya brottet där det finns en avstickare till Blybergets topp. Rundan är inte mer än 1,5 kilometer, men lutningen är stor så räknas med att det tar betydligt längre tid än en vanlig 1,5-kilometerspromenad.

2 Ugglas-stenen

Vid Gamla brotts stup finns Ugglas-stenen, ett porfyrblock med inristningar. En av dem är gjord 1810 av Samuel af Ugglas, delägare i Älvdalens porfyrbolag. Det Gamla brottet användes från och med porfyrepokens början 1788 fram till 1940-talet.

3 Utsikt och utställning

Nya brottet är inte längre så nytt. Porfyrbrytningen startade här 1939 och avslutades på 1960-talet. Ovanför Nya brottet öppnar sig en svindlande utsikt. Här finns också en stenhuggarutställning och ett vindskydd med bänkar, bord och eldstad. Lite längre ner längs stigen finns utedass och raststuga.

MISSA INTE

Utblickar och inblickar

Den som vill förstå stenbrytarnas tunga vardag får en god inblick här, bland annat genom en liten utställning ovanför Nya brottet. Blyberget kan vara lite mödosamt att ta sig upp för, men det är väl värt ansträngningen. Leder och utsiktsplatser är iordninggjorda med skyddsräcken och trappor på de brantaste ställena. Utanför leden är naturen däremot stiglös och ofta svårgången.

Blybergets topp reser sig 525 meter över havet.

Se teckeförklaring på sidan 119.

TIPS

Holmsjökojan och Drevfjällsstugan är uthyrningsstugor. Läs på Länsstyrelsens hemsida www.lansstyrelsen.se/dalarna/besoksmal/stugor-i-dalafjallen hur du gör för att boka dem.

43

NATURRESERVAT ÄLVDALENS KOMMUN

DREVFJÄLLEN

Drevfjällen är Dalarnas största sammanhängande urskogsområde. Inbäddat av mjuka lågfjäll och genomkorsat av glittrande sjöar, myrar och rinnande vatten. Här kan du vandra mil efter mil i en sällsam tidlöshet.

HITTA HIT

Drevfjällen ligger väster om Idre och norr om Fulufjällets nationalpark. Du kommer lättast hit med bil, till någon av parkeringarna som finns runt Drevfjällens naturreservat.

Koordinater parkering:

a 61.7602°N 12.4144°E

b 61.6632°N 12.4885°E

c 61.5968°N 12.4950°E

d 61.7463°N 12.1398°E (vägavgift)

Drevfjällen gränsar mot Norge

Sjungande myrar

Drevfjällens myrar tillhör Dalarnas mest fågelrika. Om sommaren bubblar, piper, visslar och sjunger det här. Bland tuvorna far gulärta, ljungpipare, småspov och gluttsnäppa. Tranor kliver runt på sina långa ben. De blanka tjärnarna krusas av vigg och smalnåbbad simsnäppa. I fjärran ropar sädgässen och ovanför fjälltopparna seglar kungsörnen på breda vingar.

TÄNK PÅ...

...att mobiltäckningen i området delvis är dålig eller obefintlig.

Blommande fåbodar

Förr hördes fåbodjäntors rop och koskällors klang kring Drevfjällen. Byarnas magra marker räckte inte till för att föda folk och få, så fåbodar var livsviktiga för att få vinterhö och sommarbete. Ett tiotal fåbodar finns fortfarande kvar. Skällor och rop har sedan länge tystnat, men ännu slåttras hö från några av fåbodarnas blommande ängar.

1 Holmsjökojan

Om du vill uppleva ett riktigt intensivt fågelliv – gör en avstickare till Holmsjökojan under vår eller försommar. Fina fågellokaler finns på myrarna här.

Kojan är en uthyrningsstuga med fyra bäddar och utrustning för självhushåll.

Kungsleden väster om Holmsjön bjuder på en mycket trevlig vandring.

2 Röskåsen

En fin gammal fåbodvall och övernattningsstuga med ängsmarker som slåttras. Husen ligger 875 meter över havet och är Dalarnas högst belägna bosättning.

I närheten ligger Motståndskojan som användes under andra världskriget av motståndfolk ute på uppdrag.

3 Gammelskogen

Om du vill hitta riktigt djup, stiglös urskog är ett tips att gå från Id-Persäteren mot Fredriksbygget och norrut.

MISSA INTE

Röskåsen

Rikt fiske

I Drevfjällens vatten finns gott om abborre och gädda men även röding, öring och lake. Till rarterna hör laxfisken harr som annars är ovanlig i sjöar så här långt söderut. För att få fiska krävs ett giltigt fiskekort från Särna-Idre fiskevårdsområde.

NATURRESERVAT ÄLVDALENS KOMMUN

FJÄTFALLEN - KRYPTJÄRN

Här kan du uppleva två mäktiga vattenfall, och en vattenfallsberoende lav. Fjätfallen-Kryptjärn är ett välkommande reservat för picknickare, men också ett exklusivt område för artjägare.

HITTA HIT

Området ligger knappt 10 kilometer öster om Särna. Ta vägen mot Sveg. Efter cirka 5 kilometer sväng höger in på Fjätfallsvägen.

Koordinater parkering:

P 61.6705°N 13.2550°E

Det är lätt att se framför sig hur älvorna skulle kunna skutta över hållarna längs Fjätälvens forsar och fall. Eller kanske hur trollen sitter och kurar kring jättegyrtorna i berget. Åtminstone om hösten, när ingen annan sitter här och beundrar forsvirlarna. Fjätfallen har länge varit ett omtyckt och välbesökt utflyktsmål.

Myllrande mångfald

Skogarna kring fallen är också heta för den som vill "kryssa" sällsynta arter - som mindre barkplattbagge, violettbandad knäppare, fjällskräp, gräddticka, rosenticka och liten sotlav. Skogen sydväst om Kryptjärn är en varierad mosaik av småkullar, myrar, svackor, bäckar och lokar (små vattensamlingar). Grova gamla granar blandas med unga träd och överallt finns många döda liggande träd.

Dimmans invånare

Hårig skrovellav har hittat en smal nisch – den växer på fuktig, fuktig grenar allra närmast vattenfall. Bara där finns den ständiga dimman som laven behöver, från vattnet som kastas utför branten. Många vattenfall har blivit förstörda genom vattenkraftsbyggnad och den håriga skrovellaven finns bara kvar på åtta platser i hela Sverige. En av dem är vid Fjätfallen. Här växer den i fint sällskap av fler exklusiva lavar: forsgytterlav, olivbrun gyttelav och norsk näverlav. Högre upp i gammelskogen finns andra rariteter, som trådbrosklav och lunglav.

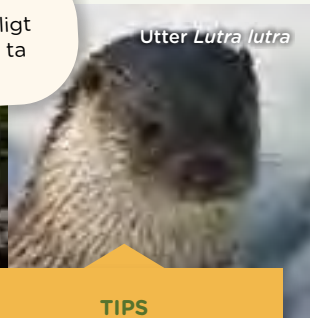
Hårig skrovellav *Lobaria hallii*

Jättarnas grytor

På klipphällarna finns många så kallade jättegrytor, rundade urholkningar i berget. De flesta jättegrytor bildades när de stora inlandsisarna började smälta och massor av vatten pressades fram under dem. På några ställen fick de starka strömmarna sten och grus att rotera i en virvel under lång tid, tills en gryta hade urholkats.

FISKTRAPPORNA...

...anlades redan 1960 och gör det möjligt för öringar från Trängslettdammen att ta sig uppströms förbi Fjätfallen.

Utter *Lutra lutra*

TIPS

Det fina fiskevattnet är inte bara populära bland människor utan också bland uttrar. Om vintern kan du hålla utkik efter glidspår i slänterna, efter uttrar som åkt kana på magen i snön.

Blommande stränder

Öster om det södra fallet spolas stenhällarna rena och blanka av vårens högvatten. Här sticker den lilla ludna mosippan upp ur sprickorna. Älvstränderna får också färg av blommor som ängsvädd, slätterblomma, kung Karls spira och svarthö.

1 Fall med grill

Vid Övre Fjätfallet finns ett vindskydd med grillplats och dass. Det är lätt att komma hit från parkeringen som ligger alldeles intill, och lätt att fortsätta vidare ut i reservatet längs vandringsstigen. Högre upp längs älven finns ännu ett vindskydd.

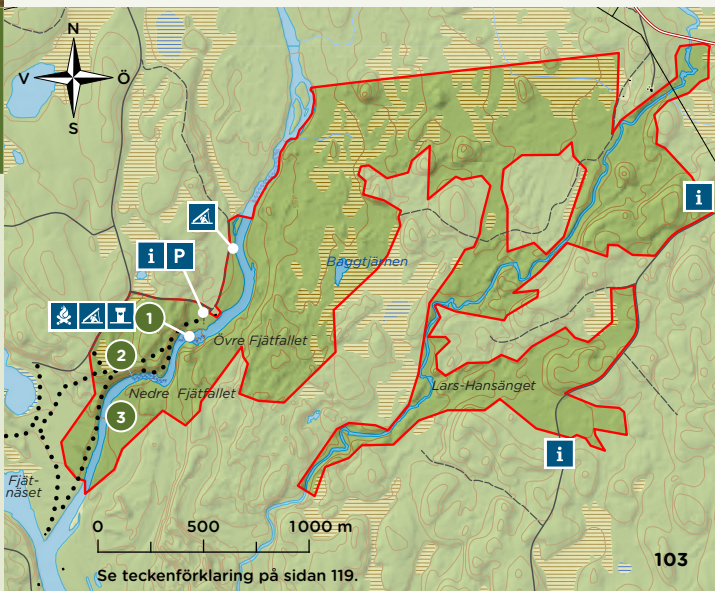
2 Vandra vid virvlarna

Från Övre Fjätfallet kan du följa en fin vandringsstig söderut längs älven.

3 Fiska i forsen

Fjätfallens fina flugfiskevatten är öppna för alla som löser fiskekort av Särna-Idre Fiskevårdsområdesförening. Här finns öring, harr och bergsimpa, men också elritsa och lake, och ibland bäckröding, abborre och gädda.

MISSA INTE

Se teckenförklaring på sidan 119.

FULUFJÄLLET
NATIONALPARK

45

NATIONALPARK ÄLVDALENS KOMMUN

FULUFJÄLLET

Fulufjället har extra allt – imponerande vattenfall, världens äldsta gran, tjocka lavmattor, frodig gammelskog och en vidsträckt, stenig ödslighet.

HITTA HIT

Till huvudentrén (Njupeskår/naturum):

Följ riksväg 70 norrut från Särna. Efter 4 km, sväng vänster mot Mörkret och Gördalen. Följ sedan skyltningen till Fulufjällets nationalpark. Vill du åka kollektivt till huvudentrén så kan du boka din resa till Särna och därifrån boka flextrafik.

Koordinater parkeringar:

P_a 61.6350°N 12.7206°E (huvudentrén)

P_b 61.6068°N 12.7704°E (Brottbäckstugan)

P_c 61.5729°N 12.9137°E (Göljådalen södra)

P_d 61.4876°N 12.9061°E (Morbäcksättern)

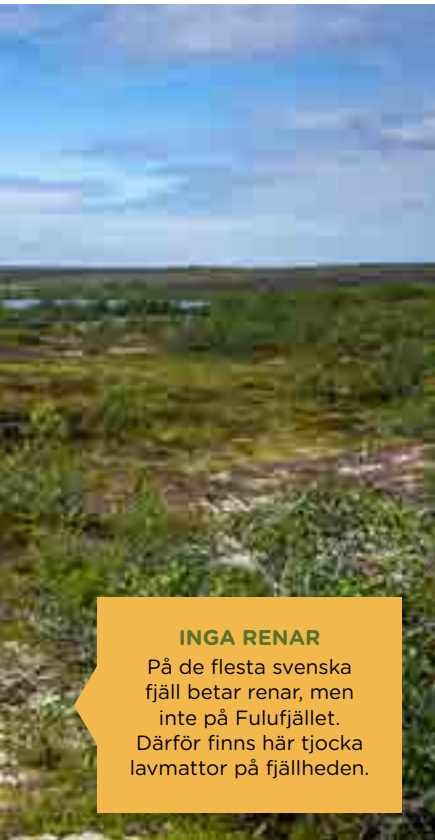

P_e 61.3957°N 12.8496°E (Björnholmsstugan)

P_f 61.4031°N 12.7817°E (Storbekåsén)

P_g 61.5963°N 12.4950°E (Gördalen)

Nationalparken är välkommande för alla. Här finns leder och grillplatser som är gjorda för rullstol och barnvagn men även vindlande stigar för den som vill vandra länge i enslighet. Längs vandringslederna finns fina rastplatser och möjligheter att övernatta både i stugor och i tält.

INGA RENAR

På de flesta svenska fjäll betar renar, men inte på Fulufjället. Därför finns här tjocka lavmattor på fjällheden.

Gå i regnovädrets spår

En natt i augusti 1997 inträffade det värsta regnovädet på tusen år. Mängden nederbörd tros ha varit uppemot 400 millimeter under kvällen och natten. De tidigare smala åarna växte till rytande forsar som rusade fram på helt nya vägar. Stenar virvlade med i vattenmassorna tillsammans med enorma mängder knäckta träd som brutits av flera meter över marken. Nu har åren gått och naturen börjar återerövra det sargade landskapet. Här trivs växter som stormhatt, toлта och ormbunkar. Leden genom Göljädalen är bitvis väldigt svår att gå och passar bäst för vana vandrare.

Frodig gammelskog

Njupeskår

Trolska skogar

Följ leden från naturum mot Njupeskärs vattenfall och du är snart mitt i sinnebilderna av gammelskog. Bland de mäktiga grangamlingarna är de äldsta omkring 400 år, och många har fallit. Kor och getter från fåbodarna betade förr i områdets skogar, och folk tog enstaka träd för husbehov, men här har aldrig bedrivits något storskaligt skogsbruk. Därmed har skogarna blivit en fristad för många växter, svampar och djur.

UPPMÄRKSAMMA...

...att drönarflygning och cykling är förbjudet i området.

Vandring, fiske och skidturer är populära aktiviteter i nationalparken.

Tangådsstugan

FLERA VÄGAR IN I NATIONALPARKEN

Huvudentrén

Här finns naturum Fulufjället och Njupeskärr. En bra startpunkt för att utforska nationalparken. Under sommaren finns matservering här.

Brottbäcksstugan

Här finns parkering och raststuga. En bra startpunkt för vinterturer. Vinterparkeringen ligger cirka 500 meter från stugan.

Göljådalen *

Två entréer, norra och södra Göljån.

Morbäckssättern

Här finns parkering och raststuga.

Björnholmsstugan *

Här finns en liten parkering och en övernattningsstuga.

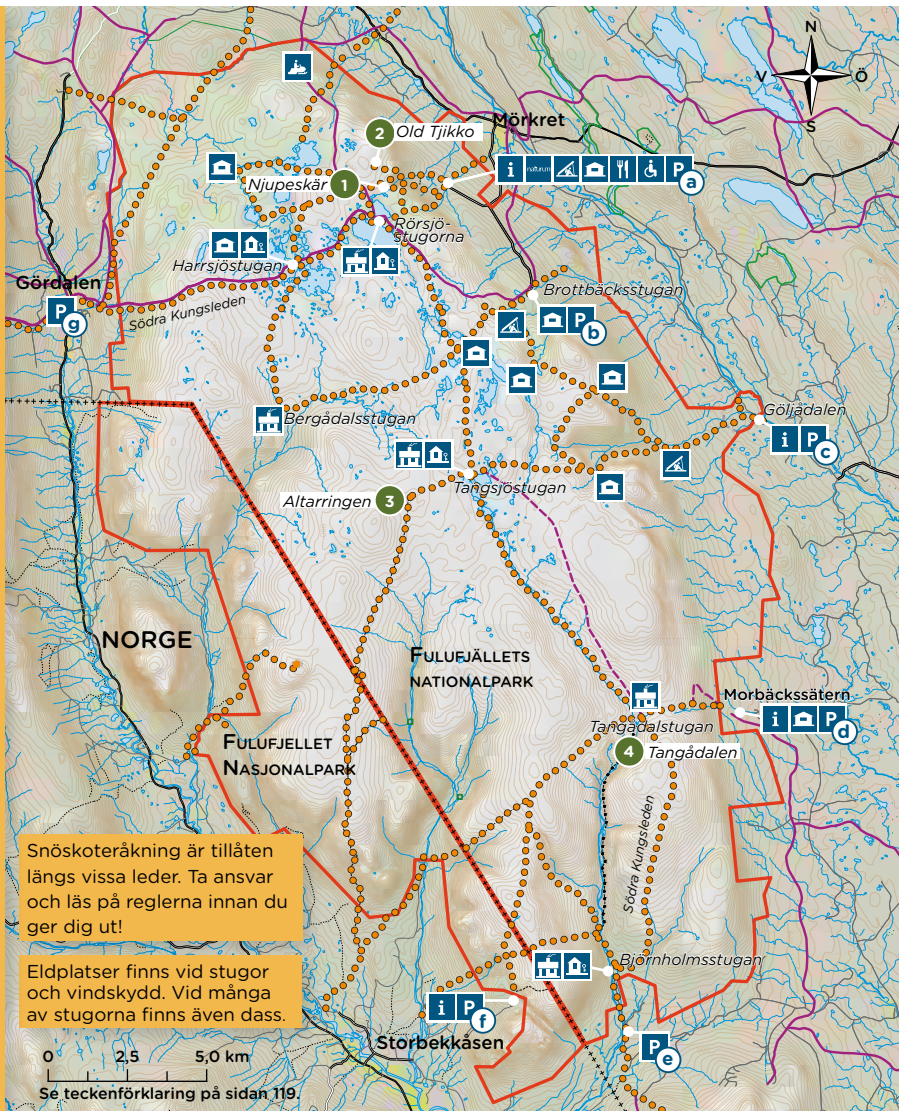
Storbekkasen *

Huvudentré till Fulufjellet Nasjonalpark i Norge. Rastplats och information.

Gördalen

Här finns parkering, vindskydd och under sommaren matsservering.

* Dessa entréer kan inte nås med bil under vintern, då vägen inte plogas.

MISSA INTE

1 Hälsa på världens äldsta gran

Världskändisen Old Tjikko har blickat ut över fjället i över 9 500 år. Stammen har förvisso brutits av århundradenas snö och stormar, men rötterna har funnits här sedan senaste inlandsisen drog sig tillbaka, och samma gamla individ skjuter nya skott. Beundra gärna Old Tjikko på lite avstånd eftersom mycket tramp runt trädet kan skada rötterna.

2 Högt fritt fall

Njupeskärrs vattenfall är 93 meter varav 70 meter faller fritt, vilket är ett av de högsta i Sverige. Under årtusendena har vattnet mejslat ut en stor klyfta där de flesta besökare står och tittar upp. Det går här att komma ganska nära vattenfallet på byggda ramper. Det går också att komma till toppen av vattenfallet där utsikten är vidunderlig.

3 Altarringen - falkjägarnas näste

Från parkeringen vid Brottbäckstugan är det en fin dagstur via Tangsjön till Altarringen, ett litet cirkelformigt rum utan tak. Det har funnits flera teorier om varför stenarna staplades i denna ringmur med ett "altare" i mitten, men mest sannolikt byggdes det av falkfångare. Från 1000-talet fram till 1800-talet har falkar fångats i Norge och använts för jakt. Troligen var det likadant i Sverige.

4 Tangådalen - vilt och vackert

För den som vill utforska nationalparkens bortglömda hörn är den vackra Tangådalen ett tips. Vandringen är krävande och inte så lättillgänglig från någon entré, men du kan komma hit via Storbekkasen, Björnholmsstugan eller Morbäckssättern.

Naturum Fulufjället

Världens äldsta gran, Old Tjikko, såg ut så här innan toppen bröts av tung snö vintern 2023.

Lätt väg in

Välkommen in på naturum Fulufjället, där kunnig personal ger svar på alltifrån fågelfrågor till passande vandringar. Se på naturfilmer, hämta en karta, njut av den fantastiska utsikten mot fjället eller häng med på guidade turer och andra aktiviteter. Öppettider och program finns på www.sverigesnationalparker.se/fulufjallet

Bästa tiden

Fulufjället är populärt och mitt på dagen under sommaren kan det ofta vara fullt på parkeringen vid huvudentrén. Ett tips är att besöka området i slutet av augusti eller september, då stillheten djupnar, myggsurret har tystnat och fjället lyser i rödgula toner. Även vintern är en fin tid, när det är lättare att färdas över de steniga hedarna. Från oktober till maj är marken helt eller delvis snötäckt.

HÅLL UTKIK...

...efter jaktfalken, världens största falk, som brukar ha sitt bo i branten vid Njupeskar. Men gå inte nära och stör den!

Lavskrika *Perisoreus infaustus*

Lätt väg ut

Från naturum går den 2 kilometer långa Lavskrikeleden som fungerar bra med både rullstol och barnvagn. Här finns skyltar som berättar om naturen och hur man levde på fjället förr. Leden går över myrar och genom gammelskog till en rastplats vid en tjärn.

Lättillgängliga Lavskrikeleden

Prästblästan

VÄTMARKSÅTERSTÄLLNING

I området pågår återställning av våtmarker genom att gamla diken läggs igen. Vattenståndet i myrarna höjs vilket minskar utsläppet av växthusgaser och samtidigt gynnar fåglar och andra djur. Myrarna kan se tråkiga ut efter restaureringsarbetet men inom några år rättar det till sig.

46

NATURRESERVAT ÄLVDALENS KOMMUN

GRYVELÅN

Månghundraåriga tallar och lavskäggiga granar ger en djup gammelskogskänsla i Gryvelåns naturreservat. Ändå har människor använt skogarna här åtminstone sedan 1600-talet. Välkommen på en vandring där tjärans, järnets och kolets historia går att ta på.

HITTA HIT

Gryvelån ligger 37 kilometer norr om Älvdalen. Åk efter riksväg 70 till avfarten mot Lövnäs och följ sedan skyltarna som leder fram till en lite större parkering mitt i reservatet. Det finns även en lite mindre parkering i den norra delen.

Koordinater parkering:

61.3900°N 13.4767°E

Att följa Myrstigen är som en vandring bakåt i tiden. De gamla byggnaderna ger en inblick i hur människor har använt skogen här under hundratals år. Du går förbi ett restaurerat dammhjul som driver en blåsterugn där man förr gjorde järn, ett stall där gamla tiders "lastbilschaffisar" – forkörarna – lät sina hästar vila över natten och en koja för timmerhuggare. Plus en tjärdal och en kolmila som båda har använts så sent som under 2000-talet.

Kolarkojan "Tjäraton"

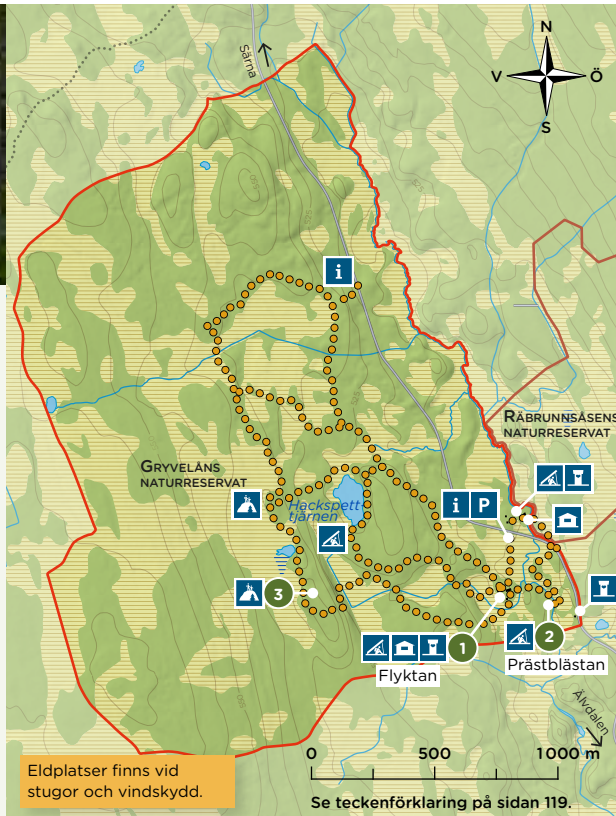

Ugglornas och hackspettarnas skogar

Före avverkningen 1910 var skogarna här orörda av modernt skogsbruk. Under några år höggs här timmer som kördes ut med häst, men det mesta av skogen blev kvar och har sedan dess fått sköta sig själv. Det gör att den kan kallas gammelskog, och är hem för många av gammelskogens invånare som hackspettar och ugglor.

Korta och långa vandringar

Myrstigen på drygt en kilometer tar dig till många av reservatets mest speciella historiska lämningar. Här finns också flera längre vandringsleder, på upp till sex kilometer.

Torraka

Järnframställning och myrslätter

Förr i tiden var det liv och rörelse runt Gryvelån. I skogen steg röken från kolmilor och tjärdalar, och yxhugg hördes då och då när någon tog ner ett träd för husbehov. På myrarna slog folk hö och grävde efter myrmalm. Av malmen tillverkades järn i enkla ugnar. Fortfarande syns blästerugnar, slagghögar och andra lämningar efter järnframställningen ända från tidigt 1600-tal.

MISSA INTE

1 Skogsstationen Flyktan

I decemberkylan 1909 började bygget av två rejäla timmerhus här som rymde 70 man och 28 hästar. Byggarna använde torrfurur och fodrade med mossa som de grävde upp under snön och torkade vid elden. Husen beboddes under några vintrar av timmerhuggare men övergavs snart och fick förfalla. 1959 restaurerade Domänverket den koja som står här idag, och som ger inblick i det hårda livet som skogsarbetare vid 1900-talets början. Strax intill finns en fin grillplats där med fördel matsäcken kan ätas.

2 Prästblästan

Prästblästan är en rekonstruktion av den dammbyggnad som fanns här vid 1600-talets början. När vattenhjulet snurrar håller det igång två bälgar som blåser luft in i blästugnen. Där behövs mycket luft för att elden ska få syre och bli riktigt varm, för att smälta myrmalm och få fram järn.

3 Utsikt över myrar och skogar

En brant backe tar dig upp på en höjd som reser sig högt över det omgivande myr- och skogslandskapet. Här finns en stilig bänk där du kan slå dig ner och begrunda den fina utsikten.

HÅLL UTKIK...

...efter gammelskogens invånare som hackspettar och ugglor.

47

NATURRESERVAT ÄLVDALENS KOMMUN

LÅNGFJÄLLET

Långfjället rymmer både långa och korta turer. Från de lättåtkomliga delarna kring Grövelsjön kan du fortsätta flera dagar genom väglöst land som fortsätter över länsgräns och landsgräns.

HITTA HIT

Naturreservatet ligger nordväst om Idre och nås lättast från Grövelsjön, dit du tar dig med buss eller bil.

Koordinater parkering:

62.0978°N 12.3214°E

62.0633°N 12.2508°E

62.0487°N 12.3984°E

62.1032°N 12.6254°E

För den som vill börja utforska fjällvärlden är Långfjällets naturreservat ett bra område. Här finns korta barnvänliga turer såväl som stora äventyr. Även de kortare utflykterna leder ut på hisnande fjällvidder och in i sagolika gammelskogar. Längs gränsen mellan fjäll och skog har varje tall fått sin egen form, av stormar och tunga snölass – här kan man begrunda var och en som på en konstutställning.

Silverfallet

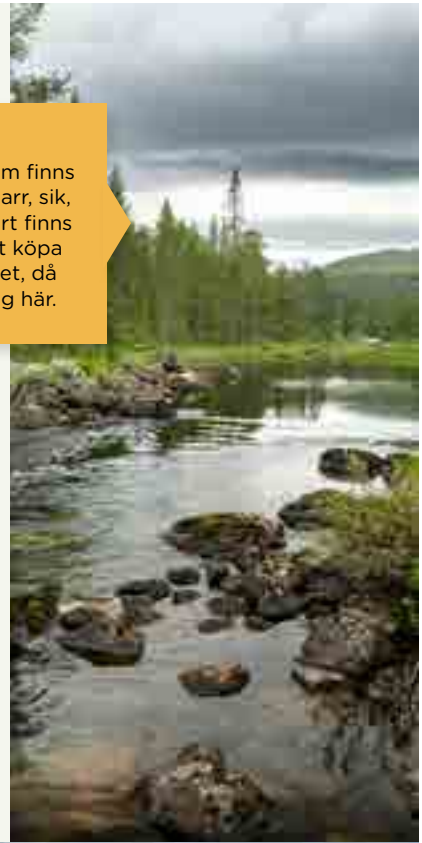

FISKE

I Storåns och Hävlingens sjösystem finns gott om fisk som öring, röding, harr, sik, abborre, gädda och lake. Fiskekort finns att köpa på natureit.se. Se till att köpa fiskekortet i tid och ladda ner det, då det kan vara dålig mobiltäckning här.

Respekt i renbetesland

Naturreseptatet ligger inom Idre samebys marker. Som besökare är det viktigt att visa hänsyn och inte störa renarna – vilket också är förbjudet enligt rennäringslagen. Var extra försiktig under kalvningsperioden som pågår från mitten av april till mitten av juni. Läs mer om renar på sidan 10.

Tall möter kalfjäll

I norra Dalarna är Skandinavien som allra bredast. Här råder mer inlands klimat än någon annanstans i Sverige och Norge. Bistra vintrar och varma somrar gör att den torktåliga tallen med sina långa rötter ofta lyckas överleva högst upp på de här fjällen. Det skiljer dem från många andra delar av fjällkedjan, där vi är vana att se björken stå som sista utpost uppåt.

Fiska och bo i stuga

Vid Hävlingen, Storån och på många andra platser i området, finns fina fiskevatten som är populära både sommar och vinter. Stugor och båtar finns att hyra. Läs mer på Länsstyrelsen i Dalarnas läns webbplats för Långfjället.

1 Bestig Svealands höjdpunkt

Följ leden från Grövelsjöns fjällstation mot Svealands högsta topp. Efter bara några hundra meter glesnar skogen och kalvfjället öppnar sig. En dryg mils vandring eller skidåkning senare står du 1 204 meter över havet, på Storvätteshägna, med utsikt över blånande toppar i både Dalarna, Norge och Härjedalen.

2 Blommande fall

När Carl von Linné besökte Grövelsjön 1734 konstaterade han besviket att Dalafjällen botaniskt inte kan jämföras med de nordligare fjällen. Men det finns undantag, som Silverfallet. Här är stränderna översållade med stjärnbräcka, fjällruta, fjällsyra, fjällviol, svarthö, kung Karls spira och fjällkvanne. Stigen till det glittrande vattenfallet passerar den populära rastplatsen Olåns vindskydd, där det också finns en speciell blomsterprakt vid bäcken och den gamla slätterängen.

3 Mata lavskrikor vid fäboden

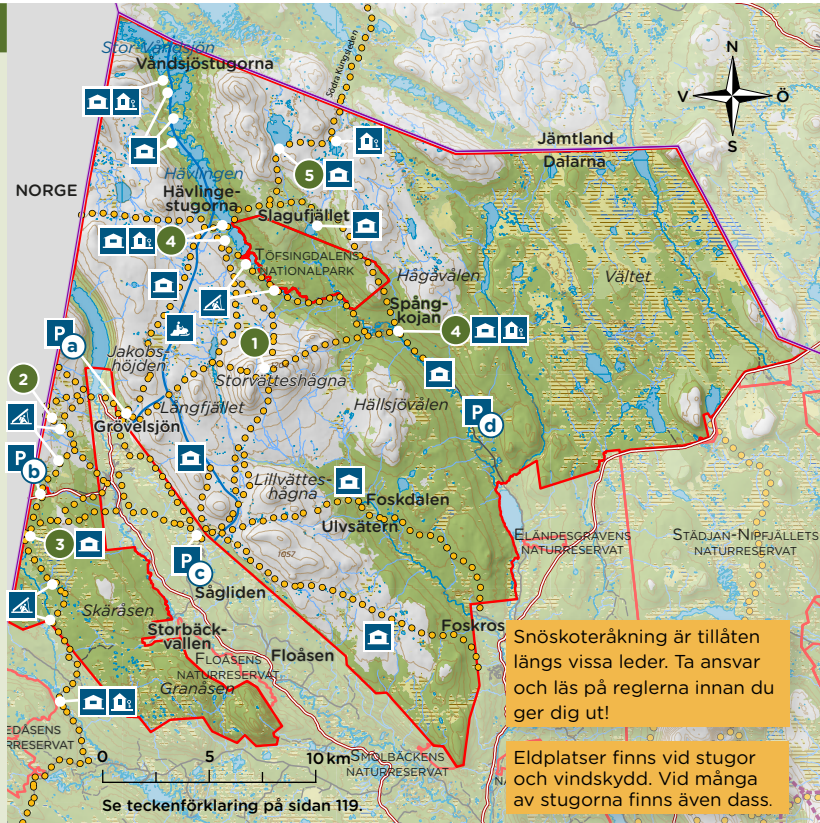
Precis vid gränsen mot Norge ligger fäboden Valdalsbygget, med en raststuga där du kan söka skydd mot oväder och bänkar där du kan njuta av finväder. Den som slår sig ner har stora chanser att möta en av fjällskogarnas charmigaste och mest sociala invånare – lavskrikan. Här kan man ibland till och med få den att äta ur handen.

4 Stugor i väglöst land

Vid stranden av sjön Hävlingen, långt från närmsta väg, ligger Hävlingestugorna. De går att hyra av Länsstyrelsen i Dalarna när stugvärd finns på plats under vårvintern och sommaren. Även stugan vid Töfsinghån och Spångkojan kan hyras. Läs mer om Länsstyrelsens stugor på sidan 7 och på www.lansstyrelsen.se/dalarna/besoksmal/stugor-i-dalafjallen

5 Här ställs vattnet på sin spets

Vid Slagusjön sitter en skylt precis på vattendelaren, gränsen mellan två avrinningsområden. Regn som faller några steg söder om den här skylten rinner vidare mot Östersjön medan regn som faller några steg norr om skylten fortsätter mot Västerhavet.

Snöskoteråkning är tillåten längs vissa leder. Ta ansvar och läs på reglerna innan du ger dig ut!

Eldplatser finns vid stugor och vindskydd. Vid många av stugorna finns även dass.

Se teckenförklaring på sidan 119.

GIFTIG SNYGGING
Den som har ögonen med sig kan se lysande gul varglav på gamla solbelysta torrtrallar alldeles intill stigen eller skidspåret. Laven innehåller ett gift som förlamar andningsorganen och användes förr i åtlar för att förgifta vargar.

Strömstare *Cinclus cinclus*

TÖFSINGDALEN

Töfsingdalens nationalpark ligger som det hemliga hjärtat i Långfjällets naturreservat. Nationalparken bildades redan 1930 men är förmodligen Sveriges minst besökta. Landskapet är svårframkomligt men dramatiskt och rymmer en djup stillhet, bland träd som grodde innan Gustav Vasa föddes.

Egentligen är det inte konstigt att naturen här är ostörd. Närmsta väg är flera timmar bort och utanför vandringsleden är det ofta så blockigt att man knappt tar sig fram. Men nationalparken är inte bara sten. Längs Töfsingån är det inte ovanligt att träffa på gammelnanar som man måste vara flera stycken för att nå runt. Under de frodiga granarna breder en ljusgrön djungel ut sig med strutbräken, kransrams, tibast. Här växer också en av Dalafjällens rariteter – vitsippsranunkel.

Tibast *Daphne mezereum*

Rika berg

Trots sin stenighet är Slagufjället prunkande – till glädje för både renar och botaniker. I östbranterna mot Slugusjön är klipphyllor och små fjällängar lysande gröna, med sällsyntheter som taggbräken, dvärgranunkel och fjällkattfot.

Den som vill maximera urskogsupplevelsen och möta många femhundraåriga gammeltallar ska styra stegen mot Frönberget och Dyllen, i Storåns dalgång norr om Spångkojan, längs Hävlingen–Våndsjön.

Samiskt kulturlandskap

I det som numera ses som det ensligaste av alla ingenmansland bodde samer redan på 1600-talet och kanske ännu längre tillbaka. Fortfarande in på 1900-talet levde ett 40-tal personer här från juli till oktober. Barnen undervisades i så kallad nomadskola. Numera förvaltas renbeteslandet av Idre sameby.

HITTA HIT

Det finns bara vandrings- och skidleder till Töfsingdalens nationalpark. Från Grövelsjöns fjällstation är det en tur på 13 kilometer. Från Foskros kan du komma på en liten grusväg till Ängeslidret, 7 kilometer från nationalparksgränsen. Om vintern går det att ta sig fram till Hävlingens fiskecamp med snöskoter från Grövelsjön. Läs mer om Töfsingdalen på www.sverigesnationalparker.se/töfsingdalen

VAD ÄR SUGNET?

Reservatet har namn efter ett högt vattenfall i Rotälven. "Sugn" betyder på älvdalsmål vattenfall.

NATURRESERVAT ÄLVDALENS KOMMUN

ROTENSUGNET

Rotensugnet är ett vattenfall som pressar sig fram i en smal men hisnande hög spricka. Det ligger mitt i ett gammelskogslandskap med dramatiska former – raviner, fall och branter.

HITTA HIT

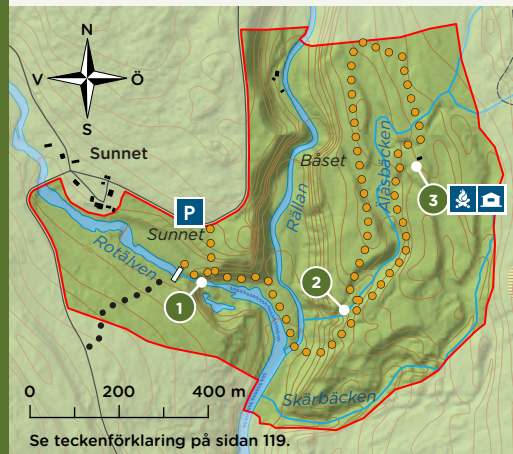
Området ligger 30 km norr om Älvdalen vid sammanflödet av Rotälven, Rällan och Älsbäcken. Kör riksväg 70 mot Särna. Sväng höger i Rot mot Sveg. Sväng vänster mot Sveg. Sväng vänster mot Navardalen över bron vid Jöllen. Följ vägen tills det kommer en skylt till höger mot Rotensugnet. Följ vägen till Rotensugnet och ta av mot höger mot Trollbäcken. Efter ett par hundra meter kommer du till Rotensugnets naturreservat.

Koordinater parkering:

 61.5291°N 13.9738°E

Naturreservatet ligger inom Älvdalens skjutfält där Rotälven flyter samman med Rällan och Älsbäcken. Från parkeringen är det inte lång bit ned till Rotensugnet med sin långa timmerränna. Vandringsleden fortsätter sedan förbi forsande, krokiga vatten och genom månghundraåriga skogar.

FISKE

Fiske är tillåtet, om du köper Älvdalens fiskevårdsförenings fiskekort.

Tallens trumfkort mot granen

Mellan vattendragen reser sig tallklädda åsar, med tydliga spår av gamla tiders skogsbränder. Nordöstra delen av reservatet är fuktigare och de stora bränderna har haft svårare att få fäste här. Därför dominerar skogarna av gran, som inte är en lika god "brand-överlevare" som tallen. Granarnas lågt hängande grenar brinner som tomtebloss medans tallens högt sittande grenar inte nås av elden och den tjocka barken skyddar mot lågorna. Rotensugnets naturreservat är en bra plats för att förstå mer om hur bränder förr formade skogarna.

Följ Urskogsslingan

I de nordöstra delarna, som inte brunnit så mycket, finns den äldsta och mest opåverkade skogen. Här går vandringsleden som kallas Urskogsslingan. Men även mycket av tallskogarna kan kallas urskogslika. Den äldsta tallen som hittats här var över 400 år gammal. I området finns många av gammelskogens typiska svampar och fåglar, som gränsticka, dofttaggsvamp och järpe.

Brandtornet på Rödberget

UTFLYKTER NÄRA

1 Vattenfallet med timmerrännan

Rotensugnets smala höga vattenfall var ett problem under flottningsepoken. För att stockarna skulle ta sig förbi oskadda byggdes en lång timmerränna vid sidan av fallet. En ganska intakt ränna finns fortfarande kvar, och intill den löper resterna av en äldre flottningsränna. Den gamla mättes upp år 1898 och var då 328 meter lång! Här går det att känna i fingertopparna att flottarnas tid inte är så långt bort som den kanske kan verka.

2 Älsbäcksfallet

Ännu ett imponerande vattenfall finns i Älsbäcken strax innan den flyter ihop med Rällan och Rotälven. Från vandringsleden på tre kilometer som går runt reservatet får du en vacker utsikt mot Älsbäcksfallet.

3 Öppen eldpallkoja

I slutningen ovanför Urskogsslingan ligger Älskojan, som står öppen för alla som vill ta rast under tak. Det är en eldpallkoja, det vill säga en timrad liten stuga med eldstad, förmodligen byggd av flottare eller skogshuggare. Härifrån har du också fin utsikt över landskapet.

Älskojan

Rödberget

Nordväst om Rotensugnet ligger naturreservatet Rödberget. Vid bergets topp finns ett brandtorn som numera fungerar som raststuga. Därifrån kan du blicka ut över detta stora område med storvuxna träd, som bitvis kan kallas urskog.

Norra Trollegrav

En bit uppströms längs Rotälven ligger naturreservatet Norra Trollegrav. Själva "graven" är en utvidgning av älven med branta stränder. Det är en fin vandring att följa leden längs vattnet genom gammelskogen, men samtidigt är det utmanande då du bland annat måste vada över en stor bäck.

Södra Trollegrav

En bit västerut ligger en annan "grav", Södra Trollegrav, som är en fyra kilometer lång bäckravin med branta väggar. Det är en trolsk vandring att följa bäcken genom sällsynt höga och frodiga granskogar.

VIKTIGT ATT VETA

Naturreservatet ligger inom Älvdalens skjutfält och är ibland stängt för allmänheten. Innan du åker, kolla aktuell information på försvarsmakten.se. Information finns också vid infarten till skjutfältet.

STENTORN...

...får du bygga inom ett litet område nära sommarparkeringen. Annars är det förbjudet att bygga stentorn då du förstör livsmiljön för de lavar som lever på stenen, men också för att du kan förstöra kulturlämningar eller naturminnen.

50

NATURRESERVAT ÄLVDALENS KOMMUN

STÄDJAN- NIPFJÄLLET

Städjan har kallats gudarnas boning och Dalarnas vulkan. Toppen har en sällsam dragningskraft och lockar vidare in i en större fjällvärld.

HITTA HIT

Följ väg 70 mot Idre, och från Idre skyltningen mot Nipfjället. Efter cirka 8 kilometer kommer du till en korsning där du kan välja vilken parkering du vill åka mot – antingen Nipfjällets sommarparkering och åretruntparkering eller mot Gränjåsvallen där det är lättast att ta sig upp på Städjan.

Koordinater parkering:

a 61.9600°N 12.8479°E sommarparkering

b 61.9435°N 12.8225°E

c 61.9030°N 12.8585°E

TÄNK PÅ...

...att det är renbetesland här – håll hunden kopplad!

Det är inte svårt att förstå att Städjan är ett heligt berg i samisk tradition. På 1600-talet utnämnde vetenskapsmannen Olof Rudbeck Städjan till världens högsta berg och gudarnas boning. Den lär också ha inspirerat till Sveriges nationalsång "Du gamla, du fria, du fjällhöga nord". När Richard Dybeck skrev den 1844 var han nyligen hemkommen efter ett besök vid Städjan, och tyckte att berget flöt på det blåa fjällhavet.

Harundsjön

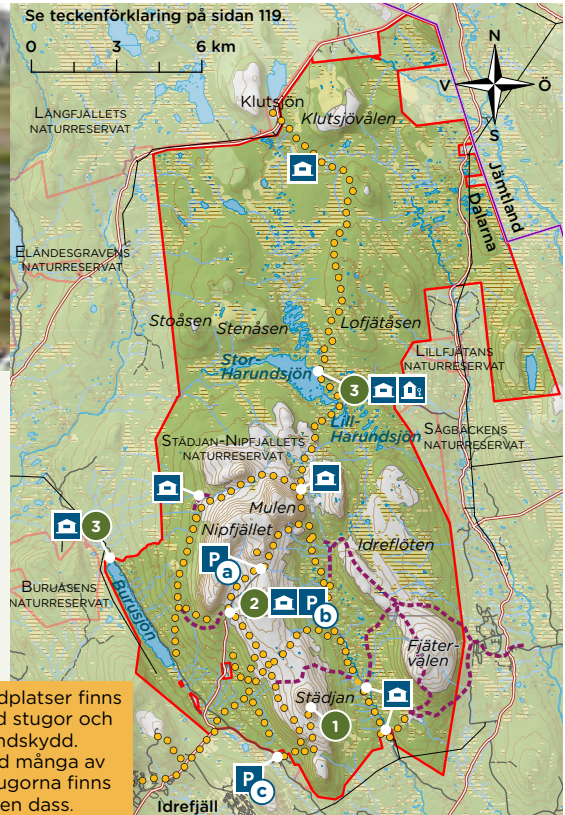
Sveriges sydligaste sameby

Området kring Stådjan är renbetesmark för Idre sameby, Sveriges sydligaste sameby. Renskötseln är en av bygdens äldsta näringar. Läs mer om hänsyn till rennäringen på sidan 10.

Vilt men lättillgängligt

Vägen från Idre gör det sällsynt lätt att ta sig ända upp på kalvfället, i dalen mellan Stådjan och Nipfället. En tur upp på någon av topparna är nästan ett måste, men äventyret behöver inte vara slut där. Naturreseptatet består av ett stort fjällmassiv. Mellan Stådjan, Nipfället, Fjätervålen och Klutsjövålen breder vidsträckta skogar, myrar, älvar och sjöar ut sig. Området är lätt att komma ut i tack vare vägar och välmarkerade leder.

Eldplatser finns vid stugor och vindskydd. Vid många av stugorna finns även dass.

Burusjön med Nipfället i bakgrunden.

Barnvänliga toppturer

Själva Stådjan är tämligen krävande att bestiga och det finns andra toppar som är enklare om man vill ta med barnen ut på tur. En fin vandring med lite äldre barn är att gå från Nipfällets sommarparkering upp på Mulen. Så kallas Nipfällets topp eftersom den kan påminna om ett hästhuvud. För en minifjällvandring med mindre barn rekommenderas den andra toppen, Lillnipen. Även den som inte tar sig så långt kommer att få en upplevelse. Bilvägen upp är Sveriges högst belägna väg och utsikten från sommarparkeringen har två stjärnor i Guide Michels turistguide!

MISSA INTE

1 Stådjans topp

Det är svårt att se Stådjan utan att börja längta efter att ta sig upp på toppen. Drygt tre kilometers vandring dit börjar i fjällskogen, fortsätter över flackt kalvfjäll och avslutas med en brant stigning. Väl på toppen är du mitt i himlen med fjällvärlden framför fötterna. Som allra mest magiskt är det vid solens upp- eller nedgång, vilket också är en bra tidpunkt för att undvika trängsel. Utgå från södra parkeringen.

2 Synvillan och synintryck

Vägen upp till sommarparkeringen kallas för Trollvägen. Om du stannar bilen på skyltad plats, frikopplar och släpper på bromsen, så börjar bilen rulla uppför! En märklig upplevelse och en av Sveriges mest berömda synvillor. Väl uppe vid sommarparkeringen är utsikten hänförande!

3 Paddla, fiska och bada

Burusjön och Stora Harundsjön är omtyckta sjöar med ädelfisk och fina sandstränder – även om de inte hör till Sveriges varmaste badsjöar. Båtar och kanoter kan hyras av Idre fjäll eller Idre fiskevårdsförening, som också säljer fiskekort. Harundsjöstugan går att hyra av Länsstyrelsen i Dalarna året om. Läs mer om Länsstyrelsen stugor på www.lansstyrelsen.se/dalarna/besoksmal/stugor-i-dalafjallen

UTFLYKTSMÅL A TILL Ö

☐	Agnmyren	62
☐	Alderängarna	64
☐	Bispbergs klack.....	88
☐	Blyberget	98
☐	Drevfjällen.....	100
☐	Enån	78
☐	Fjätfallen - Kryptjärn	102
☐	Fulufjället	104
☐	Gryvelån.....	108
☐	Gyllbergen	16
☐	Helvetesfallet	68
☐	Holmsjöarna	20
☐	Hykjeberget.....	66
☐	Hälla & Skarsåsfjällen.....	59
☐	Hässlen	38
☐	Hästingsflotten.....	96
☐	Jättturn.....	84
☐	Kloster	37
☐	Koppången	70
☐	Kullerbergen	48
☐	Kägelberget	40
☐	Limsjön.....	45
☐	Lindänget.....	74
☐	Lurån.....	24
☐	Lustigkulle-Rågåstjärn	86
☐	Lybergs-gnupen	54
☐	Långfjället.....	110
☐	Naturum Dalarna & Siljansnäs.....	42
☐	Norra Transtrandsfjällen	56
☐	Norrviken.....	62
☐	Predikstolen & Tansvägga.....	50
☐	Risshytte hage	90
☐	Rotensugnet	114
☐	Sifferboberget och Skalsberget.....	30
☐	Skarsåsfjällen	59
☐	Skattlösbergs by	52
☐	Slogmyrloken.....	26
☐	Smörtjärnarna	22
☐	Stadssjön & Lilla Älvgången	34
☐	Stopån	76
☐	Styggeforsen.....	80
☐	Städjan-Nipfjället	116
☐	Säterdalen.....	92
☐	Tandövala.....	60
☐	Troldalen.....	32
☐	Tyttbo	14
☐	Töfsingdalen.....	113
☐	Vindförbergs udde	83
☐	Väckelberget.....	28
☐	Älvpromenaden.....	12
☐	Ärtknubben	46

FOTOGRAFER

Huvudfotograf **Thomas Jågas**,
övriga fotografer listas nedan:

Allan Wallberg, Mostphotos, Större Vattensalamander, sid 26
Anders Nyberg, Mostphotos, Rosenfink, sid 35
Andreas Gällerspång, Skidåkare, sid 70
Bertil Bernhardsson, Tibast, sid 113
Birgitta Sjöstedt, Mostphotos, Mosippa, sid 83
Erik 1765, Mostphotos, Harr, sid 15
Esa Lahteenmaki, Mostphotos, Järv, sid 17
Fredde54, Mostphotos, Aspfjäril, sid 37
Fredric Abbetoft, Mostphotos, Berguv, sid 2
Fredric Sommer, Mostphotos, Tjäder, sid 30
Göran Erlandsson, Mostphotos, Bombmurkla, sid 79
Henny Sahlin, Prins Gabriels skitled, sid 71
Inge Palmkvist, Myggblomster, sid 33
Jens Montelius Riserb, Vinterbild, sid 48
Jeroen van der Kooij, Buskmus, sid 94
Johanna Malmbren, Vinterbild, sid 116, Kambräken, sid 77, Längdskidspår, sid 16, Röding, Drevfjället, sid 101, Skidåkare, sid 73, Skidåkare, sid 73, Skugga i snön, sid 19, Tangådalstugan, sid 105, Vinterlandskap, sid 17
Kajsa Kilström, landshövding Helena Höoij, sid 3
Kennerth Kullman, Mostphotos, Lind , sid 66
Kjell Post, Mostphotos, Kungsfiskare, sid 94
Kristina Bonander, Mostphotos, Stenros, sid 89
Lars Johansson, Mostphotos, Skäggdopping, sid 21
Leif Bengtsson, Mostphotos, Forsärla, sid 94
Leif Ingvarsson, Mostphotos, Brushane, sid 97
Lelle J, Mostphotos, Avesta, sid 13
Lena Hansson, Mostphotos, Varglav, sid 41
Lennart Bratt, Fransig jordstjärna, sid 22
Lennart Hansson, Mostphotos, Bäver, sid 93
Lennart Hansson, Mostphotos, Nötkråka, sid 39
Luca Gironi, Pixabay hund i koppel, sid 9
Länsstyrelsen Dalarna, sid 36, flygbild Kloster, sid 37, flygbild Lilla Älvgången, sid 36, fältgentiana, sid 39, Hävlingestugorna, sid 7, kanalen Lilla Älvgången, sid 35, Säröstugorna, sid 7, vinterbild, sid 57, Knutar Einars äng, sid 75
Magnus Renmyr, Mostphotos, Strömstare, sid 68, Sångsvan, sid 36
Malin Wressel, Fältgentiana, sid 53
Maria Groth, Mostphotos, Älvdalsporfyr, sid 99
Mickes Fotosida, Mostphotos, Björn, sid 11
Mostphotos, Tretåig hackspett, sid 41
MRR-Photography, Mostphotos, Lo, sid 61
Olle Sahlin, Mostphotos, Utter, sid 103
Ondrej Prosiccky, Mostphotos, Skogsfru, sid 69
Per Ax, ängsnycklar, sid 62
Per Johansson, Getrams, sid 29
Peter Ståhl, Ävjepilört, sid 15
Roger Arnefalk, Mostphotos, Kungsörn, sid 57
Sebastian Kirppu, Lavskrika, sid 107, Långskägg, sid 55
Sillviken, Mostphotos, Nattviol, sid 57
Sofia Stenberg, Old Tjikko, sid 107
Stefan Hamréus, Ren, sid 117
Tommy Svensson, Mostphotos, Brun Kärrhök, sid 45, Vattenrall, sid 63
Tore Näsman, Mostphotos, Storlom, sid 87
Ulla Karlsson, Mostphotos, Träjon, sid 51
Uno Skog, Hårig skrovellav, sid 103, Purpurmylia, sid 99, Väddnätfjäril, sid 65
Ville Pokela, Doftskinn, sid 31, Rosenticka, sid 77
Åke Lundin, Mostphotos, Älg, sid 11
Åsa Pokela, vanlig groda, sid 63

PIKTOGRAM I KARTORNA

- Informationstavla
- Naturum
- Parkering
- P för rörelsehindrade
- För funktionsvariation
- Vattenklosett
- Torrklosett
- Rastplats
- Vindskydd
- Raststuga
- Övernattningsstuga
- Hyrstuga
- Tältplats
- Eldplats
- Bastu
- Dricksvatten
- Café
- Restaurang
- Utsiktsplats
- Utsiktstorn
- Utsiktsplattform
- Badplats
- Vandringsled
- Vandringsled svår
- Bro
- Skidspår
- Skoterled
- Fiske

TÄNK PÅ...

...att du kan få mer information om de olika utflyktsmålen på Länsstyrelsen Dalarnas webbplats: www.lansstyrelsen.se/dalarna

TECKENFÖRKLARING TILL KARTORNA

- Gräns naturreservat, Natura 2000-område och nationalpark
- Markerad sommar- och vinterled
- Skilled
- Skoterled
- Stig
- Vägar
- Järnväg
- Kommungräns
- Länsgräns
- Kraftledning
- Byggnader
- Skogsmark
- Öppen mark
- Våtmark
- Vatten
- Höjdkurvor, ekvidistans 5 meter, för fjällområden 25 meter

KOORDINATER TILL PARKERINGAR

På varje utflyktsmål finns koordinater med fyra decimaler angivna till utflyktsmålets parkeringar. Koordinaterna går att skriva in i Google-maps eller i en GPS för att få vägbeskrivning.

Extra allt

Dalarna innehåller allt – från fjällen i norr till lummiga lövskogar i söder. Däremellan djupa barrskogar, blommande fäbodrar, öppna odlingsmarker, vidsträckta myrar, sjöar och älvar.

I denna utflyktsguide har vi valt ut 50 av pärlorna bland naturreservat och naturområden. Välkommen ut till nya smultronställen i vårt vackra landskap!

MER INFORMATION

På vår webbplats finns mer information om områdena och även information om de många naturreservat som inte fick plats i denna guide.

www.lansstyrelsen.se/dalarna

LÄNSSTYRELSEN I DALARNAS LÄN

Tel: 010-225 00 00

E-post: dalarna@lansstyrelsen.se